

A
KISFALUDY-TÁRSASÁG
ÉVLAPJAI

LII. KÖTET

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

ÖTVENKETTEDIK KÖTET.

1918—1920.

KIADJA A KISFALUDY-TÁRSASÁG.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1920.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOMJEGYZÉK.

I.

A LXXIII. ünnepélyes közülés.

	Lap
Beöthy Zsolt elnöki megnyitó beszéde: Irodalmunk és jövőnk	5
Szavay Gyula: Két öreg kisasszony, meg egy zenélő óra (költemény)	12
Vargha Gyula titkári jelentése	15
Sajó Sándor: Magyar ének 1919-ben (költemény)	18
Angyal Dávid: Mohács (tanulmány)	20
Vargha Gyula: Halott világ (költemény)	29
Herczeg Ferenc: A forradalmár (elbeszélés)	31
Kozma Andor: A táltos álma (költemény)	35

II.

Székfoglaló.

Szemere György: 1. Emlékezés Somló Sándorra; 2. Mihály és Kurucz (elbeszélés)	39
Beöthy Zsolt elnöki üdvözlő beszéde Szemere Györgyhez	51

III.

Kisfaludy Károly fellépésének százados emléke.

Beöthy Zsolt: Évfordulón (elnöki megnyitó beszéd)	52
Szász Károly: A százesztendő <i>Tatórok</i> (tanulmány)	54

IV.

Bírálatok és pályázatok.

Beöthy Zsolt: Jelentés az 1918. évi Greguss-jutalom tárgyában. Első Műépítészeti Évkör (1912—1917)	66
Négyesy László: Jelentés az 1919. évi Greguss-jutalom tárgyában. Második Műkritikai Évkör (1912—1918)	72
Császár Elemér: Jelentés Bárd Miklós Vezeklés című verses regényéről	93
A Kisfaludy-Társaságnak 1918 okt. 31-én lejárt jutalomtételeire beérkezett pályaművek jegyzéke	94
Kéký Lajos: Bíráló jelentés a költői elbeszélésre kitűzött Lukács Krisztina-pályázatról	95
Szász Károly: Bíráló jelentés az elbeszélésre kitűzött Lukács Krisztina-pályázatról	98
Jakab Ödön: Bíráló jelentés a Bulyovszky Gyuláné-pályázatról	101
A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei	103

V.

Tájékoztató közlések.

	<i>Lap</i>
A Kisfaludy-Társaság személyzete: elnökség, tisztviselők	105
Rendes tagok névsora	105
Levelező tagok névsora	106
Állandó bizottságok	107
Szerkesztők	107
Tisztviselők a Társaság alapítása óta	108
A Greguss-jutalom nyertesei	110
Elhunyt tagok névsora	110
A Társaság új alapítói	114
Kivonatok a Társaság jegyzőkönyveiből	114
Beöthy Zsolt: Elnöki szöveg	127
Vargha Gyula: Üdvözlő beszéd az eperjesi Széchenyi-Kör ünnepi ülésén	129
Kozma Andor búcsuztató beszéde Lévy József ravatalánál	130
Beöthy Zsolt búcsuztató beszéde Berczik Árpád ravatalánál	131
Rákosi Jenő búcsuztató beszéde Berczik Árpádnak a családi sírboltba temetésekor	131
Kozma Andor búcsuztató beszéde báró Dóczy Lajos ravatalánál	134
Szász Károly búcsuztató beszéde Zempléni Árpád ravatalánál	135
Szász Károly búcsuztató beszéde Bayer József ravatalánál	137
Tagajánlások: (1919) I. A költővel betölthető rendes tagsági helyre: Móricz Zsigmond ajánlása Ferenczi Zoltántól és külön Sebestyén Gyulától; Surányi Miklós ajánlása Alexander Bernáttól; Vikár Béla ajánlása Zempléni Árpádtól, Ábrányi Emiltől, Benedek Elektől és Csengeri Jánostól. II. Az íróval betölthető rendes tagsági helyre: Sebestyén Károly ajánlása Szász Károlytól	138
(1920) I. A költővel betölthető rendes tagsági helyekre: Lőrinczy György és ifjabb Szász Béla ajánlása Ábrányi Emiltől, Angyal Dávidtól, Bársony Istvántól, Jakab Ödöntől és Váradi Antaltól; Lőrinczy-György ajánlása Beöthy Zsolttól és Szász Károlytól. II. Az íróval betölthető rendes tagsági helyekre: Hegedüs Loránt ajánlása Angyal Dávidtól, Ábrányi Emiltől, Beöthy Zsolttól, Ferenczi Zoltántól és Jakab Ödöntől; Horváth János ajánlása Vargha Gyulától; Papp Ferencz ajánlása Voinovich Gézáttól, Angyal Dávidtól, Császár Eleméttől és Szász Károlytól	146
A Társaság vagyona	152

I.

A LXXIII. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉS

1920 FEBRUÁR 8-ÁN.

IRODALMUNK ÉS JÖVŐNK.

— Elnöki megnyitó beszéd. —

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Tisztelt hallgatóink !

Két éve már, két hosszú, szomorú, borzalmas éve, mikor utol-
szor szót emelhattünk erről a helyről. Akkor a költő Zrinyi Miklós
szellemét idéztük, születésének háromszázados évfordulóján. Nemzeti
érzésünknek, hősi áldozatkészségünknek, ősi katonai erényeinknek,
melyeket a «vezér-költő» hasztalan ébresztgetett, a háború vérziva-
tarai között az egész világ csodálta feltámadását hirdethettük. Azt
hittük, hogy ha Zrinyi feltámadna : megengeszteltnék érezné tragikai
végzetét. Ez az ő tragikai végzete, a nagyságnak hasztalan áldozata,
azóta rácsapott mi egész magyar nemzetünkre. Legelőször a Nagyot
sújtotta le, társunkat, büszkeségünket, reményünket, kit ma két éve
még itt láttunk oldalunkon s kire akkor képzeletünk és érzésünk,
szinte félelmes titokzatossággal és egyértelműséggel, rávonatkoztatva
mindazt, a mit itt versben és prózában Zrinyi nagyságáról és bal-
sorsáról hallottunk. A «jó szerencse», melyet a hadverő énekes oly
kétségbeesve hivatgatott, mintha végkép elhagyott volna bennünket
s a tőle örökölt kard, melyre a «ne bántsd a magyart» vésette,
eltörött volna kezünkben. Oh ha ma kelne ki sírjából, mely immár
idegent ural, nemcsak régi nemzetét, de régi «honját sem lenné többé
a hazában». Azóta a hálátlanságnak keblünkön melengetett fajzata
a vesztett háború sebeiben sínylő nemzetünk testét gyilokkal, lelkét
méreggel pusztította ; nyomorult fosztogatók hada kihúzta utolsó
párnáját feje alól ; vak és ádáz győztes hatalmak országunkat dara-
bolták föl. És mi a gyásznak tépett ruhájában és szaggatott szív-
vel itt állunk a romokon és költögetjük a magyar lelket és keressük
a magyar jövődőt és kiáltozzuk a pusztában az isteni igazságot.
Hol keressük, hol találjuk meg ? !

A magyar nemzetet ezer év alatt sok istenesapása látogatta

hogy a legönérzetesebb és legoptimistább költőnk, Petőfi is «isten csodájának» mondta, «hogy még áll hazánk». Ezeknek a nehéz, sokszor kétségbeesett létharczoknak költészetünk nemcsak tolmácsa, hanem részese volt. E viszony bensőségének egyik bizonyítéka azoknak a symbolumoknak koronkénti változása és egy-egy időszakban való általánossága, melyekkel a költészet nemzetünket példázta. Egy-egy jelkép a nemzeti érzés hevítette képzeletből fakadva s a közállapotokat kifejezve, bizonyos ideig jóformán minden költőnkön jellemzően uralkodik s újra meg újra előfordul. Még a XVIII. század nemzetietlen korának utóhangjaiban, talán Baróti Szabótól kezdve ilyen symboluma magyar nemzetünknek a *féregrágtá ja*, mely átterjed aztán a Ferencz császár idejebeli ellazulás napjaiba is. Azután a reformkorral, mikor Széchenyi új jövőnek s a nagy világ tengerére utalja nemzetét, fölmerül az ellenséges hullámoktól hányt-vetett s még Virág Benedektől indított *hajó* classikus képe. Majd a kor teljessége felé közeledvén, a mint a nemzet előérzete, önbizalma s lealázó helyzetének fájó haragja nő: Petőfinék és forradalmi költőtársainak *rab oroszlánja* kezdi tördelni bilincseit és fenyegetni tömlöcztartóit. Az elnyomatás, a kényuralom idején Tompával a gólya száll előtérbe, a jobb hazát kereső s a szárnyaszegett *gólya*, mely egész keleten, a hol roppant számban tartja megszállva Ephesus és Sardes romjait, a romok madara; a mi költészetünkben is azzá lett, a romokban heverő haza jelképévé. Ha ma nézünk körül, hogy mivel folytathatók a sort: talán visszatérhetnénk a belső féreg emésztette *fához*, — de a melybe a villám is belesapott.

De a honfűi fájdalomnak ez a költői képe nem zárja be a sorozatot. Keservünkben életadó érzésnek, törekvő akaratnak kell fogannia. A féregrágtá és villámsújtotta tölgy még él: az anyaföld még táplálja gyökereit; az élet nedve még átjárja a csonka törzset; — sebei ki fognak forni, új sarjban újulása lesz s visszaszerzi ágait és ha nem magunk, gyermekeink vagy unokáink a régi biztossággal pihennek majd megint dús lombátora alatt. Hinnünk kell a feltámadásban, a megváltásban, a megváltó és feltámasztó nemzeti erőben és akaratban, minmagunkban, mivel csak ebből a hitből sarjadhathat a jövő. Mert ha csakugyan van olyan hit, a mely hegyeket mozdít, ez csak a magunkban való hit. Bár füstölgő romok közt élünk, kifosztva, megrabolva ősi örökünkől, ennek a hitnek, egész valónkat és életünket betöltő cselekvő, munkás ösztönének nem elhálnia, de megingania sem szabad bennünk, mert másíthatatlan véget csak a lemondás, a kétségbeesés hozhatna ránk. Majdnem százados távolából a reform-kornak, melyben akkor a válság izalmát

éreztek s a melyben ma egy rövid virágkor hajnallását látjuk, — ebből az időből hangzanak hozzánk, igen, a költői lélek jóseréjével épen hozzánk intézett fenséges szavai Vörösmartynak:

Te még, oh honfi, ébren állj,
Remélni, tenni hő,
Míg a honból, kin lelked függ,
Van egy darabka kő.

Ez a cselekvő hit, ez a munkára kész optimismus ma nem vérmérséklet, nem belátás, nem élettapasztalat kérdése, hanem egyenesen hazafiúi kötelesség, melylyel egyikünknek sem szabad alkudnia. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az erőszak feldarabolhatja országunkat, de nemzetünk, új határainkon belül és kívül, egy és oszthatatlan s ez az egy és oszthatatlan magyar nemzet, a mint ezer év alatt nem egyszer, most is vissza fogja vinni a természet és néplélektan törvényével a meg nem osztott Magyarországot. Szövetségesünk a természet, mely az életszükség által újra össze fog kapcsolni elszakadó testvéreinkkel. Szövetségesünk az ezer éves történet, melynek erkölcsi kötelékét semmiféle kényszer el nem szakíthatja; a győztes hatalom felfújt gögijében és titkolt félelmében sokat tehet, de egyet soha: a multat mássá nem teheti. Szövetségesünk a magyar műveltség ereje és felsősége. Az emberek életitalát hasztalan keresték, de a nemzetekét bizton ismerjük: a nemzeti érzés és a nemzeti műveltség: ez az életital. Az egész nemzet közös érzése és közös műveltsége, melylyel szemben hogy hódítás, leigázás, feldarabolás mennyire tehetetlen: napjaink története is elég példával szolgál reá, hozzánk legközelebb Lengyelország, az *Élő szobor* példájával.

Ennek a nemzeti érzésnek és műveltségnek fő ápolója az irodalom. A miénknek, a magyarnak sajátlagos vonása épen annak a szolgálatnak teljessége és állandósága, melyet nemzeti közczélok irányában kifejtett és kifejt. Még művészi emelkedése is abban az arányban halad, a melyben ez a jellemző irányzata erősödik: legmagasabb fejlődését Petőfiben, Aranyban és Jókaiiban éri el. E tekintetben irodalmunk még a közöny felé sem tántorodott meg soha; a nemzet lelkének hű tolmácsa, ébresztője, fentartója volt mindig a hadak útjának és mondájától Petőfi halhatatlanságának székely mondájáig.

Sok százados életében legelső megtévelyedése, hűtelensége az utóbbi évtizedeknek azzal a végzetes iskolájával jelentkezett, mely műveltségében inkább fogyatékosan mint idegenül, de a kultura léha gögijével hirdette nemzeti és erkölcsi közönyét s a melynek a lélekmételyezés terén következményeiben oly borzalmasan szomorú szerepe

volt. A *Régi dicsőségünk* a reform-kornak, a *Széchenyi-óda* a kiegyezés korának előhangja volt; ez a költészet a nagy nemzetrombolásé. Szembe fordul minden közösséggel: alapmotívuma az önimádásnak és önmegvetésnek furcsa keveréke. Előkészítő munkája a nemzet- és erkölcstagadás uralmához, belső kapcsolata ez uralomnak sötét lelkével: minden gondolkodó előtt világos lehetett. Az olasz futurismus művészi forradalma a régi műkincsek megsemmisítését, a muzeumok lerombolását s az emberi szellem minden dicső emlékének elpusztítását követelte; a worpswedei német mesterek egyike egyszerre vallott szerelmet az expressionismusnak és a communismusnak.¹ A mi irodalmunk úgynevezett modernistái is a bekövetkezett véres felfordulás lelkét ébresztgették. Taktikájok is kész veszedelem volt: a tehetségesek tehetségöknek erkölcstelenségét; a nagyobb számú tehetségtelenek pedig tehetségtelenségüket zavaros, de kongó æsthetikai szólamokkal pöffeszkedve takargatták s a hiúság lépvezzéjével fogták meg maguknak a félműveltek tömegét. Különösen ez a félmivelttség és mázshivelttség volt tenyésztő talajuk. A könnyű sikeren vérszemet kapva, egyre többet és többet mertek s az üzletre kacsingató erkölcsi maszlagot tudásnak és igazságnak, a magyarságnak léha és harsány ócsárlását pedig, szükség esetén, nemzeti keservnek keresztelték el. Így tört ez a kores irodalom, valamely magasabb kulturának hazug jelszavával, s a miénknek hazug beállításával, nemzeti érzésünk, törekvéseink, sőt természetünk megrontására: mikor egyenes, tiszta, természetes eszünkjárását a csillogó és üres képtelenségek tűzijátékával kápráztatta; mikor megfosztani igyekezett bennünket ideáljainktól, melyeket lelkünk őrzött s a melyek lelkünket őriztek; mikor a művészetet csak arravalónak bizonygatta, hogy leszerelje vele energiánkat; s mikor gúnyjának kénkőszagú kritikájával magyar önbizalmunkat fojtogatta. Hallottunk mi már keményebb feddő szavakat is ezeknél nemzeti hibáinkról Zrinyitól, a költőtől, Apáczaitól, az iskolamestertől és Széchenyitől, az apostoltól: de ezek keserősége az eltéphetetlen nemzethűségből fakadt s épen önbizalmunk fölkeltésére irányult. A nyugoti modernisták iskolája a hűtlenség iskolája volt.

Ezt a mételyező irodalmat, szellemi mezőnknek ezt a nadragulyáját, a mit még a nagy égi és földi háború ki nem pusztított, ki kell gyomlálnunk. Folytatnunk a régi nemzetfentartó, sőt nemzetmentő irodalmat, haladva és fejlődve formákban, eszmékben, művészetben, tanulva az idegen nagyoktól, de védve, ápolva, őrizve a

¹ Vogeler Henrik.

régi lelket, az örök magyar lelket benne. Azt a lelket, melylyel híven őrizte a magyarságot régi irodalmunk, különösen költészetünk, első dadogásától *Toldi*ig. Ezzel a lélekkel szárnyalt művészileg a legmagasabbra s ezzel foglalta el és tartotta állandóan helyét nemzetünk fentartó erői között. Mohács után a nyelv, melynek fontosságát az új egyház és az új könyvek tették tudatossá, ez az új irodalomtól ápolt nyelv fogta össze a szétdarabolt nemzetet s vetette meg szabadulásának legmélyebb alapját. Mária Terézia kegyességének lankasztó sugárzása alatt a Bessenyeitől föltámasztott irodalom kürt-szavára kapott észbe a fenyegetett magyarság. Ferencz császár új Ausztriája alakulásának veszedelmei közt Kazinczy az irodalom szervezésével védekezik. Az atyáskodó zsarnokságtól szinte halálos álomba ringatott nemzetet megint költészete ébreszti föl a reform-kor hitére és munkájára; a *Himnusz* és a *Szózat* ezekből az időkből zengenek felénk. A szabadságharcz utáni rémuralom alatt a nemzet újra csak költészetéből, Aranyból, Tompából, Jókaiából meríthet vigaszt, — nem, ennél többet: bizalmat, kitartást, erőt a kiegyezésben kivívott győzelemhez.

Íme ez volt irodalmunk Magyarország mult történetében, ez lesz a jövőben is. Köntösünket megszagathattuk gyászunkban, de fejünket fel kell emelnünk. Boldogtalan sorsunk talán minden réginél nehezebb és dicsőbb feladat elé állítja ma a magyar irodalmat s állít bennünket, az irodalom munkásait. Az egész világnak ellenünk törő ereje levert, hősi küzdelmünk elbukott, a szerencse elhagyott, a gonoszság elárult bennünket: ezeréves hazánkat szagatják szét. Országunkat ám eldarabolhatják, de nemzetünket nem. A míg egyebet nem tehetünk, védenünk és erősítenünk kell a szellemi integritást; hirdetnünk, éltetnünk, munkálnunk minden magyarnak lelki összetartozását, egységes érzését és akaratát. Ez a szellemi integritás, melynek térképe a szívekbe van írva s a melyen sem fegyvernek, sem börtönnek hatalma nincs, ez a magyar szellemi integritás vissza fogja szerezni a területit is. Csak ha ez az egynek teremtettt magyar lélek ellankad, összezsugorodik, elhal: akkor boríthatunk gyászfátyolt elszakított vármegyéink czimereire; egészen addig a mieink maradnak. Ennek a léleknek és integritásának védelmére sohasem pihenő szellemi harczt fogadunk. Kisfaludy Károly nemcsak a *howvéd szót* alkotta, de halálos ágyán honvédeknek küldte fiait. Mi itt az ő fiainak érezzük magunkat; meg fogunk felelni annak, a mit sorsunk reánk bízott s velünk együtt az egész, magyar lélekből lelkezett magyar irodalom. És ha van hatalma a szellemi erőnek az anyagi felett, akkor az életmunka, melyre elhivottaknak érezzük és valljuk

magunkat, ha tán nem is miáltalunk, csak utódaink által, de biztos győzelemre fog vezetni.

Bizalmat meríthetünk már a magyar lelket tolmácsoló nyelvből, melynek minden kárát egyszersmind az emberi műveltség vallaná. Ez a nyelv, a mi anyanyelvünk, kifejező erő és hajló simulékonyság, a formák gazdagsága és a hangzás változatossága tekintetében alig találja párját. Talán több joggal mondhatjuk el, a mit Turgényev, a nagy orosz elbeszélő, egy fenyegető válság alkalmával az orosz szóról vallott: «Azokban a napokban, mikor hazám sorsa felől kétségek és borús gondolatok nehezdednek rám, egyetlen támaszom és bizodalمام te vagy, te nagy, te hatalmas, te igaz, te szabad anyanyelvem. Ha te nem lennél, kétségbe kellene esnem az események láttára, a melyek hazámban történnek. De az lehetetlenség, hogy ilyen nyelv ne nagy népnek adatott volna». A mi sóhajunk szerényebb, de hitünk ép olyan erős: oh az lehetetlen, hogy ez a nagy és szent magyar nyelv, nem ajándék, hanem az ember-szellemnek egyik legremekebb alkotása, elnémulásra legyen ítélve!

Ezt a nyelvet védjük és ez a nyelv védelmez bennünket és tőlünk elszakított magyar testvéreinket. És védnek mindazok, a kik századok óta ezt a nyelvet megdicsőítették. Mert a nagy szellemi alkotásokat a haladó idők történeti erőkké alakítják. Homér hősei nemcsak Trójánál győztek, hanem a költő lelke által döntő részök volt a marathoni diadalban, sőt több mint két ezredév mulva a görög szabadságharczban, a missolongi győzelemben is. Phidias Zeusa és Athénéje nincsenek is meg többé, de még emlékök, még árnyékuk is világtörténeti ereje maradt maig a hellénségnek. Halhatatlan erők maradtak ezek, azt a közleket vezérlő és szolgáló erők, a melyből születtek. Ilyen halhatatlan történeti ereje már magyarságunknak Zrínyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Madách és többi nagyjaink, költőink, tudósaink, művészeink. A mit alkottak, olyan szavak, vonások, hangok, melyek az idők folyamán tettekké izmosodnak s részt kérnek és vesznek nemzetünk sorsának intézésében. Mit mondtak nekünk? Zrínyi azt, hogy: csak magunkban, szívünk és karunk erejében bízunk. Vörösmarty, hogy: el fog jönni a jobb kor s lesz még ünnep a világon. Petőfi, hogy: kit szeretnénk, ha nem a hazát. Madách, hogy: küzdjünk és bízva bízunk. Arany, hogy: van még nemzetünkben élni hit, jog és erő. De nemesak biztató szavaik hangzanak felénk, hanem nagy alkotásaiknak történeti erőnké lett szelleme int, hogy: ne csüggedjünk.

Mintha ma itt körülvennének bennünket az ő szent árnyékaik. Mintha intenének, hogy az ő szülő és haló földjük, melynek magyarságáért éltek és haltak, Zrínyi és Pázmány, Bessenyei és Kazinczy,

Kemény és Jókai, Tompa és Madách, Révai és Bolyai, Fadrusz és Munkácsy szülő vagy temető földje ne maradjon ellenség kezén, Petőfi szent porait ne tapodja idegen lovas patkója. Szellemajkuk nemcsak ínt kötelességünkre, hanem bátorít is, hogy: bízzunk bennök és bízzunk abban a műveltségben, melyet megalkottak és reánk hagytak. Olyan népek ádáz gyűlölete, hazug átalkodottsága és mohó kapzsisága fosztott ki és vesz körül bennünket, melyek kulturailag alattunk állanak: ebbe a viszonyba vethetjük bizodalomunk horgonyát. Bizonyára törekedni fognak, elkövetnek mindent, hogy ez a viszony javukra forduljon. A legéberebb figyelemre, a legkitartóbb szellemi és anyagi munkára lesz szükségünk, hogy további minél gyorsabb és minél intenzívebb kulturai haladással felsőségünket s ebben jövő győzelmünk föltételét megőrizhessük. Ha területünk szűkebbre szorul, semmi akadályja nincs, hogy arra haladjunk, a merre szabad az út: fölfelé s egyelőre szellemünkkel maradjunk urai régi országunknak.

Ezt az emelkedést pedig, ezt a művelődési munkát és eredményeit, hogy elvezessenek igazán a megváltásra: a legerősebb, alkuvást nem ismerő nemzeti szellemnek kell áthatnia. Ez a szellem nemcsak áldozatot nem fog követelni kulturai tekintetben, hanem inkább, egész művelődéstörténetünk tanúsága szerint, így is támogat. Költészetünk csak bensőbbé és igazabbá lesz általa, művészetünk gazdagabbá és sugallóbbá, tudományunk ösztönzőbbé és jutalmazóbbá. Hassa át ez a nemzeti szellem, az igazi nemzeti érzés és igaz nemzeti műveltség követelésével és ápolásával sajtónkat, iskolánkat és politikánkat. Lesúlyedj sajtónkat vezesse át ne csak a gazdasági, hanem még inkább az erkölcsi válságon. Iskoláinkból, a hol szükséges, szorítsa ki a félműveltség hivalkodását, az éretlenség hetvenkedését s ültesse helyébe a kötelesség komoly cultusát. Országunk vezetőit pedig, iskoláinknak és tudományos intézeteinknek bezárt kapuira mutatva, győzze meg, hogy kulturai fejlődésünknek bármely okból való megakasztása: nemzeti létünk végveszedelme, nemzeti reményeink temetése.

Ha a nagy istencsapása után művelődési fejlődésünk ebbe az irányba és erre a munkára tér, a miben a mi Kisfaludy-Társaságunk is szerény erejével, de lelkes buzgalomával részt kér, akkor nincs okunk a kétségbeesésre. Vonjuk be a gyász-zászlókat, tűzzük ki helyökbe a munka jelvényeit és szívünk fölé rejthetjük nemzeti reményünk zöld ágát. Megizenhetjük testvéreinknek túl az új határokon: *várjatok, készülünk!* és bízva inthetjük testvéreinket a határokon belül: *készüljétek, várnak!*

Ezzel megnyitom a Kisfaludy-Társaság hetvenharmadik ünnepi közüését.

KÉT ÖREG KISASSZONY, MEG EGY ZENÉLŐ ÓRA.

SZÁVAY Gyulától.

Ott, a hol én lakom a házban,
S hol most oly csend borong,
Albérlet tart minden lakó ott
S albérelője a Gond.

Otthonülő családtag,
Korán kel, későn fekszik,
S ő töpreng a lakókkal
Napkeltitől napestig.

Többek közt van egy kis lakás ott,
Az csupa régiség,
Azt két kedves öreg kisasszony,
Testvérpár, lakja rég.

A nagymamák világa
Int abban szépre, jóra,
Az ő emléküik őrzi
Ott egy zenélő óra.

Olyan a két ősz lányos arcz, mint
Két imakönyv-virág,
Mint a zenélő óra lapján
A testvér figurák,

Kik báránykás ligetben
Egy andalgó vasárnap
Az óra lány dalára
Menüettezve járnak.

Az óra a mai időket
Dehogy mutatja — áll.
Csilling-gilling dala is ódon,
Hát nem is muzsikál.

Törékeny szíve néha
Halk zördülésbe szól át,
Mintha most ejtené el
Egy-egy illuzióját.

Vannak olyan üvegbezárolt,
Ezermester-mívek,
A miknek a beszerkesztését
Ember nem érti meg.

Igy élt valahogy ott ben
A külvilágtól óva
A két öreg kisasszony
Meg a zenélő óra.

Egyszer csak durván megcsikordult
A világgépezet,
Bizony a két öreg kisasszony
Fázott és éhezett.

Csak sűrögtek-forogtak,
Ilyent ők nem tanultak,
Tanácstalanul álltak
Körülöttük a multak.

A két homlokra a szorongás
Redőt redőre vont,
Eladjuk a zenélő órát,
Tanácsolá a Gond.

E lehetetlenségtől
Mindkettő visszarettent,
S végre is elfogadták
Sirva a lehetlent.

De jaj, mit szól ehhez a város?
S a házlakók külön?
A szenesné, a fűszeresné
S a kalmár, a ki jön?
S kocsin viszi-e kincsét,
Le a Szervita-térig?
Mert még majd utczahosszat
Bámészkodók kísérik!

Kopottas úr jött, hátizsákkal,
(A foguk vaczogott)
És szólt: «No ha már idejöttem,
Viszem e vaczakot.»

Fizetett, mint egy herceg,
 Postát. Irást se kérve,
 Mert várják s megy sietve
 Ki a Teleki-térre. . .

Mikor az órát lekasztják
 Az érzetlen kezek,
 Falhoz ütődve összerezzen
 Az ódon gépezet.
 •Lelkek órája jött-e,
 Csend lesz egy minutányi, —
 S pilim-pelim az óra
 Csak elkezd muzsikálni.

Rövidke dal volt. Tetszhalott szív
 Fölsirt hattyúdala,
 Vagy töredéke régi dalnak
 Mely benntört valaha.
 Ugy érezte az óra,
 Hogy ez még a családé,
 Kiadja hát s csak aztán
 Jöhet a gyászparádé.

E perczben bent a kis szobában
 Megenyhült a világ,
 Oly bús melengetőn zokogtak
 A vendég nagymamák.
 Kisompolygott a Gond és
 Kalmár vendége szépen
 S megint menüetteztek
 A figurák a képen.

Igy volt. S a ház, az utca, mind, mind
 Megtudta a csodát,
 Egész más lett a fűszeresné
 S szenesné odaát.

Mert lám együtt maradtak
 Hűségüket megóva :
 A két öreg kisasszony
 És a zenélő óra.

TITKÁRI JELENTÉS.

VARGHA GYULÁTÓL.

Tisztelt ünneplő közönség!

Kerek két esztendeje, hogy utolsó ünnepélyes közülésünket tartottuk. A XVII. század legnagyobb magyarjának, a költő Zrinyinek jubileumát ünnepeltük akkor, s mint új társunkat, a XX. század legnagyobb magyarját, Tisza Istvánt üdvöztük. A nagy világégés kormos üszkei közül még folyvást tódult a füst és a láng, de a magyar katona a pokol tüzében is megállta helyét, Tisza István pedig a sátán kígyóinak sziszegése közt is erős hittel s példaadásának eleven erejével hirdette rendíthetetlen bizalmát a magyar nemzet nagy jövőjében.

Azóta nagyot fordult a világ. A butasággal szövetkezett gonoszság a magyar katonával eldobatta fegyverét s orgyilkos kézzel el ejtette a legnemesebb s legerősebb férfit, ki egyetlen szilárd pont lehetett volna abban a rettentő földindulásban, mely ezer éves nemzetünket romok alá temette.

Az a tizenöt hónap, mely a novemberi forradalom óta lezajlott, a csalódások, szenvedések, megaláztatások szakadatlan láncolata volt nemzetünkre. Osztozott mindebben a Kisfaludy-Társaság is. Már februári ünnepélyes közülésünket sem tarthattuk meg; április elején pedig Lukács György közoktatásügyi népbiztos, a kultura érdekére hivatkozva tiltotta el a Kisfaludy-Társaság működését. A vörös uralom bukása után augusztusban tartottuk első zárt ülésünket, felolvasásainkkal azonban csak az orczapirító oláh megszállás után, december elején léphettünk ismét a közönség elé.

Az elmúlt gyászos év minden tekintetben meddő volt. A *Shakespeare-Tár* tartalmas kötetén kívül egyetlen kiadványunk sem jelenhetett meg. Elmaradtak az őszi pályaművek. Szomorú szünet állt be a népköltési gyűjtés és a *Nemzeti Könyvtár* munkájában. Az állami segélyek egyelőre s régi nagy intézeteink adományai elapadtak. Alapítványok azonban ezúttal sem hiányoztak. Jánosz József, veszprémi törvényszéki bíró 500 koronával lépett Társaságunk alapítói közé, elnökünk, Beöthy Zsolt pedig, kinek fényes és gazdag aesthetikai és kritikai munkásságát a Greguss-bizottság a Greguss-jutalommal koszorúzta, a 2000 koronás jutalmat, mint alapítványt Társaságunknak adományozta. A legutóbbi napokban még egy nagyobb alapítvány

gyarapította alaptőkénket, Radó Antal társunknak két leánya, Balogh Béláné és Szőnyi Oszkárné, apjuk nevére 10,000 kor. alapítványt fizettek be, hogy annak kamataiból jeles műfordítások jutalmaztassanak. Fogadják mindannyian Társaságunk köszönetét. A nehéz időket úgy ereklyetárunk, mint alaptőkénk csorbíthatatlanul élte át, de sajnos, a magyar értékek hanyatlása Társaságunk vagyonát sem kímélte. Anyagi erőnk ma sokkal kisebb, mint korábban, nehéz gondokat róva Társaságunk vezetőire.

De még súlyosabb a veszteség, melyet kiváló tagjaink kidöltével szenvedtünk. Még a nagy nemzeti összeomlás előtt hunyt el Társaságunk Nesztora, Lévay József. Nincs annak itt helye, hogy az ő nemes költészetét elemezzem, de rá kell mutatnom, mint a magyar faj őseréjének egyik fényes példájára. Kilenczven éves korában, vagy ahhoz közel, folyvást emelkedve, írta legszebb költeményeit. Kevés nemzet dicsekedhetik a természetnek ily csodájával. Az országunkat felforgató vihar döntötte le a magyar erdő legnagyobb fáját, Tisza Istvánt. Mit veszítettünk benne, ma már sejti a nemzet, de még mindig nem látja tisztán. Akkora tehetség és jellemnagság megítéléséhez történeti távlatra van szükség. Az elmúlt évben szokatlannul nagy volt a halál aratása tagtársaink sorában. Elhunyt Berczik Árpád, az örök mosoly, örök vidámság megtestesülése, kinek aranyos kedélye s meleg szíve ott csillog elbeszéléseiben és színműveiben. Dóczy Lajos is elköltözött, Goethe *Faust*jának első igazi költői fordítója, ki romantikus színműveivel aratott sűrű tapsokat. E két agg társunkat férfikora delén Zempléni Árpád követte, e kiváló epikus tehetség, ki az ősi turáni mondákból szőtt becses alkotásokkal ajándékozta meg irodalmunkat. Sok divatos író alakja merül rég felejtésbe, mikor ez az életében alig méltányolt költő még mindig hervadatlan életet él műveiben. Elhunyt Bayer József is, a magyar színművészet és színirodalom e fáradhatlan kutatója, a lelkiismeretes tudós és puritán jellem mintaképe. Levelező tagjaink közül is elvesztettünk egyet, Neugebauer Lászlót, Petőfi, Arany és más költőink német fordítóját. Kidöltével a levelező tagoknak húszbán megállapított száma tizenhatra apadt; de tartózkodtunk új levelező tagok választásától, a béke nyugalmas éveire hagytuk, mikor már tisztán látjuk, hogy az idegen nemzetek fiai közül kik az igazi barátaink, ha ugyan vannak, vagy lesznek.

A rendes tagjaink sorában támadt hézagokat azonban igyekeztünk, legalább részben, betölteni. A betölthető két írói helyre megválasztottuk Hegedüs Lorántot, a fényes tollú publicistát s Papp Ferenczet, a jeles irodalomtörténet-írót. Melegen üdvözöljük új társainkat, s

kérjük, igyekezzenek ők is, megkétszerezett erővel, új fényt deríteni a gyászfátyollal borított magyar névre. Hasonló melegséggel üdvözöljük Társaságunk új titkárait. Titkár-társammal és barátommal, Kozma Andorral lemondván két évtizeden át viselt állásunkról, a Társaság egy értelemmel titkárnak Szász Károly, másodtitkárnak Császár Elemér társunkat választotta meg. Az ő tehetségük, buzgóságuk s tettekészségök már előre is biztosíték, hogy működésök igazán gyümölcsöző lesz Társaságunkra nézve.

Mielőtt ezt a helyet, melyre Társaságunk érdemeimet messze meghaladó kegyessége emelt, végkép odahagynám, legyen szabad pár búcsúszót mondanom. Érzem, tudom, hogy távolról sem tettem annyit, a mennyit kellett és lehetett volna, s a jól teljesített kötelesség nyugodt öntudatát nem vihetem magammal remeteségembe. De ha most, a romok felett mindenki önkeblébe tekint, bizonyára velem együtt nagyon sokan fogják ott találni az önvád tövisét. Az én időm lejárt, én már nem tudom pótolni mulasztásaimat, bár magányomban utolsó lehelletemig kívánom szolgálni boldogtalan nemzetemet; de a kik keblében ifjú hév lobog, vagy férfi erő dagad, azoknak szent kötelessége az irodalom és közélet nyílt küzdőterén sorompóba szállani s küzdeni hittel, lelkesedéssel nemzetünk jövőjeért. A nagy összeomlásból nekünk egyebünk sem igen maradt, mint nyelvünk és irodalmunk, e drága kincsünk megtartására és gyarapítására kell harczba vinni minden erőnket. Hosszú ezer év szentjei, hősei és mártirjai néznek le küzdelmünkre s lehetetlenség, hogy utolsó nagy mártirunk erős hite csalódás legyen. Ennek a nemzetnek élnie és virulnia kell a poklok minden ármánya ellenére is.

MAGYAR ÉNEK 1919-BEN.

SAJÓ SÁNDORTÓL.

*Mint egykor Erdély meghajszolt határán
A fölriasztott utolsó bölény,
Ugy állsz most, népem, oly riadtan, árván
Bűd vadonának reszkető olén;
És én, mint véred lüktető zenéje,
A hogy' most lázas ajkadon liheg,
A hang vagyok, mely belesír az éjbe
És sorsod gyászat így zendíti meg:*

1.

Két szemem: szégyen, homlokom: gyalázat,
S a szívem, oh jaj! színig fájdalom...
Mivé tettétek az én szép hazámat?
Hová sülyedtél, pusztuló fajom?
Fetrensz a sárban, népek nyomorultja,
Rút becstelenség magad és neved, —
Én mit tegyek már?— romjaidra hullva
Lehajtom én is árva fejemet.

2.

Laokoon kínja, Trója pusztulása
Mesének oly bús, sorsnak oly magyar;
A sírgödör hát végkép meg van ásva,
A föld, mely ápolt, most már eltakar;
Búm Nessus-ingét nem lehet levetnem,
De kínja vád s a csillagokra száll:
Ha végzetem lett magyarrá születnem,
Magyarnak lennem mért ily csúf halál?

3.

Nemzet, mely máglyát maga gyújt magának
És sírt, vesztére, önszántából ás,
Hol számüzötté lett a honfibanat
És zsarnok göggé a honárulás, —

Hol a szabadság őrzöngésbe rothad
 S Megváltót s latrot egykép megfeszít,
 Hol szívet már csak gyávaság dobogtat :
 Ah, rajtunk már az Isten sem segít !

4.

Pattogva, zúgva ég a magyar erdő,
 Az éjtszakába rémes hang üvölt,
 Lehullt az égből a magyar jövőndő,
 Milljó göröngyre omlik szét a föld ;
 De bánatomnak daczra lázadása
 — Mint őrület, mely bennem kavargó —
 Fölrobben most is egy-egy szárnyesapásra :
 Még nem haltam meg, — élni akarok !

5.

A mindenségbe annyi jaj kiáltson,
 A hány magyar rög innen elszakad ;
 A tiz-körmömmel kelljen bár kiásnom,
 Kikaparom a földből a holtakat :
 Meredjen égnek körül a határon
 Tiltó karjuknak végtelen sora,
 S az ég boltján fönt lángbetűkkel álljon
 Egy égő, elszánt, zordon szó : soha !

6.

Soha, soha egy kis göröngyöt innen
 Se vér, se alku, se pokol, se ég, —
 Akárhogy dül most szent vetéseinkben
 Idegen fajta hitvány söpredék ;
 E száz maszlagtól részegült világon
 Bennem, hitvallón, egy érzés sajog :
 Magyar vagyok, a fajomat imádom,
 És nem leszek más, — inkább meghalok !

7.

Uram ! tudd meg, hogy nem akarok élni,
 Csak magyar földön és csak magyarul . . .

Ha bűn, hogy lelket nem tudok cserélni,
 Jobb is, ha szárnyam már most porba hull;
 De ezt a lelket itt hagyom örökbe
 S ez ott vijjog majd Kárpát havasán,
 És belesírom minden ősi rögbe:
 El innen, rablók, ez az én hazám!

8.

És leszek szegény és leszek gyalázat
 És ott égek majd minden homlokon,
 S mint bujdosó gyász, az én szép hazámat
 A jó Istentől visszazokogom;
 És megfúvom majd hitem harsonáit,
 Hogy tesz még Isten gyönyörű csodát itt:
 Bölcsővé lesz még minden ravatal, —
 Havas Kárpáttól kéklő Adriáig
 Egy ország lesz itt, egyetlen s magyar!

MOHÁCS.¹

ANGYAL DÁVIDTÓL.

Mohács volt a czíme annak a beszédnek, melyet Kölcsey Ferencz 1826-ban írt, a mohácsi csata háromszázados évfordulóján. Neki, így szólt, a nemzeti gyásznapok szentek, s különösen Mohács napja, mely «a nemzet múltja és jövője közé úgy állott, mint a keresztülrohant tenger az általa különszakasztott két világrész közé». A balsors csapásaiból is eredhetnek magas érzelmek, a szerencsétlenség magába szállást, önismerést, erő kifejtést hoz magával.

Majdnem egy évszázad múlt el azóta, hogy Kölcsey így beszélt. Dicsőséggel és gyászszal telt évszázad, mely nem volt szegény nemzeti erő kifejtésben, de a nemzeti önismeret ritka gyümölcsét nem

¹ E dolgozathoz a történeti adatokat a szakemberek előtt ismeretes forrásokból merítettem. Általánosságban említem itt, hogy felhasználtam Fraknoi kitűnő monographiáját. Hasznát vettem Szabó Dezső és Tóth Szabó Pál könyveinek. Jászay Pál munkájából is átvettem egyet-mást. Azonkívül Brodaries elbeszélését, a *Monumenta Vaticana*, az *Acta Tomisiana* idevonatkozó kötetét, Marino Sanutót és kisebb forrásokat is használtam.

érlelte meg. Most, a mikor még csak néhány év választ el a mohácsi vész négyszázados évfordulójától, a legújabb események kényszerítő erővel idézik emlékünkebe azt a romboló tengert, mely a nemzeti életen átrohant a XVI. század első felében. De most a nagy eseményt nem szemlélhetjük a lyrai költő érzékeny ábrándozásával, mint Kölcsey, most az a gondolat vesz erőt rajtunk, hogy a Jagellók kora Mohács előtt és az a néhány évtized, mely az 1867-iki kiegyezést elválasztja a világháborútól, meglepően hasonlók. Most ezt a hasonlóságot kell felmutatnunk, ha Kölcseynek nemes szándékát követve, önismeretre serkentő gondolatokat kívánunk ébreszteni.

A Jagellók korának feltűnő és minden más jelenségen uralkodó jellemvonása az egyenetlenség. Ritka dolog, hogy egyetértsen három, írta Arany az 1848-iki szabadságharczról, de a Jagellók korában talán ketten sem értettek egyet őszintén. Burgio, az éles szemű pápai követ, azt írja egyik 1525-iki jelentésében, hogy két év óta él II. Lajos udvarában, de ez idő alatt nem ismert magyar főpapot, ki igaz barátja lett volna egy másik főpapnak. Azonkívül a főurak is haragudtak a főpapságra, de egymást is gyűlölték, noha szövetkeztek olykor kölcsönös főuri érdekeik védelmére. Bámulta a velencei követ azt a magyar szokást, hogy látszatra a legmelegebb barátságban együtt lakmároztak azok, kik egymás vesztére törtek. A köznemesség is csak színre volt egységes testület, közös volt ugyan irigységök a főnemesek ellen, a kik lenézték és üldözték őket, de máskülönben a nemesség nagy tömege a hatalmas főurak szolgálatába szegődve, elősegítette azoknak gyűlölködő versengését.

Így szakadt széjjel az ország még az ellenséges támadás előtt, nem osztályokra, hanem hatalomért küzdő kisebb érdekesoportokra, melyek a közszellem kifejlését elfojtották.

Érezték e korszak jobbjai, hogy az örökös vizálykodásnak rossz lesz a vége. A nemesség az 1497-iki országgyűlésen Rákos mezején egy hatalmas fatörzsbe véres bárdot vágott s körülvéve a fatörzset, esküvel fogadta, hogy a ki egyenetlenséget támaszt közöttük, fejét veszik a bárddal.

A felbuzdulás csak pillanatnyi volt, nehéz lett volna ott igazságos bírót találni, a hol majd mindenki el volt merülve a bűnben.

A véres bárdtól csak a fatörzs sérült meg, s nem azoknak a feje, a kik még Szolimán közeledtekor is egy kérdést sem vettek oly komolyan, mint azt, hogy ki legyen a legnagyobb úr Magyarországon, Báthory István-e, vagy Szapolyay János?

És ha jól vizsgáljuk a mi belső harcaink történetét a világháború előtt, vajjon nem ugyanez a kérdés volt-e akkor is a viták

központja, noha más nevek hangzottak fel? Egyáltalán változott a közélet külső képe a századok folyamán, most már nem táborozott a fegyveres nemesség a mezőn, nem vonult fel az országgyűlésre nagyurak embereitől vezetve dobpergés és trombitaharsogás közt, hanem a demokratikus alapon választott követek az újkori parlamentarismus szokása szerint pártokra oszolva tanácskoztak egy fényes palotában. Azonban ezek a pártok nem igen tisztelték a nagy nemzetek parlamentarizmus életének azt az uralkodó szabályát, hogy a párt-harcok bizonyos határon túl nem terjedhetnek, hogy a mikor az ország életérdekei forognak kockán, a köz szellem egyesítő és nemesítő erejének enyhítenie kell minden ellentétet. A mi párt-harcaink az új formák közt is csak olyan személyesek, csak olyan féktelenül viharosak voltak, mint a mohácsi vész előtt. Az utódok ép oly hősiessen haltak meg a világ különböző harcterein, mint az elődök Mohácsnál, de arra egyik nemzedék sem bírta magát elszánni, hogy a békében egyetértéssel és nyugodt előrelátással készüljön a nagy mérkőzésre:

Különös, hogy a Jagellók korának érdekcsoportokra darabolt magyar társadalmában bizonyos eszmék felülkerekedtek és annyira népszerűekké lettek, hogy hatalmuk előtt a legnagyobb úrnak is meg kellett hajolnia, noha akkor még a sajtó hatásáról alig lehet szólnunk. Ez eszmék azonban nem az ország helyzetének átértéséből keletkeztek, hanem inkább a rossz kedvnek, a balul értelmezett nemzeti büszkeségnek s a gyanakodó gyűlölködésnek voltak szülőttei. Hatalmuk tehát nem a közszellem erejét, hanem inkább betegségét bizonyította. Ilyen eszme volt az általános idegenkedés a külföldi követek ellen, vagy a királyné népszerűtlensége, mivel a német császár húga volt, sőt a közvélemény Magyarország personalis unióját a cseh királysággal sem becsülte értéke szerint. Pedig Magyarország rászorult az idegen segítségre, a mióta Mátyás király halála után az urak rakoncátlansága és viszálykodása aláásták a királyi hatalmat és zsibbasztották az ország erejét. Az oly szövetség, mely a német császársághoz köti a magyar politikát, nagy szerencse lett volna Magyarországra. A personalis unio Csehországgal nem hogy sértette a magyar önállóságot, hanem inkább erősítette, hiszen a csehek joggal panaszkodtak királyuk magyar tanácsosainak befolyása ellen és néha az volt a benyomásuk, mintha a budai udvar Csehországot magyar provinciának tekintené.

Ezek a megfontolások vagy tények mit sem nyomtak a magyar közvélemény előtt. Népszerű balvélemények ellen nem terem orvoság a magyar földön. Még a mohácsi mezőn is az a népszerű gon-

dolat siettette a katastrophát, hogy nem szabad várni, vagy óvatosan hátrálni, hanem gyávaság volna hirtelenében meg nem ütközni a törökkel. És ugyanazok a főurak, a kik a legfelségesebb halálmegvetéssel rohantak Szolimán ágyúinak, egy szót sem mertek szólni a végzetes, de népszerű balvélemény ellen.

Hányszor állottunk mi is az utóbbi évtizedekben népszerű jelszavak varázsa alatt! Nem is tudtuk, honnan keletkeztek s mikép terjedtek el, de egyszerre elhomályosították előttünk legbölcsebb vezéreink alkotásainak értékét és elfordították figyelmünket a nemzeti lét legjelentékenyebb kérdéseitől. Erkölsi bátorságunk soha sem állott arányban a magyar vitézi erényekkel. Nem bírtuk magunkat soha felfegyverezni azzal a kritikai szellemmel, melytől a népszerű jelszavakkal kereskedő izgatók visszaborzadnak, mint Mephisto a kereszt jelvényétől.

A hol ily ellenállhatatlan a népszerű jelszavak hatása, ott a közvélemény az igaz úton járó vezéreket cserben hagyja, vagy épen meggyűlöli. Tomori Pál, a kalocsai érsek, egyike a magyar történet legkiválóbb főpapjainak. Ifjúkora szenvedélyeit legyőzve, szent Ferencz rendjébe lépett; a kolostort csak a pápa parancsára hagyta el, mert a keresztyénségnek szüksége volt az ő katonai tehetségére. Mint kalocsai érsek is ragaszkodott szerzete szabályaihoz, ruháját a legdurvább posztóból készítette, alázatos lelkű, nyílt és becsületes volt. A mellett a kisebb csatározásokhoz kitűnően értett, néha meglepő katonai sikereket vívott ki. Nyilvánvaló érdemei inkább irigységet keltettek, semmint elismerést. Röviddel a mohácsi vész előtt írja a királynak, hogy az urak elhagyják őt s a helyett, hogy segítenék, azt mondogatják neki: «hadd úszszon az barát». Ekkortájt tanácsolta az udvarnak, hogy kössön békét a törökkel, de nem igen hallgattak reá. A mohácsi mezőn az általános elbizakodottság és a harcziás hangulat zsarnoki ereje elnémították egyszerű lelkében a kételyeket és ő is vakmerő lett. Szóval, a mikor igazán vezetni akart, úszni hagyták és csak akkor ismerték el vezérnek, a mikor a tömeghez símult.

Még rosszabb sorsa volt a közvélemény előtt az öreg Bornemisza Jánosnak, a kit még Mátyás király tett nagy úrrá. Bornemisza hű volt nemzetéhez és hű királyához. Olyan illetékes férfiak, mint Burgio és Oláh Miklós, dicsérik Bornemisza megbízhatóságát, eszességét és bátorságát. De mivel daczolt a közvéleménnyel, s meg nem tántorítható egyenességgel haladt pályáján, s mivel a királyi kegy egyre növelte hatalmát, a főurak és nemesek egyaránt ádázul gyűlölték. Kicsiny híja volt, hogy le nem szúrták a királyi tanács egy ülésén.

Nem aratott tapsokat, mint Werbőczy István, a ki Rákoson két óra hosszat is tudott izgatóan szónokolni, a ki mind haláláig csalódásokban élt és csalódásokat terjesztett. Az ő király-jelöltje, Jászay Pál szavai szerint, «mintegy erkélyből nézte» a mohácsi csatát, melynek hősiés áldozatai voltak az ifjú király és nem egy főrend, a kiknek hazafiatlanságát Werbőczy annyi ékesszólással fejtegette az országgyűlés könnyen hívó tagjai előtt.

A hol ilyen mértékkel mérik a közpálya jutalmát, ott ne csodáljuk, hogy könnyen boldogul és a pártok változó szenvedélyein is diadalt ül az olyan kalandor, mint a minő Szerencsés Imre volt.

Nem volna helyén e pályák sorsával párhuzamos példákat idéznünk az utóbbi évek történetéből. Mert még vérzenek a sebek, melyeket a hűnek és igaznak félreismerése, majd halálba üldözése, a csalódásokat keltő szónokok hatása és a kalandorok érvényesülése ütöttek hazánknak testén.

A régi és az új Mohács előtti nemzedék egyforma volt abban, hogy elbódult a csillogó, a szenvedélyeket felkavaró szavaktól, hogy nem ismerte fel a szív ékesszólását és nem tudta megbecsülni a jövőért aggódó hazafi szavaiban az egyszerűséget és komoly tárgyiaságot.

Aggódni a hazáért, kényelmetlen érzés és a magyar, mint úri nép, szabadulni kíván a kényelmetlenségtől. Bámulatos tehetsége volt a mohácsi vész nemzedékének az optimismusra. Ez az optimizmus nem az erő érzetéből, nem abból a tudatból keletkezett, hogy a lelkiismerettel feljesített kötelességnek jutalma el nem maradhat, hanem egyszerűen a munkától, a kellemetlen kötelességektől való félelemből.

Tomori Pál jól ismerte kortársainak ezt a jellemvonását. Midőn 1526 elején a pétervárad kapitány Budára hírnököt küldött azzal az üzenettel, hogy a félelmetes hírű Bali bég, a belgrádi basa, halálán van, Tomori eltitkolta a nagy újságot. Pedig e hírrel örömet szerezhetett volna a magyar uraknak és Tomori mégis hallgatott. Attól tartott ugyanis, hogy az urak a harczias basa halálának hírére abba hagynák az ügyis igen lanyha katonai készülődést, mert elhitetnék magukkal, hogy most már a török nem bántja az országot.

Az optimizmus betegeinek jellemző szokása az, hogy mohón keresik az ürügyet a reményre. Kósza hírekből és lényegtelen körülményekből rózsaszínű fátyolt szőnek, melylyel a szomorú jelen és a sötét jövő ellen védekeznek. E nagyon veszélyes toglalkozásról mi sem birtunk leszokni a világháború alatt s az annál is rosszabb forradalmi időben. Álmatag optimizmusunkban nem akartuk elhinni,

hogy minő sors várakozik ezredéves területünkre. Pedig a makacs optimismusból, ha a csalódás már kétségtelen, könnyen kifejlődik az egykedvű közömbösség, mely a jobb jövőnek minden reményét eltemeti. Ennél az optimismusnál fölemelőbb érzés az, mely Shakespeare II. Richardját elfogta, midőn trónját elvesztette. Richard akkor ezt mondotta szerencsés vetélytársának:

Országot, koronát neked hagyok,
Búm országát nem, itt király vagyok.

A fájdalom e büszkeségének vértetében a lesujtott lélek erőt gyűjthet a munkára, elvesztett jogainak visszaszerzése végett.

A mohácsi vész magyar kortársai még a katastropha után sem akartak a bánat országának polgárai lenni.

Sőt boldogoknak érezték magokat, hogy megszabadultak az idegen királyi háztól, oly vidámak lettek, mintha újra születtek volna. Nem sokat törődve a szörnyű vérvesztéssel, az ország kétségbeejtő helyzetével, azt hitték, hogy most végre felvirradt a magyar szabadság napja. A nagy izgalomban mindenki felvette az ősi ruhaviseletet és általánossá lett a szittyá szenvedélyek tombolása.

Igy tűztük ki mi is 1918 őszén a nemzeti zászlókat az erkélyekre, az ősi rózsákat a gomblyukakba és szilajkodtunk nem épen szittyá módon. Nem törődtünk azzal, hogy mi minden veszett el, midőn a szent korona fénye elhalványult és nem hallottuk a lélekharangot, mely megkondult a régi Magyarországon felett.

Nem fűzzük tovább a hasonlóságokat, mert arra gondolunk, hogy az új Mohácsot nem csupán a régi bűnök okozták. Új bűnök is járultak a régiekhez, olyanok, melyek nem az ősi faj véreből származtak. De a régi bűnök által vert réseken hatolt az idegen ártalom a szervezetbe és ha e rések ki nem javíttatnak, bárhogy is védekezünk máskülönb, a vészes hatások útját el nem állhatjuk.

Mindenképen üdvös volna a nemzeti közélet régi és állandó gyöngéit egy minél rövidebb és mindent összefoglaló meghatározásban bemutatni. Úgy hiszem, hogy e meghatározást már feltalálta Szathmáry György, az okos esztergomi érsek, mikor, még mint II. Ulászló kancellárja, fogadta Pasqualigo, velencei követet 1510-ben. Szathmáry a beszélgetés közben azt mondta a magyarokról, hogy inkább a szenvedély, mint a megfontolás vezeti őket a közéletben. *Potius furore, quam ratione ducuntur.*

A főpap nemcsak önző szenvedélyekre gondolt, hanem nagylelkűekre is.

Gondolt olyan szenvedélyre, mint a minő Báthory András lelket eltöltötte, midőn félévvel a mohácsi vész előtt csak a bátyjának

letétele által szenvedett családi szégyen megtorlásával foglalkozván, így kiáltott fel: «Még az mi házunk előtt is verőfény kelhet.» Nem hazánk, hanem házunk előtt, így mondotta Báthory András.

Gondolt a kancellár olyan szenvedélyre is, mint a minő Perényi Ferenczet, a hatalmas családból származó nagyváradi püspököt, az ékeztollú humanistát Mohács mezejére vonta, hol az ő kedvelt Senecájának stoikus nyugalomával és egy igaz magyar főúr büszke mosolyával fogadta a golyót, mely ifjúsága virágában a földre terítette.

Mert a kancellár felfogása szerint az államot nem az utolsó perczen kifejtett nagylelkű szenvedély menti meg, hanem csupán a fegyelmezett, a czélszerű munka, mely a bajokat megelőzi vagy legyőzi. A közérdekből czélszerű munkában kell az ő gondolata szerint keresnünk a hazafiság mértékét. Ez a munka több erkölcsi szigort és önmegtágadást követel, mint a nemes, de csak pillanatnyi felbuzdulás. És a hol e munka nincs általánosan elismerve a hazafiság mértékének, ott az önzés felburjánzik, magára öltve a hazafiság színeit.

Több mint háromszáz évvel Szathmáry kora után Széchenyi István is kereste a magyar közélet hibáinak meghatározását, midőn az ész és szív politikájának ellentétét magyarázta. Őva intette a magyart, hogy félre ne vezettesse magát a szív politikájától. Nem úgy értette a megkülönböztetést, mintha a nemes érzések és az ész útjai ellentétben volnának. A szív politikája Széchenyi nyelvén a gerjedelmek, az első benyomások, az ész által nem kormányzott nemes vagy önző szenvedélyek politikáját jelentette.

Midőn ennek az iránynak követéséért korholta nemzetét, ugyanazt mondotta, mint a mit Szathmáry György, a latin költők finom ízlésű olvasója, hidegebb nyugalommal, de szabatosabb rövideggyel fejezett ki.

Két vezetője a magyarságnak, a renaissance és a demokratikus átalakulás korában egyértelemmel a szenvedélyesség túltengését állapítja meg a magyar közélet gyökeres hibájának. Megállapításaik nagy válságok estéjén hangzottak, fel mintha vészkiáltások lettek volna.

Valóban a nemzet történetében csak szerencsés körülmények, vagy egy hatalmas egyéniségnek minden ellenmondást lenyugóztó erélye és bölcsége bírták megelőzni a megfontolatlan szenvedélyesség súlyos következményeit.

Szabad-e javulást remélnünk? Remélhetjük-e, hogy kialakul

egyszer oly magyar köz-szellem, mely egyetértő és czélszerűen munkálkodó közérzéssel a nemzet számára gyümölcsötteni fogja a hazafias szenvedélyek kincseit s lehetlenné teszi a széthúzó elemek rombolását?

Lényeges átalakulások egy nemzet történetében nem lehetetlenek. Szinte természetes fejlődésnek vehetjük azt, hogy a vezető osztályok kimerült részét új, testi és lelki épségben még érintetlen osztályok váltják fel a vezetésben.

Közvetlenül a mohácsi vész után úgy látszott, mintha egy sokáig némaságra ítélt osztály szót kért volna a közügyek intézésére.

Ekkor ugyanis a dunántúli parasztok fellázadtak a nemesség ellen és azt mondták uraiknak: ti vagytok az okai az ország veszedelmének. Nem tudunk biztosat e lázadásról; nem tudjuk, hogy a parasztok nem használták-e fel a csatavesztés zavarát a bosszúra Dózsa György koronázásának szertartásaiért.

Az sem valószínűtlen azonban, hogy a Dunántúl ercs öklű népe azért emelte fel a kapát urai ellen, mert fel volt háborodva a könnyelműségen, mely az ő verejtékével művelt földet a pogányok kezére juttatta.

Talán a lázadók közül arra is gondolt valaki, hogy a föld népe óvatosabban vezetné az ország hajóját, mint a régi kormányzók. De az ilyen próbára még nem érett meg az idő, a lázadókat hamar leverték és így nem felelhetek arra a kérdésre, vajon a százados harez a létért kifejtette-e bennök oly mértékben az előrelátó és egyetértő munkának erényeit, hogy az uralkodó osztály hibáit szerencsésen pótolhatták volna.

A parasztok támadásának híre bizonyára eljutott Pannonhalmáig, a hol ekkor Nagyszombati Márton apát, a tudós latin költő, életének talán legutolsó évét töltötte.

Az apát 1521-ben, Nándorfejérvár elfoglalása után hazafias fájaldalmát szépen gördülő distichonokba öntötte ki, a mikor látta, hogy a pogány komolyan fenyegeti forrón szeretett hazájának területi épségét.

Könyörgött a főuraknak, hogy hagyják abba a rút civakodást, a szégyenletes tivornyákat és a szennyes kapzsiságot. Ne gyalázzák meg őseik emlékét, hanem embereljék meg magokat, mert a török legyőzhető, ha a magyar egyetért és magába száll. Nagyszombati szerette az aristokratikus kormányzatot, de csak az olyat, minő a Mátyás korabeli volt. Csodálkozó áhitattal beszél Mátyás királyról,

a hatalmas urról, a kinek vas-marka összeroppantott mindenféle oligarchikus fészkelődést. Könnyek szöktek szemébe, midőn a legdicsőbb magyar királyra gondolt. Vajha könnyeivel fel bírná támasztani halottaiból, így sóhajtott fel, érezvén azt, hogy a Mátyás halála után felviharzott magyar szabadság hová viszi az országot.

Sejtelméből szomorú valóság lett 1526-ban és ekkor bizonyára ő is azt mondotta a magyar nemeseknek, a mit a lázadó parasztok: Ti vagytok az okai az ország pusztulásának.

Nagyszombati nem szerette a parasztok urhatnomságát és hatalmaskodását, azonban nem kívánta elnyomni őket. Sőt korholta az urakat, mert zsarolják a szegényt; de Dózsa György csapatainak kegyetlenségeit nagyon megutálta. Szerette az atyáskodó földesuri hatalmat, azt gondolván, hogy Isten a parasztot a mezei munkára teremtette, de úgy, hogy ne csak urát táplálja, hanem maga is megélhessen szorgalma után.

Mindamellett Nagyszombati már megbecsüli az érdemet az alacsony rangúban is és nyomatékosan hangoztatja, hogy nem a születés, hanem a belső érték határozza meg az ember kiválóságát.

Vajon a lelki rázkódás a mohácsi vész után nem ébresztette-e föl fogékonyságát a dunántúli népnek hangulata iránt?

Elmájében talán felderengett az a gondolat, hogy a nép segítségével még visszaszerezhető az, a mit a nemesség elvesztett. Talán álmódzott arról, hogy az addigi vezető osztályok elvénült tagjaiba a népnek vére boldogabb jövővel biztató ifjúságot önthetne.

Midőn kolostorának az emlékektől megszentelt falai közt könyveit forgatta, úgy képzeljük, hogy elmélázott a nemzetnevelés egy nagy tervén, mely által úrnak és jobbágnak lelkét közös érzésekbe kapcsolván, új nemzedéket kelthetett volna életre. Oly nemzedéket, mely vészben és viharban megacézozott idegekkel felemeli sülyedéséből a letiprott hazát, az édes hazát, mint ő szerette mondani.

Ki tudja, mi mindent álmódott és remélt a tudós benezés apát a mohácsi vész esztendejében?

Álmai és reményei századokon át bolyongtak, mint árnyak s a legújabb harcmezőkön a magyar hősi vér meleg folyóin átsuhanva, most testet ölteni, élni és hatni vágyódnak.

HALOTT VILÁG.

VARGHA GYULÁTÓL.

Mit ér a hír, mit ér a kincs, vagyon,
 Mit ér a föld s a népe, bárha sok?
 Feleljetek ti, a sivatagon
 Homokba fúlt kihalt romvárosok!

Nagy sárga folt a földnek zöld övén,
 Ázsia szíve roppant sivatag;
 Nincs ember ott, sem állat, sem növény,
 S éltet fakasztó élővíz, patak.

De hajdan itt is élet tört elő
 S élet virult, mutatják a romok,
 Míg úr nem lett a mindent elnyelő
 Vándor koporsó, a sívó homok...

Kik éltek itt — s tán ezredéven át? —
 Könyv nem tud arról, rege nem dalol,
 A rég halott nép elfeledt nyomát
 Úgy kell kiásni a fővény alól.

Boldog világról szólnak e nyomok:
 Nagy nemzet élt itt, munkában serény,
 Városok álltak, fényes templomok,
 Virulás volt a sivatag helyén.

Rózsák tüzetől égett völgy, halom,
 Áradt az illat, édes volt a lég,
 S a harmat-ejtő rózsás hajnalon
 Megzendültek karban a fülmilék...

Az élővíz, a zöldelő oáz,
 Kalászos róna, fülmilés berek,
 A nyüzsgő nép, a sok pagoda, ház,
 Mint elsüllyedt hajó, úgy szendereg.

Tenger a mindent elnyelő homok,
S a tengeren, mely végtelenbe nyúl
A sárga buczkák, e száraz habok,
Dermedten állnak, mozdulatlanúl.

Tó nem csillan, egy bolygó ér se foly,
A szomju földre még harmat se száll,
S a merre szem lát, nincs sehol, sehol
Fa, vagy bokor, vagy egyetlen fűszál.

A sivatag felett ott hallgat a halál.

De néha tompa szendergésiből
A hallgatag halál csak felriad,
Üvöltve sí a szennyes égre föl,
S a tomboló vihar hátára kap.

Kezében korbács, hét ágú, lobog,
Csont-sarka ménje vékonyába vág;
Rémülten ébred a siket homok,
S eszeveszetten fut, rohan tovább.

Százféle hang zúg, zeng, sír és süvölt,
Szárnyas örvények egymást kergetik,
S homályba, éjbe, gyászba vész a föld,
A hótakarta messze bérczekig . . .

A messze bérczek hó- és jégfödött
Sziklái közt ezer forrás fakad,
S szökelve szirten s vak mélység fölött,
Folyammá nő alatt a sok patak.

Lenn a folyam nagy, széles medret ás,
S zöld partba szegve hömpölyög tovább,
Érezve erejét az óriás,
Előre ront a sivatagon át.

Küzd a homokkal, áttör dombokat,
Majd hajkait tóvá teríti szét;
De érzi: a forró fövény s a nap
Hogy' issza, issza lankadó vizét . . .

Olykor a szélemejt buczkák elől
 Meghátrál és új medret ás a víz,
 S a régi, mit pár holt liget jelöl,
 Végkép a nagy homoktengerbe vész.

Küzd a folyam még, ámde lankadón,
 Előre már csak lassan vánszorog.
 S fölissza végre éhesen, mohón,
 Utolsó cseppig a száraz homok.

A sivatag ölen . . . alusznak a romok.

A FORRADALMÁR.

HERCZEG FERENCZTŐL.

Egy bécsi kispolgári szálloda udvari szobája . . . A szűk szobát betölti a szegénység dohos illata.

Sötét hajnalon, napfölkelte előtt, *valaki* fölébredt ágyában. Egy láthatatlan kéz megérintette, nem engedte tovább aludni. Ez már hetek óta így volt mindennap! Tudta, hogy most kell neki ilyenkor ébren lennie: hogy részt vegyen a vénülés miszteriumában. Igenis; mint a barátinak a rórátén, úgy neki valami titokzatos hajnali kultuszban kell részt vennie, a melyben őt öreg emberré avatják. Mert napfölkelte előtt öregszenek az emberek. A vénülés a hajnali álmatlansággal kezdődik.

A lakótárs ilyenkor horkolva alszik ágyában, ő még fiatal; de a kihez már elérkezett a természet titkos parancsszava, az álomtalanul bámul bele a sötétségbe és közbe szinte érzi, mint deresedik a feje. A feje deresedik, a szíve meg fázik, mert megborzongatja a sejtelen, hogy elhibázta az életét. De hiszen a kinek már ősz a feje, az mindenképen elhibázta az életét, legyen bár Napoleon vagy szemetes kocsis.

Az embert, a ki ezen a bécsi hajnalon forró szánakozással gondol a maga mulandó életére, Árpádnak hívják.

Egy időben restelte a sujtásos magyar nevét, a melyet édesapja választott ki számára, azokban a régmúlt években, mikor még divat volt magyarnak lenni.

Az öreg úr különben is primitív ember volt. Pénzt ugyan tudott csinálni, oly biztos kézzel rakta asztagba a milliókat, mint paraszt-

ember a búzakévéket, de azonfelül csökönyös nyárspolgár volt, más semmi és Árpád fia titokban undorítónak találta a szertelen falánkságát. Ha kétszáz évig él, biztosan megeszi Magyarországot. Az megint emberi vonás volt Árpádban, hogy azért a palotától a gépkocsiiig elfogadott az apjától mindent, a mi kényelmes és művészi keretet adhatott az életének.

Ő nemcsak az édesapját, hanem a többi embert is lenézte magában, bizonyára azért, mert nem érdemeltek jobbat. Már iskolás fiú korában rábizonyította a mestereire, hogy tudatlan és rigolyás emberek, tizenkét éves korában pedig tisztában volt vele, hogy a mai nevelési rendszer csődbe jutott.

Maga nevelte önmagát és midőn átengedte magát az eszes gyermek olvasási dühének, minden könyv, a melyet a kezébe vett, újabb kiábrándulást szerzett neki.

Shakespeare?! Mennyi nyers érzékiség, mennyi engedmény a kakasülőnek! Goethe, az antik tógában járó filiszter, Schiller, a frenetikus tanfelügyelő... A francziák egymást és a világot misztifikálják a naiv szélhámosaikkal. A magyarokról nem érdemes beszélni. Talán az egy Petőfiből lehetett volna valaki, ha idejében ki tud józanodni a gimnazista mámorából... Legtöbbet még a modern oroszokról tartott, bár ők is olyasmire akarják tanítani az emberiséget, a mivel maguk sincsenek tisztában.

Árpád már tizenhat éves korában sem tudta komolyan venni a klasszikusokat, az ő tekintetének valami kegyetlen, minden hazugságon keresztül ható ereje van, ő a szépség és méltóság királyi köntöse alatt első pillantásra meglátja a meztelenséget, a csontokat, a beleket, — szóval az igazságot. De mit is akarnak ezzel a galvanizált békacszomb-élettel, mit akarnak a kripta-gondolatokkal, a múmiaérzésekkel?

A holnap embereit keresve, szemmel kezdte tartani a napisajtót és Diogenes lámpásával föltévedt a képviselőház karzatára is. De a mit a sajtó művel, az indiánus-támadás a civilizáció ellen. És hogy van az, hogy annyi törvényhozó között nem akad egy sem, a ki fölállana a gyülekezetben és azt mondaná: Urak, a mit mi csinálunk, az ámitás és ostobaság!

Az emberek egyenkint talán túrhetőbbek, de tömegbe verődve csöcselék! Ha ezer gróf áll csapatba, akkor is tömeg, csöcselék! Azért csak *egy* jogosult kormányforma van: az abszolútizmus. Mert egy ember lehet okos és nemes, de ezer ember együttvéve csak durva és együgyű lehet.

Egy időben úgy érezte, hogy értékesíteni kellene tisztánlátását és írni kezdett. Az írásai azonban nem tetszettek. Az ellentmondást

nem tűró határozottságot, a melylyel gondolatait kifejezte, némelyek boszantónak, sokan nevetségesnek találták. Igaz, neki megvolt az a képessége, hogy minden leírt mondatával arcul tudta ütni a nyájás olvasóit. A bírálói különben azt mondták: ezek általánosságok, százszor hallott banalitások.

Ettől kezdve a gúnyos, kicsinylő mosoly, a mely gyermekora óta ott volt a szája szegletében, még fanyarabbá tette arcját. Édesapja halála óta egyedül, gőgös különczként élt. Kerülte a tömeget, a demokrata embercsoportát, a mely elvekről fecseg és a melyet örökké csak a falánkság és az irigység ösztönei kergetnek. Kedves írója Nietzsche, magányának társai a tettek emberei, az akarat arisztokratái, az erősek, az egészségesek, a kíméletlenek, a született uralkodók, a kik megvetéssel a szívükben lépkednek a tömeg feje fölött és agyukban hordozzák az emberiség sorsát.

De azután kitört a magyar forradalom...

Midőn Árpád úr már ennyire jutott hajnali révedezésében, egyszerre valami rettenetes oroszlánbögést hallott a sötétségben. Valaki ásított mellette. A lakótárs fölébredt. Motoszkálni kezdett. Valamit feldöntött, nagyot káromkodott, azután persze cigarettára gyujtott. Ez a nikotindűh, a mely éjjel-nappal füstfelhőkkel töltötte meg a kis szobát, állandó szenvedést okozott Árpádnak. Hogy visszasírta az ő fenyőillatos pesti hálószobáját, az ő hófehér fürdőszobáját! De nem szólhatott. A mióta váratlanul, pödgyász és pénz nélkül menekülnie kellett hazuról, ennek a jószívú és korlátolt fiúnak a kegyelméből élt.

A dohányos ember most megszólalt:

— Alszol elvtárs?

— Nem én!

— Akkor beszéljünk egy kicsit, míg elszívom a cigarettámat. Szeretnék tőled valamit kérdezni.

És mi az, elvtárs?

— Az este magyar ujság került a kezembe. Rólad is szó esett benne. Vérebnek, hiénának neveznek...

Az elvtárs egyet nevetett, majd így folytatta:

— Tulajdonképpen hogyan keveredtél bele a mi forradalmunkba? Te, a ki félig arisztokrata, félig szobatudós vagy... Mi közöd neked a proletársághoz?

Hát igen, ezen már maga is törte a fejét Árpád. És most beszélt róla. Nem volt bizalmaskodó természet, de most elmondta a legtitkosabb gondolatát is. Talán a hajnali mánor, a reggeli sötétség és mindaz, a mi benne lappangott, oldotta meg a nyelvét. Nem is ennek a cigarettás senkinek beszélt, inkább önmagának.

— A forradalom kitörésekor fölkeresett egyik főemberük. Valami régi folyóirat volt nála, a melyben egy cikkem jelent meg. A cikkemben élesen bíráltam a parlamentarizmust. Azt hiszem, az az ember meg sem értette a gondolatmenetemet . . . Hogy ők szerepet szántak nekem az új alakulásban! Valószínű, hogy nem annyira a tehetségemre, mint inkább a nevemre volt szükségük. Talán a vagyonom is imponált nekik . . . Én első pillanatban megriadtam a gondolattól, hogy belekeveredjem ebbe a zürzavarba. Mi közöm nekem a forradalomhoz? Valamennyi lehetséges kormányforma közül a rémuralmat tartom a legképtelenebbnek. Logika csak az abszolutizmusban van.

— Ezt már többször is elmondtad! De én azt szeretném tudni, miért álltál mégis kötélnek?

— Megmondom. Én régóta azzal gyanúsítom magamat, hogy nincs semmi tehetségem az élethez. Gyermekkorom óta üvegbura alatt éltem, mint Homunculus, — nem is éltem, csak az üvegen keresztül néztem, mások hogyan élnek. Az a gyanú gyötört, hogy a nemzetségem minden életenergiáját eltékozolta édesapám abban a szörnyű harcban, melyet a millióért vívott, nekem már semmi sem jutott az életből, az én örökségem a szemlélet, az analysis, a bírálat. Szóval: az öregek lakmároztak és nekem már csak a gyomorfájás jutott! Mindig irigyeltem a tett embereit, az erőseket, az egészségeseket és régóta epesztett a vágy, hogy összetörjem az üvegfalat, hogy fejjelel belegorjok az életbe, hogy éljek vagy elpusztuljak.

— Tehát ezért?

— Igenis, ezért! Olyan helyre állítottak, a hol szemmel kellett tartanom az ellenforradalmi kísérleteket . . .

— Az ellenforradalmárokkal ugyan szépen elbántál, — szólt nevetve a cigarettás ember.

— A kikkel én elbántam, azok közt nem volt egy igazi ellenforradalmár sem!

— Nem? Hát akkor?

— Mindjárt meg fogsz érteni! Az első gyanúsított, a kit elém hoztak, fiatal katonatiszt volt. Felülről biztattak, hogy ne teketóriázzak sokat, elrettentő példát kell adnom. Vért ontani, ártatlan vért: iszonyú gondolat. De éppen az iszonyat vonzott! Az erőszak, a tett emberei, a világ arisztokratái mindenkor habozás nélkül ontották a vért, ha czéljuk úgy kívánta. Csábított és izgatott a gondolat, hogy meg tudnám-e tenni, vajon én is az erősek, az egészségesek közé tartozom-e — és halálra küldtem a tisztet! Igaz, az elhatározásomat megkönnyítette, hogy ellenszenves ember volt. Nekem a legtöbb ember ellenszenves. Vannak emberi fizikumok, a melyeknek

puszta existenciája már fájdalmat okoz, fölháborít... Rettenetes éjszakám volt utána, de ebben a rettegésben oly intenzív életet élttem, mint azelőtt még soha. Éreztem, hogy erős ember vagyok, arisztokrata és az a legkülönb érzés a világon! Azóta szinte epedve szomjaztam ezt a szörnyűséget, a kiontott vér égetését a lelkemen, a fogvaczogató rémületet, a melyből az én erőm végül is diadalmasan emelkedik ki. A vezéreknek tetszett az én energikus eljárásom és többször is küldtek hozzám gyanus embereket. Egy csapat emberi vadállat engedelmeskedett a parancsaimnak és a rettegő tisztelet, melyet a banditák velem szemben tanúsítottak, még fokozta bennem az erő tudatát...

Árpád kis szünetet tartott, majd halkabban beszélt tovább:

— Csak egyszer környékezett a gyöngeség. Egy fiatal embert hoztak elé, az hasonlított korán meghalt öcsémhez. Nagyon hasonlított hozzá, feltűnően. Minden ember, a kit addig halálra küldtem, ellenszenves volt. Ez az egy nem volt az. Inkább rokonszenves volt. Akkor majdnem összeroppant az egész önbizalmam. De én ezúttal is győztes maradtam! Nem kegyelmeztem neki. És azóta tudom, hogy valóban erős ember vagyok, erős és egészséges ember...

Árpád elhallgatott. Az elvtárs nem szólt többet, ő már elszivta a cigarettáját és megint horkolva aludt. Árpád is szeretett volna aludni, de nem tudott. Nem, — az ő hajnali álmának már ezentúl örökre vége. Olyan egyedül, olyan idegenül feküdt ágyában, mint az elpusztult karaván utasa a sivatagban. Ott feküdt mozdulatlanul, a vénség hópihéi pedig lassan szítálva hullottak a szívére.

A TÁLTOS ÁLMA.

Kozma Andortól.

Nagy műve teljes hős Árpád vezérnek,
 A honszerző hadak pihenni térnek,
 A Kárpát-fallal védett ős lapályon,
 Sátorfalukban csöndes mély az álom.
 Karámban a lenyergelt paripák,
 Hátukra holnap szántó rak igát.
 A harcznak vége, jó a munka-kezdet —
 És erre is elszánt a büszke nemzet.
 A daliák még az éjet átalusszák,
 Holnap ekével feltörik a pusztát.

Hatalmas lélekzésük száll s dagad,
 Libbentgeti a sátor-vásznakat —
 E kívül semmi mozgás, semmi nesz . . .

De most kiáltás támad . . . Halld mi ez ?
 A mint dörög, víjog, süvölt,
 Megreng belé az ég, a föld —
 És minden sátor fölriad,
 Talpon a marczona hadfiak:
 — Hol a kopja ? . . . az íj ? . . . hol a vas ?
 Ki üvölt ? . . . ki rival,
 Mint téli vihar ?
 A táltos, a látó, a javas !
 Ott magasul fel a sátra előtt . . .
 Halld ! . . . Szent, a mit ő mond . . . Érted-e őt ?

Nyergeljete ! . . . Iszonyu álmot láttam,
 Egy teljes évezert álmodtam át,
 Megálltuk hősien, bár nem hibátlan —
 S aztán : ebek fogára adtak minket,
 Utódainkat, véreinket,
 Mert becsülettel védtük a hazát.
 Nyergeljete ! . . . Mi másnak még titok,
 Azt láttam én s az jönni fog.
 Minő jövőendő . . . Nyugság mily kevés ! . . .
 Örökkön élet és halál között
 A sorsunk ezredévi szenvedés,
 Nemes fajunk szünetlen üldözött.
 Testvértelen, rokontalan, —
 Jaj annak, a ki maga van ! . . .
 És mégis él, bár folyton ömlik vére
 Árpád szerezte földjén úr marad :
 Növeszti ész, erő és akarat,
 Elér a rég várt jobb kor küszöbére,
 Második évezerbe kezd — . . .
 És ekkor — óh nyergeljete !
 Nyeregbe mind ! — én láttam ezt :
 A sorsa elvégeztetett.
 Földjét elosztják, kifosztják házát,
 Magát ebeknek adják, meggyalázzák —
 S így vesztik el az ősi nemzetet !

Ez végzet!... ez másíthatatlan,
 Ezt láttam én szent kábulatban,
 De most — szentségtörő vagyok!
 Ha százszor végzet, én elébe vágok:
 Gyujtsuk fel inkább az egész világot!
 Nyergeljete!... Nyeregbe magyarok!
 Nem győzhetünk, — ki győzhet végzetén?
 De mit a végzet most nekem!
 Meg kell előznünk, mondom nektek én:
 Nyergeljete!... s szilaj gyors méneken
 Induljatok, száguldjatok —
 S ne kíméljétek ádáz nyugatot!...

Óh, mert nyugat, a szóval istenes,
 Szívben kegyetlen, rossz, kaján.
 Nem érti meg, mi szép, mi jó, nemes,
 Mirajtunk, napkelet faján.
 Irígy reánk, mint a tűzok a sasra,
 Gyors szárnyalásunk megremegteti —
 S egy vértzetlen jó magyar lovasra
 Kevés tíz talpig-vas lovag neki.
 Kiölne minket már ma is, ha tudna,
 A hogy kitúr nemes füvet a dudva —
 Pedig — én láttam! — lesznek még idők,
 Mikor tatár és török ellen,
 Vagy ötszázévi véres küzdelemben,
 Magunk vesztére, csak mi védjük őt.
 Óh, bár ne tennők!... a nyugati hála
 Mégis csak az lesz ezer év után:
 Nyugat ítél bennünket rongy halálra
 Gonoszul és bután.

Nyergeljete!... Ezt nem szabad megérnünk,
 E végzet ellen én fellázadok.
 Hadd folyjon el már most a vérünk,
 Ne lássunk több évszázadot!
 Ne lássuk az évezred fordulását,
 Mikor, hálából, sírunkat megássák,
 Ne éljünk hosszú, kínos életet!
 Haljunk meg inkább hőskül hamar, —
 Lopjuk meg így a végzetet.
 Legyen borzalmas emlék a magyar,

Ne rongygyá tépett volt-nincs, megvetett!
 Gyilkos haragra keljete!k!
 Nyergeljete!k! . . .

Nyergeljete!k! . . . Mi nem voltunk vadak,
 De most: legyünk!
 Nyergeljete!k halálraszánt hadak!
 Vagy itt ér minket késő szégyenünk.
 Nyergeljete!k és ne feledjete!k
 Tömött puzdrákat, rúgós íjakat,
 Húrt, mely feszül, de nem szakad;
 Vigyete!k esóvát, lángszóvétneket,
 Mindent, mi öl, mindent, mi gyújt,
 Mindent, mi villámként lesújt!
 Nyergeljete!k Száguldjate!k,
 Mint őrzöngő agyban a gondolatok,
 Mint dühödött szívben az indulatok, —
 A végzet ellen csatára szállva,
 Éltet utálva, biztos halálba, —
 De meg kell rázni gyilkos nyugatot!

S ha mégis, undok végzetünk erősebb,
 S bár gyorsabb, szebb halálért nyargalunk,
 Hiába lesz a veszte annyi hősnek,
 Mégis marad még irmágunk —
 Ha mégis meg kell érni nemzetünknek
 Az álom-jóslat minden kínjait,
 Évezredes zord szenvedéseinket
 S azt, hogy nyugat szégyenhalálra minket
 Hitvány kutyák elé hajít:
 Én akkor is, bár mint dicsőült lélek
 Régen Hadúr mennysátorában élek,
 Szent örületre gerjedek —
 S a fellegekből is alákiáltom
 Ádáz nyugatra minden átkom,
 S a magyarokra, hogy — nyergeljete!k!

II.

SZÉKFOGLALÓ.

1. EMLÉKEZÉS SOMLÓ SÁNDORRA.

SZEMERE GYÖRGYTŐL.

(Felolvasta az 1918 márczius 6-iki ülésen.)

Öntudatos, magát megbecsülő nemzet nem éri be azzal, hogy tiszteletben tartsa élő jeleseit: az előkelő halottak emlékének ápolása szinte nagyobb erény, mint az activ szellemi vezérek tekintélyének cultusa.

Az élőnek az a tudata, hogy még életében megkapja érdemei jutalmát, mindenesetre hatalmas erőforrás; szítja a becsvágyat, köztevékenységre serkent, de a nagy nemzetek ösztönös szelleme szükségét érzi ezenfelül annak is, hogy a physikai halál utáni elismerés garantiáiról gondoskodják azok számára, a kik joggal elmondhatják magokról: *non omnis moriar!*

A Kisfaludy-Társaság ezt a magasabbrendű közszellemet ápolta, midőn kötelezővé tette, hogy tagjai székfoglalójuk ünnepén elődjükről megemlékezzenek.

Ezen a helyen egy széplelkű színészpoéta ült. Mogyorósi és bánóczyi Hlavathy Ödönnek született, de egyszerűen Somló Sándor lett belőle, midőn alkotni kezdett s műveivel együtt ez a neve maradt utódjaira, midőn elköltözött. A kiküzdött, kiérdemelt új polgári név jobb hangzásúnak bizonyult, mint a régi nemesi, a mint hogy a költő származása mindig előkelőbb, mint a született úré, mert régibb, olyan régi, mint a dal maga.

Somló Sándor megszenvedte a nimbust, a mi nevéhez fűződik. Eredendő tövisszorosút viselt magas, tiszta homlokán, mielőtt kiérdemelte volna a babért. Szemlélődő, önmagával küzködő, eszményt kereső, meleg lelke, túlfinomodott idegzete nem volt alkalmas az élet nagy csatáinak megvívására, azonkívül olyan milieuben látott napvilágot, a melyben az eszményekért való küzdelmet, a nemes becsvágyat kevesebbire becsülték, mint a jólét önző nyugalját, az anyagi boldogulást.

Atyja, a premontreiek jószágigazgatója, tanult, művelt ember. Eszményei a hazaszeretet, a rend, a fegyelem, a becsület, a hagyomány. Realis, mint a tételes törvény; mint valamennyi korabeli magyar nemes ember, azt tartja: *Quieta non movere*, kövesd apáid nyomdokait, ne kísérletezz, mert az új csapásokon könnyen kitörök a nyakad, odavész a becsületed. A szerint nevelte fiát. De nem boldogult vele. Ő más világból való volt: rajongásra, szivárványkergetésre, következképen szenvedésre született. Csak egy fegyelmet ismert, azt, a mit művészete törvényei dictáltak rá, azokat a tételeket, a melyeket apja akart ráerőszakolni, nem fogadta el magára nézve kötelezőknek. A maga külön életét élte már gyermekkorában. Azaz sohasem volt gyermek, mikor játszania kellett volna, akkor is tanult: atyja könyveit bujta, különösen a népmesék és dalok iránt érdeklődött.

Ungvártt és Pesten járt iskolába, de már tizenhatéves korában otthagya a gymnasiumot: elfogta a színpad utáni vágy s az Országos Színészeti Iskolába lépett. Ezzel törvényszerűen elkövetkezett élete első nagy catastrophája: atyja levette róla kezét. Másolásból és statistálásból kellett megélnie. De kedvét nem szegte a keserű kenyér: életbátorságát nem vesztette el. Egy kis kalváriajárással bizonyára megveheti vele szigorú apja szívet, de ő hű maradt eszményeihez. Kitartása, hűsége hamarosan meghozta jutalmát: bár nem volt elsőrendű színésztehetség, a művészet egyéb területén bizonyos tekintélyre tett szert tanárai s tanulótársai előtt. Verseket írt a *Magyarország és Nagyvilágba*. Első verses kötete még színésznövendék korában jelent meg. Budapesten, majd Győrben adott ki 1886-ban egy nagyobb kötetet, mint színész. Itt adták elő első színművét is (*Apa és fiú*), de ez megbukott. Annál nagyobb sikert aratott *Sirius* című tragödiája a vidéki színpadokon. *Első szerelem* című vígjátéka akadémiai koszorút hozott s ettől kezdve sűrűn aratta az irodalmi babért, összevéve tíz pályadíjat nyert színműveivel az Akademiától, Kisfaludy-Társaságtól, Vígszínháztól stb. Legértékesebb művei talán *Fra Girolamo* című drámája s 1893-ban kiadott verses kötete.

Szellemi hagyatékának æsthetikai méltatása nem fér el a róla való megemlékezés szűk keretei között, az különben is avatottabb tollra vár. Utódjának a Kisfaludy-Társaság székében be kell azzal érnie, hogy a maga éltetlen írói eszközeivel a színészköltő gyöngéd eszményi alakját, mint buzdító és követendő példát állítsa be az élők emlékezetébe.

Ebből a szempontból szinte másodrendű fontosságú adatnak tetszik az elhunyt költő életében az a körülmény is, hogy férfikora

delén a Nemzeti Színház, majd a Színművészeti Akadémia igazgatója lett, tehát czélt ért abban az értelemben is, a melyet conservatív, fiát megtagadott apja szeme előtt tartott. A gyermekifjú merész, koczkázatos szárnyalása nem járt katastróphával, a tiltott göröngyös pályán, az élet komor sikátorai között nem törte nyakát a férfi, sőt fölülemelkedett a tisztos polgári erkölcsök, a szokványbecsület hétköznapi méretein, társadalmának általánosan tisztelt, kitüntetett alakja lett nemcsak hivatása területén, hanem meleg, hótiszta családi élete eszményi keretein belül is.

Am a Somló életpályájában nem az a megszívlelésre méltó, hogy a sors apjával szemben a fiúnak adott igazat — így beállítva problematikus értékű, erkölcsi tartalom nélkül szűkölködő lenne a tétel — a tanulságot ott kell leszűrni, hogy a ki férfi, maradjon hű eszményeihez et si fractus illabatur orbis, mert ha szenvedéssel jár is az a lázadás, a melylyel valaki a számára kiszabott rend ellen vétkezik: ezért a szenvedésért kárpótolni fogja nemcsak az a nagy gyönyörűség, a melyet egy jól betöltött hivatás önérzete nyújt, hanem a siker is, a mely el nem maradhat attól, a ki keblében érzi a lángot, azt a lelki többletet, a mi a művészt teszi.

Így emlékezzünk meg Somlóról a túlérzékeny, a gyöngédlelkű színészpoétáról, a ki mindazonáltal erősebb volt a legerősebbeknél, mert tudott akarni, szenvedni, küzdeni, emelkedni ott, a hol az igazán gyöngének el kell buknia.

2. MIHÁLY ÉS KURUCZ.

— Elbeszélés. —

SZEMERE GYÖRGYTŐL.

(Felolvasta az 1918 márczius 6-diki ülésen.)

I.

A Mátra ormán pillanatra megállt a nap, nappali aranyköntöse helyett rézvörös éjjeli gúnyát öltött magára, aztán belefeküdt hűvös nyoszolyájába, a földbe.

A falu templomtornyában megcsendült a keresztyének ájtatos kis harangja, hogy ünnepiesen elbúcsúztassa hajdan föld- és napimádó pogány magyarok ősiszénét.

A tikkadt föld el kezdett pihegni: apró szellőfoszlányok megmozgósították a megállott levegőt. Éjjeli ragadozó madarak, denevérek

fekete vonalakat rajzoltak az ég szürke kárpitjára: czikkázva, surrogva, nesztelenül suhanva lesték a prédát és az éjt.

A nyáj a lankáson felfülelt a falusi harangszóra. Dömötör, a kényes vezérürü, megrázta búshangú kolompját, mire bégetni kezdett a többi birka, majd apró csapatokká verődött s holtkomolyan tanácskozott.

A nyáj conventiós pandurkáplárja, Kurucz a puli, kivágta a halberdőt, azaz belevonított a levegőbe, Kati közvitéz, a párja, kötelességszerűen secundált neki.

Napkeleti ábrándos nyugalmából végre kimozdult a nyáj vezérlő fejedelme is: Mihály, a bacsó. Kiemelkedett egy vadkörtefa alá terített szűréből, mint valami óriási gomba, a mit napkeleti szemfényvesztők bűvésze pillanatok alatt csal ki a földből. A harangszó intelmére megemelte széleskarimájú süvegét s alázatosan keresztet vetett magára. Nyugodt világító szemét körüljártatta a tájon, majd megállapodott a tekintete, szinte belefűrődött a völgy nyílásába, de hiába kémlelődött, a völgy torka sötét és néma volt.

— Nem jött el, — mormogta magában, — ma már nem is fog eljönni, — sóhajtotta Kuruczhoz intézve a szót.

A kutyák halkán nyöszörögve osztoztak gazdájuk bánatában, majd megszólalt Kurucz.

— Vúúú, bujújú, mi lesz a nyájjal?

A búsuló juhász fölvetette a fejét. Igaza van a kutyának: első a kötelesség. Tenyeréből ernyőt formált a szeme fölött s pillanat alatt megállapította, hogy híja van a birkának.

— 'Libe tó! (Elibe te!)

A két kutya nekiiramodott, mint a puskagolyó. Mindegyik más irányba, a hogy' a kutyataktika diktálta, a körülkerítés szabályai szerint.

Öt percz mulva akolban volt a nyáj. Jancsi bojtár tüzet rakott s megfőzte a lebbenses levest. Ő volt a szakács, mert asszony nem volt a háznál. Azt elkergette Mihály rövid idővel azután, hogy a méltóságos báróné szolgálatába állott. Azt állította, megsokalta a nyelvét. Mások egyebet mondtak, de biztosat senki sem tudott. A pletykának végérvényesen nem volt mibe belekapaszkodnia, mert lánynyal, menyecskével szóba nem állott a büszke bacsó. A vén asszonyoknak be kellett érniök a lélektani fejtegetésekkel, sőt a kevésbé tudósok, a költői hajlamokkal megáldottak a babonák könyvéből olvastak rá Mihályra. (Hogy a bacsó eladta magát Asmodiás ördögnek s ezért kerüli az asszonyszemélyt, mert szűzességi fogadalmával reméli lelke eljátszott üdvösségét visszaváltani.)

Akárhogy' volt is, annyi bizonyos, hogy Mihálynak nem kellett a nő. Ha lány, menyecske rámosolygott, vagy szót intézett hozzá, elfordította a fejét. Csak egynek felelt, — talán kötelességből, mert a gazdája volt — de ennek is röstellett a szeme közé nézni. Pedig ugyan érdemes lett volna a férfi szemnek rajta legelnie.

Kezdetben egyszer meg is próbálta Mihály, de aztán soha többet. Igen tündökölt az özvegy főuri menyecske aranyhaja és fehér arcza: kápráztatta a bacsó szemét; aztán olyan sajátságos ingerkedő mosoly röpködött az ajka körül; nevetett, lesüfolódott nemcsak a piros szájával, de áttetsző orrcimpáival, rózsaszínű állával is. A bacsó férfiúi méltóságát igen bántotta ez a megfejthetetlen bolondos mosoly. De szemet szúrt neki az asszony többnyire meztelen nyaka és zihegő keble is. Miért meztelen? Mutogatni akarja, hogy milyen fehér? Neki, egy parasztnak? Azt várja, hogy megdicsérje: «Méltóságos báróné, sok fehér galambot láttam már világeletemben, de egy se volt olyan makulátlan s egy se pihegett olyan szeliden, mint a maga kebele.» Hát ezt ő nem teszi meg. Kigondolta a dicséretet, de az ajkára nem veszi. Mert nem lehet kiszámítani, hol áll meg a férfi ember, ha egyszer nekilódult. Nevetségessé teszi-e magát, ha kicsordul a gerjedelme, vagy csak a csontját törí össze, mint a mesebeli telhetetlen pástor, a ki a vágya elől menekülő tündér nyomán levetette magát a szikla tetejéről, mert nem érte be annak földöntúli kegyeivel; földi szerelmére vágyott, csókjára szomjúhozott.

Tehát csak úgy került Mihály szép gazdája tekintetét, mint a többi nőét. Azonban mikor biztosan tudta, hogy szeme nem találkozik az övével: akkor kigyúlt a Mihály szeme, falt, perzsel, mint a tűz a nádfedelen, elnyelte asszonyát, fölszívta a lelkébe, képét beleedzette a vérébe, idegeibe, hogy akkor is láthassa, mikor egyedül van, a csillagokat vizsgálja s a meenyországról álmodik.

Mihály bacsót csaknem mindennap meglátogatta a méltóságos asszony. A gazdaságról beszélt vele, még pedig nem azon a száraz tanácskozó hangon, a mit az ispán vele szemben használt, hanem ötletesen csevegve, sokszor egész bohókásan, szinte enyelegve. Mindig a szeme közé nézett a bacsónak, mindig mosolygott rajta, sokszor kaczagott is, halkán, dallamosan, mintha csiklandozná valami. Hiába haragudott rá Mihály bacsó szíve egyik felével, a másik fele igen gyönyörködött az asszony mámorító kaczagásában, a mit (Mihály szerint) semmiféle földi hanggal, még a giliczemadár turbékolásával sem lehetett összehasonlítani, mert szakasztott olyan volt, mintha egyszerre sok-sok ezüstcsengőcske szólalt volna meg valahol fent a csillagok között...

Mihály bacsó belekóstolt a lebbencsbe, de az első falatot se nyelte le, eldobta a kanalat. Nem volt étvágya. A méltóságos asszony nem hozta meg. Kalapja karimájából kivette a kis veres pipát. Megtömte, szikrát csiholt a kovából s benyomta az égő taplót a kupak alá. Kettőt-hármat szippantott, aztán abban hagyta. Nem esett neki most jól a pipa se. Nem hozta meg a kívánt hangulatot. A méltóságos asszony nyilván azt is magánál tartogatta... Boszorka volt. Tejszínú, rózsailatú, angyalarczú, de boszorka volt.

Ezt gondolatban így állapította meg Mihály bacsó, de nyíltan saját magának sem merte az igazságot bevallani. Hátha csalódik: angyalt néz boszorkának. Mert néha-néha, midőn képzelete csudavárat épített, tündérmesék szálait szötte, gondolt a bacsó arra is. Igaz, hogy akkor már nem volt bacsó. Galléros aranypej paripán lovagolt, vállig erős göndör haján ezüst sisak csillogott; hóbortos dámák versenyeztek a szívéért, köztük volt a méltóságos asszony is.

Biczó Mihály a fűbe dobta a veres pipát.

A kebelébe nyúlt. Ott volt a tilinkója. Szerette, mert hangot adott az érzéseinek. Bizni lehetett benne. Úgy szólt, a hogy' fujták: sohase esalt; csak olyan bizalmasa volt Mihálynak, mint akár Kurucz.

Ajkához emelte a primitív összerszámot; fujta, billegette, belelehelte a szívét. A levegő megtelt melabús melódiával, a hanghullámok tovasodródtak az esti szellő szárnyán, behatoltak az urasági udvarba s elnémították a kastély nyílt tornáczán theázva csevegő két úrhölgyet.

Az egyik hófehér ruhát viselt és cigarettázott. A hold épen aranyszínű hajára tűzött s meztelen fehér nyakát zöldes zománcczal vontá be.

A másik gyászolt. Férjét siratta; mert özvegy volt az is; új özvegy, a szerelmet még nem volt érkezése kicserélni vagy elfelejteni...

A tilinkó elhallgatott.

— Beh kár! — sajnálkozott rajta a fekete ruhás nő.

— Majd folytatni fogja, csak pihen, — biztatta a fehér ruhás.

— Valóságos művész! — rajongott az epedő fekete özvegy. —

Ki lehet?

— Az én bacsóm — mondja büszkén a fehér asszony, a kazagó torkú, a víg.

— Milyen ember? — kérdezte a barátnője. — Szép?

— Olyan, mint II. Rákóczi Ferencz.

— Ah!...

— Még szebb, mert erősebb... Csak gyáva. Mindjárt megijed, mindjárt pirul.

— Akkor az valóságos curiosum.

— Az. Ártatlan, mint egy kis gyerek . . . olyan nincs az urak között.

A fekete özvegy elábrándozott. Arra gondolt, hogy micsoda diadalmas érzés lehet egy ilyen hattyúlovagot elcsábítani. Beh kár, hogy ilyen hattyúlovag nem akad többé az urak között.

II.

Másnap már nem hiába kémlelte Mihály a völgy torkát. Eljött a méltóságos asszony jóval korábban, mint más napon. Vörös napernyője már öt órakor feltűnt a szemhatáron, mint valami óriás lebegő pipacs. A bacsó körül kábító illatokkal telt meg a levegő. A búzamező, a melynek ringó hullámain a szép dáma feléje evezett, szivárványszíneket játszott, a pacsirták egyszerű pusztai nótájuk helyett himnuszokat zengettek. Úgy tűnt föl a bacsónak, nemcsak ő, az egész természet ünnepel, örül.

Csak Kurucz morgott. Mihály oldalba kommintotta a súlyos birgekampóval. Ha bizalmasa volt is, mit rontja az ő ünnepét.

Vén Kurucz nem a szép asszonyra haragudott, hanem a kíséretére. Mert nem egyedül jött a bárónő, vele volt Kamilla is. A Kurucz Kami elleni gyűlölete nem volt régi keletű. A tanya puritán bakterei eleinte szívesen látták portájukon a kényes hoppedámát, hiszen szakmabeli volt, ha nem is folytatta a mesterségét. Juhász kutya. Igaz, hogy nem magyar, csak skót. De azt senki sem hányta volna a szemére, az idegeneket mindig kényeztették Magyarországon, még ha kutyák voltak is. Kami nem kiváltságos helyzetével szolgált rá Kuruczék gyűlöletére, hanem a kaczérságával. Felbátorította az önérzetes Kuruczot s midőn az erre komoly szándékkal udvarolni kezdett neki, kigúnyolta, csúffá tette, éles fogát belevágta kopott bundájába, felhasította az ingét. A megalázott udvarló összecsesikorította a fogát. De bosszút nem állott a kaczer teremtésen, pedig ha akarja vala, hej de megobriktohlhatta volna, mert úgy birkózni, mint Kurucz, messze vidéken egy kutya sem tudott.

Mihály bacsó kalaplevéve fogadta szép gazdáját a vadkörtefa alatt. Kissé meghajtotta a térdét, — mert a gerincze nem hajlik az embernek, — hogy hozzáférközhessék úrnője lecsüngő fehér kacsójához s tiszteletteljesen kezét csókolt.

— Dícsértessék az Úr Jézus Krisztus.

— Mindörökké . . . Hogy van, kedves Mihály?

— Alásan köszönöm a kérdést: maradhatósan.

— Jól szántanak a béresek? Elég mélyen?

— Nem elég mélyen, a szolga nem keresi a föld szívét, mert nem az övé a föld.

— És nem hűséges a kenyéradó gazdájához, — tódította a méltóságos asszony. — Majd, hogy nem tett rá megjegyzést a bacsó, így folytatta: — Maga kivétel Mihály, magát nem akarom megsértetni.

Halkan koczorászott, hogy még mindig hallgatott a hatalmas juhász.

— Ugy-e, maga szeret engem! — évődött a szoboremberrel — képes lenne érettem áldozatot is hozni: a tűzbe ugranék utánam?

— Megtenném.

Az asszony kinyújtotta kezét.

— Köszönöm, édes Mihály.

A bacsó ismét kezét csókolt és elhalványodott.

A szép asszonynak ellenben majd kicsattant az arca a nagy melegben. Apró friss zsebkendőjét forró homlokához nyomkodta. Páhogott, mint a fáradt galamb: nyitott szájjal vett lélekzetet.

— Bacsó, én leülök itt magánál; melegem van és fáradt vagyok.

Körülnézett, hogy alkalmas ülőhelyet válaszson magának. Pillanatig habozott, aztán leheveredett a juhászsubára. Kissé elpirult, de leheveredett. Kinyújtotta a lábát, csak felső teste nem érte a subát. Rákönyökölt s tenyerébe hajtotta rózsás szőke fejét.

— Tudom, hogy tiszta a subája, — csevegte mosolyogva, — maga igen tiszta ember, bacsó.

A szavak zenéje eljutott a Mihály füléig, de értelme már nem tudott az agyához férkőzni. Azt végkép lefoglalta a bacsó képzelete; azt képzelte (még pedig olyan elevenen, hogy szinte megesküdött volna rá), hogy kivirágzott a subája, valami káprázatos, szédítő illatú csudavirágot, asszonyvirágot hajtott, a minék nemcsak színe, kelyhe, hamva van, de ajka, szeme, hangja is: mézajka, nefelejtszeme, fülemile hangja... Máskor oly gyáva, szemérmes szeme nekibátorodott. A csudavirágot mégsem hagyhatja szemléletlenül. Odanézett. Sóvár tekintete találkozott az asszonyéval. Az asszony szeme enyelegni, ingerkedni, biztatni látszott. Tréfás gúnyra biggyesztett cseresznyaajka is. Arczán, állán gödröcskék képződtek: azok is évődtek, ingerkedtek Mihály bacsóval. De mindez még nem volt elég. A mérték akkor telt be, midőn hosszas hallgatás után ismét megcsendült a csudavirág: eleinte halkán, csiklandósan kacagott, majd megkérdezte szóval is:

— Mit néz úgy rám, bacsó? Miért nem beszél?

A száz gondolat közül, a mi az asszony kérdésére szívében összegyülekezett, feleletre alkalmasnak egyet sem talált a bacsó. Úgy vélte, nem is feleletet vár tőle az asszony, csak fel akarja őt bátorítani. Magától kell rájönnie, hogy mit vár tőle a csudavirág. Jó, hiszen azt úgy is tudja. Rég sejtette, de most már biztosra veszi, hogy nem tévedett. Ő, a ki ismeri a csillagok járását, a madarak természetét, a virágok titkait, nem vétheti el azokat a jeleket, a mik egy asszony szeméből feléje kisugárzanak. A méltóságos asszony szeme hódolatot kíván tőle a szépségének, szeme követel, kacajja biztat. Oly világosan beszél, mint a nap: Térdre előttem, Mihály, te gyáva bacsó, valld be, hogy imádsz.

Hát nem... Ezt még sem fogja így bevallani. De hallgatni sem fog. Különben megpattannának az idegei, mint a húr az ócska hegedűn.

— Méltóságos asszony...

Nagyot nyelt a bacsó. Mert a szíve a torkában lüktetett. Aztán így folytatta, kigyúlt szemét a báróné meztelen nyakáról s hullámozó kebléről pillanatra sem véve le.

— Méltóságos asszonyom, sok fehér galambot láttam már világéletemben, de egy sem volt olyan makulátlan s egy sem pihegett olyan szeliden, mint a maga kebele.

Csend. Idegbontó némaság, a milyen a váratlan villámcapást szokta követni. A szép asszony megbénult a subán; füle csengett, szeme megmerevedett. Nem tudta biztosan, jól hallott-e vagy csak hallucinál. Csak azt tudta, hogy fél. Fel akart ugrani, de nem volt rá képes. Megmagnetizálta a bacsó bűvös szeme. Alig bírta az első szót kiejteni.

— Mihály!

— Tessék?

— Mit akar?

Mihály bacsó nagyot csudálkozott asszonya érthetetlen vergődésén.

— Én? Semmit.

— A bárónénak visszatért a lélekjelenléte.

— Maga esztelen, maga vakmerő, hogy' merte azokat a szavakat a száján kiejteni!

Most már megoldódtak a tagjai is. Fölkelt a subáról s büszkén kiegyenesedett.

— Takarodjék a szemem elől!

Vagy úgy!... Mihály bacsó ismerhette a csillagok járását, a

madarak természetét, a virágok titkait, de nem ismerte a bárónék lélektanát. Az nem olyan egyszerű, mint az őstermészet, a minék örökkévalók és esalatkozhatlanok, tehát ki is fürkészhetők a törvényei . . .

III.

Kardos ispán úr úrnője parancsára még aznap kiadta az útját Biczó Mihálynak, hét vármegye legkényesebb bacsójának.

A megalázott férfi szót se szólt, csak akkor morgott bele a bajuszába, midőn magára maradt.

— Úgy bánt velem, mint Kami kutyája az én Kuruczommal; az Isten verje meg.

Estére járt az idő, midőn másnap elindult a hosszú béresszekér a Mihály bútoraiival. Az eléje fogott négy ökör lassacskán ballagott az országút porában. Mihály bacsó Kurucz és Kati között, a szekér mellett haladt, nyakában börtarisznya, kezében birgekampó, szívében keserűség, büszke dacz. Főlnézett az égre, de nem választott magának csillagot, meggyűlölte valamennyi csillagjával az egész eget. Úgy érezte, hogy egyes-egyedül állana a világon, ha elhagyná utolsó hűségés czimborája, Kurucz is.

— Kurucz!

— Buff! Tessék, kedves gazdám!

— Szakasztott úgy jártam, mint te, szógám Kurucz. Kényes bitangokkal nem jó kikezdeni.

— Innuj! Bíz' a nem jó.

Csend. Jó ideig csak a szekér nyikorgott s a bacsó patkós esizmája dübögött az országúton. Később azonban megszólalt a faluban a keresztyének harangja is. És most már nemcsak a pogány napistent búcsúztatta, hanem annak hívójét, Mihály bacsót is.

Vagy nem volt pogány Mihály? Akkor honnan vette, hogy paraszt létére egy méltóságos asszonyt szabad szeretnie? A mai rend, a törvény, a mi a könyvekben meg vagyon írva, világosan megszabja, mi szabad, mi nem. A ki nem tudja ezt a törvényt, lehet jó keresztyén lélekben, de ösztöne szerint természetimádó pogány, mert nem tud különbséget tenni sólyom és sólyom, veréb és veréb, fa és fa között. Vagy csak az emberek között vannak áthidalhatatlan különbségek, a természet az ember teremtésénél elvétette a harmoniát?

. . . A Mátra ormán pillanatra megállt a nap . . . A falu templomtornyában ezüstösen csengett a keresztyének kisharangja, hogy elbúcsúztassa a pogány napot, a pogány bacsót . . . Apró szellőfoszlányok röpködtek a levegőben . . . A nyáj a lankáson felfülett a

harangszóra ... Dömötör, a kényes vezérürü, megrázta búshangú kolompját ...

Hallga! Patkócsattogás!

Biczó Mihály fölvetette bús mellére horgasztott fejét.

— A méltóságos asszony, — dörmögte magában. — Az Isten verje meg!

Az amazon vágatva közeledett a négyökrös szekér felé. Odaérve meglassította paripája iramát, hogy még egyszer szemügyre vegye az ő kedves hú bacsóját, a kit esztelen vakmerősége miatt kénytelen volt elkergetni. Miért is felejtkezett meg magáról — sóhajtott. — Oly érdekés volt, mielőtt megnyilatkozott.

Bezzeg nem sóhajtozott Mihály. A Mihály agyának valamennyi atomja abban forrott, mikép bosszulhatná meg magát ebben az utolsó pillanatban, szívtelen kaczer asszonyán. De egyetlen ép gondolat sem jutott az eszébe, pedig érezte, hogy csattannia kell az ostornak, a melylyel vágni akart, különben ismét ő marad alul ... Bosszúeső töprengése közben egy jól fésült kövér kutyán akadt meg a tekintete. Meglátta Kamit. Megtalálta, a mit keresett. Arcza kaján kifejezést öltött: rávijjantott Kuruczra:

— Isz Kurucz, nyetu nye! Fülire tee!

Pillanat alatt egyetlen hempergő gomolyaggá bogozódott a két kutya. Némán harczoltak. Csak akkor kezdett Kami kegyelemért visítani, midőn orrából, czombjából, oldalából csurgott a vér: végkép legyőzetett.

Biczó Mihály kéjelegve szemlélte bajtársa fényes diadalát, egyben kárörvendő pillantást vetett a méltóságos asszonyra, hogy élvezze az ő kedvencz kutyája megtépáztatásán érzett haragját is.

Ám a báróné hön óhajtott és biztosra vett haragja csudálatosképen elmaradt. A dáma nem ismerte a csillagok járását, madarak természetét, virágok titkait, de asszonyi ösztönével megsejtette a férfi ember legelrejtettebb érzéseit is. Tudta, hogy a bacsó miért uszította rá kutyáját az övére: értett róla. Elszomorodott, mert mégis csak asszony volt: büszke keblében érző szív dobogott.

— Miért volt ez, bacsó ... édes Mihály? — kérdezte megindultan, szinte bánatosan.

Erre nem volt elkészülve Mihály. Csak bámult egy ideig, aztán gépiesen levette kalapját szép Rákóczi-fejéről, mondani is akart valamit, de torkán akadt a szó.

A báróné megbiczczengette keceses fejét s tovább lovagolt. Lassan, lépésben, mintha gondolkoznék valamin.

Mihály követte a tekintetével. Nem akarva, szinte öntudat-

lanul. Az asszony vonzotta a szemét, mint a mágnes a vasat: csak ennyit tudott.

A báróné azonban azt is tudta, hogy nézik, pedig háttal volt a bacsónak. Megfordult nyergében: nem csalódott-e. S azon való örömeiben és meghatottságában, hogy csakugyan nem csalt a sejtelve, kivette zsebkendőjét a nyeregkápából s meglöbögötte az utána bámuló juhász bús szeme előtt.

— Adieu! — suttogta magában, aztán rávágott paripája nyakára: elvágatott. De zsebkendőjét nem tette vissza a nyeregkápába: azt elhullatta, mint akácza virágját, félig akarva, félig akaratlanul.

Biczó Mihály gondolkozott egy perczig, aztán midőn végkép eltűnt szeme elől az asszony s az ökrösszekér is messzire elhaladt, odasietett, a hol az elejtett zsebkendő hevert s felemelte a finom fehér jószágot. Megbabrálta, szétbontotta, megszagolta. Igen keces volt: fehér, mint a hab és illatos, mint a méltóságos asszony lehelle. . . . Mit csináljon az ártatlan finom portékával? Csak nem hagyhatja az országút porában! Akár boszorka az asszony, akár angyal: a kezkenője nem vétett neki semmit: azt elteheti szégyenkezés nélkül.

Pár pillanatig habozott Biczó Mihály, aztán elszánta magát. Nem bánja, kárhozzék el, de nem válik meg a méltóságos asszony kezkenőjétől, ha ki is égeti a kebelét. Ajkához emelte az illatos batistot, aztán inge alá csúsztatta, oda, a hol a szíve dobogott. De egy pillanat múlva ismét elővette, hogy megtörölje vele a szemét mert könnyezett . . .

ELNÖKI ÜDVÖZLŐ BESZÉD

Szemere György székfoglaló rendes taghoz.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Kedves társunk,

székfoglalója után szíves örömmel köszöntöm Önt magam és társaink nevében immár Társaságunknak nemcsak megválasztott, hanem munkás tagjai között. Ebben a körben Önt nem is csak mi fogadjuk, hanem sugárzó családi emlékek köszöntik: két kitűnő Szemerének az emléke. Szemere Pálé, Kazinczy és Kölcsey barátjái, a finom magyar költői szólam mesteréé s kritikánk egyik alapvetőjéé; azután Szemere Miklóssé, ki költői természetszeretetével, szellemének szabadságával és humorának eredetiségével Petőfinek volt úttörője és társa. Kazinczy, Kölcsey, Petőfi! Mikor Ön ide hozzánk beköszönt, ma nem ilyen nagyoknak fénykörébe lép, mint atyái; szerény körbe, mely azonban azoknak a nagyoknak eszményeit híven, becsületesen őrzi. Ön is utánuk indult családi, nemzeti és művészi útján. Elbeszélő munkáinak hosszú sorában bő találékonyssággal a megfigyelés frissességét és gazdagságát egyesíti, hű tolmácsolásában népünk lelkének, igaz, meleg és féltő szeretettel kísérvén ezt a népet délibábos pusztáiról el a tengeren túlra is. Azzal a kívánsággal nyújtom át tagsági oklevelét, hogy ezen az úton, ettől a szent sugallattól költészete minél több sikert arasson, mert ezek a sikerek mindvégig az igaz, lelke szerint magyar költészet sikerei lesznek.

III.

KISFALUDY KÁROLY FELLÉPÉSÉNEK SZÁZADOS EMLÉKE.

ÉVFORDULÓN:

Elnöki megnyitó beszéd 1919 decz. 3-án a Magyar Nemzeti Muzeumban tartott havi ülésen.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Midőn, tisztelt Társaság, hosszú és kénytelen szünet után újra fölolvastó ülésre jöhetünk össze: szívesen köszöntöm itt, mesterünk szobrának közelében, kedves társainkat és hű közönségünket. A viszontlátás örömét kellett volna mondanom, de attól a sorscsapások és emberi gonoszság által földúlt fészektől, melynek szélén gubbasztunk, az öröm még sokáig távol marad. Elég, ha új találkozásunk reménységet fakaszt lelkünkben a jövő iránt, reménységet és komoly elszárást: becsületes részt kérni és venni az új honszerzésnek és honépítésnek mindnyájunkra váró munkájában és minél nagyobb részt majdan erkölcsi és nemzeti javaink őrzésében. Hogy e tekintetben irodalmunkra milyen kötelességek várnak: ezek kifejtése és megvilágítása lesz a közel jövőben kétségtelenül főtárgya annak az irodalompolitikai eszmélkedésnek, mely Társaságunkat közel százéves pályáján át úgyszólván állandóan foglalkoztatta. Annál komolyabban tartozunk mi írók és írói társaságok szemökbé nézni és megfelelni ezeknek a kötelességeknek, minél leplezetlenebbül el kell ismernünk, hogy a ránszakadt nemzeti szerencsétlenségben irodalmunknak, legalább leghangosabb és legkövetelöbb elemeinek is igen nagy része volt. Sőt éppen talán indító része, midőn felburjánzott benne a míveletlenség elbizakodása, az üzérkedés lelkiismeretlensége, az erkölcsi cinizmus és jórészében a tehetségtelenségnek vakmerő áltatása. Lélekmérgezése verte talán az első szegeket — hála Istennek, nem koporsónkba — hanem abba a kánpadba, melyen nemzeti és erkölcsi érzésünk, életünk, becsületünk, jövőnk egy esztendőn keresztül vergődött. Tanulhatunk és tanulunk kell ebből a sötét példából, ezekből a gyötrelmekből sok mindent, de mindenekelett egyet: kegyeletet multunk, nemzeti multunk iránt. Meggyőződhattunk róla, hogy a történeti folyamat szálá-

nak széttépése egyet jelent életünk fonalának megszakításával: a nemzeti jövőnek föltétele a nemzeti múlt megbecsülése.

Ennek törekszem röviden eleget tenni ma, engedelmet kérve rá, önöknek kegyeletes emlékezetébe hoznom, hogy az a név, melyet Társaságunk visel, ép most száz éve került először a nemzet ajakára. Kisfaludy Károlynak rövid, de korszakos jelentőségű irodalmi pályája 1819-czel veszi kezdetét a *Tatóroknak*, *Ilkának* és a *Kérőknek* pesti előadásaisal és diadalaival. Mindaz, a mi költészetét történeti jelentőségűvé teszi: ezekben a kezdő darabokban már világosan megjelenik a magyar ízlés, gondolkodás, képzelet színpadán. Közülök különösen két mozzanatot tartok kiválóan fontosnak. Egyik: a magyar múlt rajza a magyar jelennek ébresztése és irányzása czéljából; a kezdemény fonalát végig kísérhetjük Vörösmartyn át Arany Jánosig. A másik: a magyar jelen képe a jövő tanulságául. Talán ezzel kapcsolódik legerősebben a jövőhöz, ennek szellemét: nemzeti és reformszellemét készítve elő, mely a közléleken mind nagyobb tért foglal, míg Széchenyivel azután uralkodóvá lesz.

Ebbe az eszmekörbe sajátos jelentőséggel illeszkedik be különösen a százévestendős *Kérők*, melyet a székesfehérvári színtársaság Pesten 1819 szeptember 24-én mutatott be. Ez a vídám darab nemcsak első épkezláb vígjátékunk, nemcsak első sikeres próbája a magyar színpadi dialognak, nemcsak első jellemző rajza a magyar nemesházak életének, hanem mintha mindennél több is volna. Mintha hányatott költőjének nyugtalan lelke, talán öntudatlan folyamatokon át, példázó vonatkozásba állította volna játékát nemsokára megindulandó nemzeti közfejlődésünkkel. Arról lesz nemsokára szó a magyar világban, hogy kié legyen ennek a mi világunknak, melyet Széchenyi az ifjúság rózsáival lát fölékesítve, kié legyen szíve és keze. Ha Szélházyhoz hajlik: hűtlen lesz magához, megtagadja önérzetét, elfordul múltjától, nem törődik jövőjével, s a külföld májmolásával megszűnik magyarnak lenni. Perföldy oldalán már magyar marad, de örökön csak az, a ki volt; az időnek újra meg újra megteljesedő emléjéből új táplálékot, új erőt nem szívhat többé. Mindakettő kosárral távozik; a menyasszony annak a huszártisztnek adja szívét és nyújtja kezét, ki ifjú és magyar szívvel néz a jövőbe, lelkes és mívelt munkára készen, «élni a Haza javára, díszére, dicsőségére». Mint a komédiának szüze, a nemzet ezekben a sorsdöntő időkben, a reformkor küszöbén, válaszütra jutott; de sem meg nem állt az avatag maradiságnak heverő helyén, sem nem hódolt be a merő idegennek, hanem Istennek hála Széchenyit választotta, a mívelt magyarság és magyar míveltség útját, melyre ő vezette.

Nem tulajdonítok túlságos fontosságot ennek a vonatkozásnak, s távol van tőlem a gondolat, hogy Kisfaludy a *Kérők*ben valami allegoria-félet akart volna írni. A közélet képzeteivel és érzéseivel azonban akkor hazaszerte tele voltak a műveltebb és mozgékonyabb lelkek, s ezeknek a képzeteknek hangulatuk is erős és maradó volt. Eszünkbe juthat a hangulati társítás, mely néhány évvel korábban Katonát a *Bánk bán* tárgyára és hangjára vezette. Kisfaludy Károly írja a *Kérők* bemutatásának idejében barátjának, Gaal Györgynek, magáról a következőket: «Czélom és egész lényem csak a hazát fogja körül». Másutt: «Őn ismeri a magyarokat; kevés népnek van ilyen sajátos nemzeti érzése; ez az érzés kiszól minden munkámból; a mi melancholia van bennök, még az is nemzeti színezés». A léleknek ilyen uralkodó képzete, ilyen erős érzése öntudatlanul is bejátszik más képzetsoportokba, tehát a drámaíró drámaterveibe is, vezetve, irányozva, színezve őket. Íme ez lehet a vonatkozás lélektana. Ugyanaz, melynek Arany lyrai költészete is a *Vágtat a lóban* és számos más fél-allegoriájában olyan sűrű és jellemző példáit mutatja.

Ez a mesterünkről és *Kérők*jéről való kis megemlékezés talán tanulság híján sincs reánk nézve. Ha irodalmunk elfajulásának nemzeti szerencsétlenségünkre való befolyását forgatjuk eszünkben, a *Kérők* vonatkozásából egy, mindnyájunknak szóló intést is olvashatunk ki. Székházy, ki a magunk magyarságának megtagadásával kíván boldogítani bennünket, még mindig lesben áll: a politikus Székházy, a művész Székházy, az irodalmi Székházy. Vigyázzunk. Nekünk Kisfaludy a *Kérők*ben megmondta, hogy ő kivel tart, és meghagyta, hogy mi kivel tartsunk.

A száz esztendőnek magyar hódolatával a mester neve és emléke előtt, megnyitom az ülést.

A SZÁZESZTENDŐS TATÁROK.

Szász Károlytól.

(Felolvasta az 1919. decz. 3-iki ülésen.)

Alig vonható kétségbe, hogy irodalmunknak azt a virágkorát, melyet általában a nemzeties költészet korának szoktunk nevezni s melynek lelkesedése és mozgalmi a XIX. század első felében nemcsak irodalmunk újjászületését eredményezték, hanem a politikai reform-kororkifejtésével kapcsolatban hazánk állami és társadalmi átalakulásá-

hoz is jelentékenyen hozzájárultak, a később méltán vezérszerephez jutott Kisfaludy Károly indította meg. És mert irodalmunk e kiváló alakjának nyilvános fellépése, nevének az ismeretlenség ködéből való kibontakozása 1819-ben történt, — mikor *A tatárok Magyarországon* című, általa «eredeti hazai költemény»-nek nevezett öt felvonásos történeti háttérű drámáját a székesfehérvári színjátszó társaság Székesfehérváron, majd két héttel utóbb Pesten, a nagy német színház fényes színpadán, tomboló tetszésnyilvánítások között bemutatta, s mely időponttól kezdve szakadatlan sorban és gyors egymásutánban következnek a nagy író jeles munkái és fényes sikerei — természetesen látszik, hogy az 1819-ik évtől, a *Tatárok* előadásától számítsuk irodalmunk történetében a célzatára és eredményeire nézve egyaránt nemzetiessé vált költészet korának megindulását — s így e nevezetes korszak beköszöntésének most, ez év tavaszán volt száz esztendő fordulója.

Érdemes ennél a fordulónál kissé vizsgálunk, vajon az irodalomtörténetben általában gyenge darabnak értékelt s valóban sok fogyatkozással bíró *Tatárok* tüneményes sikerének mi a magyarázata és mi volt e siker jelentősége.

A XVIII. század nagy részét irodalmunk történetében a nemzeti szellem elerőtlenedésének, hazánk politikai történetében pedig egyenesen az elnemzetietlenedésnek szomorú kora töltötte ki. Hosszas elernyedés után az irodalomban kapott hamarabb erőre az ellankadt nemzeti szellem — a Bécsben nemzetünk művelődésének elmaradott voltára eszmélt Bessenyei György fellépésével. A mint történetünkben az irodalmi és politikai mozgalmak a XVI. századtól kezdve mindig kapcsolatosak és pedig rendszerint a szellemi áramlat járt előttök a politikai eseményeknek — úgy az 1772-ben megindult irodalmi megújulás sem legkisebb tényező volt abban, hogy a század utolsó évtizedének elején — a József császár alkotmánytipró és nemzetellenes uralkodása alatt végleg elkeseredett magyarságnak már-már üszökbe hamvadt hazafias érzése újra lobbot vetett. De az irodalomban és a politikai közéletben újraéledt nemzeti szellem akkor még nem volt elég erős ahhoz, hogy egészen nemzeties irányban formálja át az irodalmat s hogy keresztülvigye az alkotmánynak és társadalomnak gyökeres átalakítását. Az irodalom különböző irányokban próbálkozott — hol erős nemzeti érzéssel, de fogyatékos izléssel, hol választékos formában, de a magyar lélektől idegen hangon — s a közéletben országszerte felcsapott láng lobogása csakhamar engedett, — a bécsi udvarnak a gyenge Ferencz király alatt mind jobban fokozódó hitvány eselszövényei és nyílt erőszakoskodásai, meg a francia háborúk nehéz

terhei ismét elnyomták a magyarság nemzeti tüzeinek erejét és a XIX. század második évtizedében már megint «lassú méreg, lassú halál» látszott emészteni nemzeti érzésben ellankadt, művelődésben hátramaradt közéletünket.

A közönynek ez a dermesztő jege azonban csak a felületet borította: a mélyben a hazafias magyar érzésnek és az európai művelődés utáni vágyakozásnak meleg forrásai mind nagyobb erővel buzogtak, szinte türelmetlenül várva a kézre, mely feltörésük útját megnyissa. Az úgy a nemzeti érzés ápolására, mint a közműveltségnek fejlesztésére kínálkozó sok alkalmas fórum és eszköz egyike bizonyára a színpad volt — a magyar színpad, mely hosszas vajudás után a XVIII. század utolsó évtizedében végre megszületett, s ha nagy küzdelmek közt is és időnkint el-elbukva — mégis élt már. Az 1790-iki nemes felbuzdulás teremtette meg a kettős fővárosban a magyar játékszínt, de az — a lelkes úttörő Kelemenék minden kitartó küzdése ellenére is — hat év múlva feloszlott, s csak több mint egy évtized eltelté után hangzott ismét színpadról magyar szó a fővárosban. Kolozsvárt az erdélyi fejedelemség idején jobban megerősödött nemzeti szellem — emlékeitől és hagyományaitól éltetve — fenn tudta tartani az 1792-ben alakult játékszínt (az első magyar állandó színház is Kolozsvárt létesült, 1821-ben) — s az ottani színtársulat egy csoportja jutott el 1807-ben Pestre s játszott a Rondellában, a dunaparti egykori bástyatoronyból lett színházban, — aztán a Hackerszállában, mely a mai Károly király-körút egyik házának nagy terme volt, — néha a kerepesi-úti Beleznay-kert muató helyiségében, de sőt olykor — kegyes engedelemmel — a Gizella-téri nagy német színházban is, melyben az előkelőbb helyeket egyébként nagyrészt magyar főurak bérelték, a kik a magyar játékszín jövőjében nem igen bíztak s ezért indokolt volt Kultsár felszólalása néhány évvel utóbb, éppen a *Tatárok* előadása után: «Egyedül azt kell óhajtánunk, hogy Országunk Nagyjai a hazafíui igyekezeteket ismérni és betsülni tanulják».

Így — habár a század második évtizedének derekától kezdve megint nagy pangás következett be a fővárosi színészet történetében — mégis csak volt ott magyar játékszín, mert időnként más vidéki színtársulat is meg-megjelent Budán vagy Pesten, s ha akadt volna igazán hivatott írója a magyar színpadnak — mely leginkább fordításokból és átdolgozásokból élőködött — a drámairodalommal a színészet ügye is bizonyosan élénkebb lendületet vett volna, mint a hogy viszont a színpad állandósulása kedvezően hatott volna vissza a drámairodalom fejlődésére.

Nem szólva most Katonáról, ki ennek a szóbanforgó évtized-

nek az elején, 1811-ben írta meg első, eredetinek látszó darabját; a *Monostori Veronkát*, hogy pár év múlva a még sokáig nem méltatott *Bánk bánt* is elkészítse — dolgoztatott már akkor színpadi műveken egy másik ifjú is, egy fiatal katonatiszt, régi magyar nemesi család sarja, a kit csak zabolátlan vére hajtott a harcziás pályára, lelkét nem tudta se a csatamezőn, se a békebeli szolgálat unalmai és ízetlenségei közt a formaruha nyügébe szorítani — fenn repült az, a művészet nyílt ege felé törve, a festői hivatás gyönyörűségeiről álmodozva, egy-egy színdarab írásába inkább csak szórakozásul fogva bele. Nemesak a világ nem tudott ezekről a próbálgatásokról, maga a fiatalember sem ébredt még igazi hivatása tudatára, s mikor egy — ránk csak töredékben maradt rémdrámával való próbálkozás után, egy évvel később, 1809-ben, valószínűleg Zalában, a hová francia fogságból megszökése után ezredével rendeltetett, a világtól elrejtett erdei zugban, Galambokon, megírta első vázlatában *A tatárok Magyarországon* című darabját, sőt még mikor két év múlva — a megúnt osztrák katonáskodásnak végleg búcsút mondván — falusi magányában, a vasmegyei Vönöczkőn, az ő forrón szeretett Trézsi nénjénél, — a ki anyja volt anyja helyett — végleges formájában kidolgozta azt, nem is sejtette, hogy ez a darab egy fényes drámaírói pálya, sőt egy új irodalmi korszak kiinduló pontja lesz.

Még eleinte Bécsben is — mikor csakhamar elhagyva a katonaságot, odakerült — festő akart lenni Kisfaludy Károly, de ott már szorgalmasan járva színházba, társaságokba — éppen az történt vele, a mi néhány évtizeddel előbb Bessenyeivel: észrevette, megállapította s erősen retelleni kezdte a saját műveltségének, de egyben nemzetének is rettenetes elmaradottságát. E fölötti szegyenérzete azonban éppúgy nem csüggesztőleg — mint Bessenyeiről is tudjuk — hanem ösztönzőleg hatott az ő fogékony lelkére is. A színpad, a dráma — mik iránt már olasz- és németországi katonáskodása alatt is érdeklődött — mind jobban foglalkoztatta. Megismerkedett Körnerrel, az udvari színház fiatal költőjével, ki éppen úgy műkedvelősködött a rajzoló művészet terén, mint Kisfaludy, s kinek erős Schiller-hatásokat mutató *Zrinyije* akkortájt óriás sikerrel adatott; figyelte és tanulmányozta Kotzebue-t, kinek érzelgősségén csak frivolsága, — leleményességén csak rendkívüli termékenysége tett túl, s ki akkor úgyszólván a világ minden színpadát és közönségét meghódította, — s hatása alá került a lelkes magyar ifjú a német színpadi romantikának, mely a fiatal — alig 25 éves — Grillparzer *Ősanya* című rémes, de nagyon ügyesen megszerkesztett végzet-tragédiájában éppen akkor aratta egyik legzajosabb sikerét.

Kisfaludy ebben az egész évtizedben folytatta — de a nyilvánosság tudta nélkül — írói munkásságát; még Bécsben írta *Zách Klárát*, ott fordította le — német átdolgozás után — Voltaire *Brutusát*, majd — időközben Olaszországot is megjárván — Pesten, hová 1817-ben költözött, egy csizmadia műhely melletti kamrában megírta *Széchy Mária, A kérők és Stibor vajda* című darabjait. De — ha művészi becsvágy akkor már kevésbé zaklatta is lelkét — még mindig festőnek tudta magát, tájképeket pingálgatott vízfestékekkel, s azok árából tengődött, de halavány sejtésként talán már fel-feltűnt lelki szemei előtt a jövő, mikor majd a drámaírás fog neki kenyeret adni, s mellé országra szóló fényes dicsőséget.

Így érkezett el 1819 tavasza. Az ország egyik legjobb színjátszó társasága volt akkor a székesfehérvári, mely a komikus színész és bohózatíró Balogh István igazgatása alatt került oda Győrből. Hogyan és mely úton, máig sincs kiderítve, de ehhez a társulathoz jutott a *Tatárok*, s az ismeretlen fiatal költő eme darabja olyan sikerrel került színre április 18-án a fehérvári lelkes és intelligens közönség előtt, hogy mikor gróf Brunszwik Ferencz, a fővárosi német színházak bérlője — «a nemzet óhajtásának s a haza dicsőségének kívánván kedvezni» — meghívta a társulatot a pesti theatrumban való vendégszereplésre, a május 3-iki megnyitó előadásra is — melyre magyar-német nyelvű színlap hívogatta a közönséget, azzal is kecsegtetve, hogy megnyitóul «azon esméretes népének» (t. i. a «Gottenthalte») fog énekelteni — a *Tatárokat* választotta az igazgatóság s a hatás nemcsak nagy, hanem tüneményszerű volt. Kulcsár lapja, a *Hazai és Külföldi Tudósítások*, nemes büszkeséggel és boldog bizakodással írta e «derék Vitézi Játék» sikere nyomán: «Nemzetünk már nem ok nélkül remélheti, hogy valahára a Magyar Nemzeti Theatrom is lábra kaphat».

A darab a XII. században játszik, a tatárjárás utolsó időszakában. A tatárok egy része már visszatért hazájába, de Kajuk fővezér, ki már előbb hasztalanul ostromolta Szádvárt, hol fia is hősi halált halt, ötvenezer főnyi seregével újból a vár alatt áll, harci dicsőségnek és véres boszúnak vágyától tüzelve. A várat, ötszáz főnyi őrséggel a vitéz öreg parancsnok, Bebek Zsigmond védi, kinek nevelt fiát, a tatárok rabságában sinylődő Himfi Eleket, a «szerelem rózsaláncza» fűzi egybe Emelkával, Bebek leányával. Eleket megszereti Zelmira is, a tatár vezér leánya, kinek egykori állítólagos vadtermészetét — a minek ugyan csodálatosképpen semmi nyoma sem maradt — szerelme megszelidítette, de e viszonzatlan szerelem élete nyugalma is elrabolta, s hiába igyekszik őt vigasztalni az érte epedő Orangzeb,

fiatal tatár tiszt. A Kuthen királyuk megöletéseért a magyarnak bosszút esküdt kúnok is a tatár seregben küzdenek, s egyik főemberük, a gonosz Kobut, most a jóhiszemű tatár vezér «első titkosa» — «kit a természet vad haragjában szüle», s kinek az az életelve, hogy «az a szerencsés, a ki jobban gyilkolhat» — vad, érzéki szerelemre gyuladt a szép magyar leány, Emelka iránt, s ráveszi a tatár vezért, hogy álljon el egyelőre az ostromtól, majd ő megadásra készíti a várparancsnokot. De mert Emelkát Kajuk vezérnek ígérte, nehogy maga essék örvénybe, inkább Kajukot kész abba taszítani s az egyébként derék Orangzeb, Zelmira könnyebb megszerzésével biztatva, felbujtja Kajuk megölésére. Kobut, Elek kíséretében, megjelenik a várban, de Bebek persze hallani sem akar a megadásról, Elek meg arról nem, hogy adott szava megszegésével ne térjen vissza a tatár táborba. Kobut egy barlangba rejti Emelkát, az ostrom megindul, a tatár túlerő győz, — Orangzeb, kinek megvesztegetett szívében «a jobb erkölcs felébredt», leszúrja a hitvány cselszövő Kobutot, Elek — az önfeláldozó Zelmira segítségével — boldogan egyesül Emelkájával, a sebeiben kiszenvedett Bebek Zsigmond tetemét pedig az emelkedett szellemű és az «erkölcsöt beesülő» tatár vezér «a vitézség czímjével» fedeti be s megindultan búcsúztatja: «Sírköve legyen: örök dicsősége».

E darab sok tekintetben tagadhatatlanul igen kezdetleges. Jellemrajza gyenge, a cselszövő Kobut feketére mázolt papirosfigura benyomását kelti, a többiek viszont — tatárok, magyarok egyaránt — túlzottan eszményies színben vannak feltüntetve, s cselekedeteik minduntalan ellenkezésbe jutnak a lélektan törvényeivel. Nem az életnek, különösen nem a középkornak emberei ők, mint a hogy a darabnak — mint történeti háttérű drámának — legszembeütőbb fogyatékosága éppen a korrajz teljes hiánya. A XIII. század történeti levegőjének nyoma sincs benne, hiába mondja a pesti előadás-hoz írt prológusban a szerző, hogy e darab «drága hazánkat leggyászosabb állapotjában» mutatja. A darab nyelve is mesterkelt, idegenszerű, hiszen Kisfaludy maga vallotta meg Kazinczy előtt, 1820 május 15-iki levelében — hogy a nyelvet, nyolcz esztendei külföldön lét után — mialatt magyar könyvet alig látott — csak most kezdi tanulni s «a nyelvnek rövidebb és nyájasabb fordulatait megismerni».

De mégis lehetetlen, hogy csakis hazafias irányzata, a magyar vitézség és becsület mindennekfelett való dicsérete szerezte meg a *Tatároknak* a dörgő tapsokat s biztosította szokatlanul nagy hatását. Igaz, hogy az imént említett prológus is a darab és általában az

egész «honi Múzsá» végső céljául azt tűzte ki, hogy a hazafit felébressze és «fentebb érzésre» bírja, — s évekkal utóbb maga Kisfaludy is kigúnyolta egy xéniában e «tatári műv»-nek mondott darabja «sok haza-puffogatás»-át — és valószínűleg e drámára is gondolt, mikor egy másik gúnyversében a kevéssel a *Tatárok* után adott darabjára, az *Ilkára* utalva, úgy nyilatkozott, hogy: «Győz a magyar (a *Tatárok*-ban ugyan csak virtusban) s tapsra ez ott fen elég». De lehetetlen, hogy olyan párfát ritkító hatásra a hazafias szólások és nagyhangú frázisok elegendők lettek volna. Igaz, hogy 1819-ben már erősen pezsgett a honfi-szívekben a közönyéből ocsudni kezdő nemzeti érzés, s mikor a darabban a haza pusztulását keserű hangon emlegetik, a XIX. század eleji magyar összeszorult szívvel és felkorbácsolt indulattal gondolhatott a rövidlátó és gonosz bécsi politika ama tatárjárására, mely hazánk alkotmányát békóba verte, nemzetiségét lábbal taposta. De ha a *Tatárok* csak olyan értékű darab lett volna, mint a nemes buzgalmű, de költői tehetség, különösen pedig drámaírói hivatottság nélkül szűkölködő Dugonicsnak és a választékosabb ízlésű, ám inkább a lyrai és elbeszélő művek terén sikerrel működött Szentjóni Szabó Lászlónak «haza-puffogatás»-tól ugyancsak telített gyenge darabjai, melyek a magok idejében, a XVIII. század végén, tetszés közt adattak — a XIX. század második évtizedének végén már nem keltethetett volna olyan óriási hatást, mint a milyent tett. A Dugonics *Bátori Máriájáról* — melyet egyébként több más darabjához hasonlóan, németből dolgozott át a derék piarista — 1794-iki pesti előadása után «a játékszínbe gyűlt érdemes szemlélők» a szerző nyilatkozata szerint úgy ítélték ugyan: «hogy még ennél kellemetesebbet nem igen játszottak a játszó személyek» — s azt sem lehet tagadni, hogy ez az érzékeny színjáték a zokogás gyönyörűségére mindig kész vidéki közönség előtt évtizedeken át hatással adatott, — és Szentjóni Szabó Lászlónak *Mátyás királyról* szóló, 1792-ben írt «nemzeti érzékeny játék»-a — mely a dicső Hunyadi-sarj királylyá választásának és csehországi fogságából szabadulásának történetét mondja el tetszetős, de sok helyen nagyon is szónokias és néhol unalmasan terjengős prózában, — cselekménytelensége ellenére is tetszett és műsoron maradt, mert a drámai hatásokat akkor még nem is igen ismerő közönségre hatott e darabok lendületes páthosza és divatos érzelgőssége. De ha *Bátori Mária* vagy *Mátyás király* 1820 körül kerültek volna először színre, bizonyos, hogy akkor egyik darab sem tetszett volna a pesti publikumnak annyira, mint három évtizeddel előbb, s közel sem arattak volna a *Tatárok*-éhoz hasonló sikert. Mert a XIX. század második évtizedében a főváros közönsége már mégis más volt műveltségben és ízlésben,

és — körülbelül harmincz évvel az első színjáték felállítása után — a drámai és színpadi hatások iránti fogékonyságban. Az addig hátramaradt Pest akkor már az amerikai irányú fejlődés útján megindult élénk város volt, melynek lakossága az 1780-iki 17,000 lélekről négy évtized alatt 47,000-re gyarapodott. Igaz, hogy e lakosság nagy része német volt, de ez az általános műveltség szempontjából nem vált hátrányára, magyar hazafias érzés tekintetében pedig nagy részben szintén nem lehetett ellene kifogást tenni. A *Pannonia* című német nyelvű hetilap úgyszólván még melegebb hangon és nagyobb elragadtatással méltatta a *Tatárokat* és a darab fényes sikerét, mint a lelkes Kultsár magyar ujságja, s a hazafias német közönség sokkal szívesebben nézte Kisfaludy darabjait, a jeles magyar színésztől előadva, — kiknek sorában a nagy Kántorné, Emelka megszemélyesítője, játszotta a drámai hősnőket — mint a fényes német színház igen gyenge társulatának játékát.

A *Tatárok* hatásának egyik főtenyezője az volt, hogy a még kezdő Kisfaludy igazi drámaírói hivatottságáról már ez a sok tekintetben gyenge darab is kétségbevonhatatlan bizonyosságot tett, a mit a száz évvel ezelőtti közönség és kritika inkább csak megérezni tudott, a mit azonban az irodalomtörténetnek a száz esztendő tárgyilagos távlatából egészen világosan meg kell állapítania. A *Tatárok* — habár igazi drámai értéke csekély és a valódi történeti darab különleges kellékeit nagy részben nélkülözi is — kétségtelenül jelentős színpadi érzékkel elgondolt és megcsinált darab, s ha nem látjuk is benne a jellemek lélektani fejlődését, de alakjai iránt fel tudja kelteni az érdeklődést; nem zúgnak benne rettenetes szóáradatok, hanem igazán drámai jellegű párbeszédet viszik a gyorsan haladó cselekvényt. Nincs benne egyetlenegy fölösleges személy sem, a szerencsés rövidséggel megszerkesztett mesét egyetlen szükségtelen epizód vagy henye jelenet sem akasztja meg, a mi már óriási előny a színpadi siker szempontjából s a hivatott drámaíró oroszlánkörmeire vall. A *Tatárok* naiv munka, de egyáltalában nem unalmas darab, színpadilag nem értéktelen, s egészen természetes kezdőpontja annak a pályának, a mely — a sokkal értékesebb vígjátékokról most nem is szólva — a történeti szomorújáték terén a már drámailag jellemzett alakokkal és történeti levegővel bíró *Stibor vajdán* keresztül a kristálytisza alapeszméjű, szép és hatásos *Irenéhez* vezetett, melynek érdekes cselekményét a jellemek drámailag indokolt fejlődése ragadja feltartóztathatatlanul előre — s mely pálya kora alkonyának hunyó fénye a *Csák Máté* tragédiája bús töredékét világítja meg, mit ha mestere tető alá hozhatott volna, a magyar történeti dráma ma egy hatalmas alkotással lenne gazdagabb.

Örök kár, hogy a *Tatárok* nem mindjárt megíratásakor, 1811-ben, kerülhetett színre, abban az évben, a melyben az állandó színház kérdése első ízben tétetett — Kultsár István lelkes izgatásai nyomán — törvényhozási tanácskozás tárgyává. A darab hatása már abban az időben is bizonyára nagy lett volna, s a már akkor hivatására eszmélő Kisfaludy Károlynak a «kegytelen végzet»-től úgyis nagyon rövidre szabott drámaírói pályája nyolez hosszú esztendővel bővült volna, a mi siettetten volna az állandó színpad létesítését is.

Hogy a *Tatárokat* az egykorú közvélemény mily nagyra tartotta, annak bizonyossága az is, hogy az 1820-iki királyjárásakor — mikor az uralkodó, Ferencz, az őszi gyakorlatok alkalmából a fővárosba érkezett — a német színház bérlője — hogy ezzel is támogassa a magyarnak akkor már kissé kedvében járnai akaró udvar kétszínű politikáját — ismét meghívta vendégszereplésre a jó emléket hagyott székesfehérvári társaságot, a műsorba felvették a *Tatárokat* is és a királyt éppen annak előadására vitték el (szeptember 28-án). A mit más nemzet természetesnek talált volna, s ha nem történik, megkövetelte volna, hogy uralkodója érdeklődjék egy kicsit a nemzeti irodalom iránt, s hódoljon meg a nemzeties költői szellem előtt — az a magyart, pedig valósággal bántó leereszkedés formájában történt, kitörő öröme ragadta, s a *Wiener Zeitschrift* pesti levelezője visszataszítóan émelgyős hízelgéssel írta lapjának: «A drámai láthatár legnevezetesebb eseménye az volt, hogy a magyar színjátszók szerencsések valának a királyi pár, a királyi család és az összes királyi vendégek jelenlétében a *Tatárokat* előadhatni». Kisfaludy maga is megemlékezett erről az ünnepi előadásról, bécsi barátjához, Gaal Györgyhöz 1820 október 1-én — szokása szerint német nyelven — írt levelében s utalt arra, hogy a «császárné» és a cambridge-i herceg a darabnak Gaál által németre fordított szövegét olvassagatták és hogy a «császárné» igen kegyesen nyilatkozott.

A *Tatárok* példátlan sikerének egyik fokmérője egyébként éppen az is, hogy a most említett Gaál György — egy hevesmegyei derék család Bécsbe szakadt sarja, ki mint könyvtárnok Eszterházy herceg szolgálatában állott s mariahilf-i lakásán magyaros szívességgel fogadta Bécsset járó honfitársait, s ki, mint talán legelső mesegyűjtőnk, egy kötetnyi magyar mesét adott ki német fordításban — a magyar irodalom külföldi megismertetése érdekében sietett Kisfaludy első darabjait is lefordítani. (Theater der Magyaren, Brünn, 1820.) A *Tatárokat* Bécsben, az *An der Wien* színházban csakhamar (1821 februárius 8-án) elő is adták — ugyan Kisfaludynak kedve ellenére, mert ő valamelyik jobb darabját szerette volna elsőnek bemutatni a csá-

szárvárosban. A darab — bár rettenetesen rosszul játszották — az utolsó felvonást kivéve, ott is tetszett a közönségnek, de a kritika — ha a fiatal szerző tehetségét lehetetlen volt is el nem ismernie — annyira szigorúan ítelt a darabról, hogy az új drámaírójukra büszke pestiek — mint Kisfaludy maga írta Gaalnak — «több kávéházban» «darabokra tépték» a rosszakaratú bírálatot közölt *Conversationsblattot*. Kétségtelen, hogy a mint a magyar közvélemény, hazafias fellángolásban, túlozta a *Tatárok* értékét, épp úgy a bécsi bírálatot a magyarság iránti ellenszenv a másik irányban tette elfogulttá.

Tagadhatatlan, hogy a *Tatárok* drámai értékénél a pesti előadás sikere aránytalanul nagyobb volt, de viszont a *Tatárok* irodalomtörténeti jelentősége e sikert is túlszámnyalta. Mert igen fontos és döntő jelentőségű volt a *Tatárok* pesti sikere abból a szempontból, hogy Kisfaludyra magára rendkívül hatott. Addig ő nem is gondolt drámaírói hivatására, még általában költői becsvágyai sem voltak, mint a hogy 1820 februárius 17-iki levelében írta Gaalnak: «Sohasem akartam költői dicsőségért küzködni, csak hazámnak óhajtottam az erősebb hajdankort bemutatni, s így a hazaszeretet tett engem költővé». És csak mikor a *Tatárok* óriási hatását látta, — érezte, hogy megtalálta élete igazi célját. Éppen tíz éve volt már akkor, hogy a *Tatárokat* első kidolgozásban papirosra vetette; szórakozásul, hazafias lelke megnyilatkozásaként több darabot is írt már azóta; elmúlt harminczegy esztendő, tehát túljárt az ifjúság fellengző álmainak boldog korán, de még mindig nem tudta, hogy ő voltaképpen költő és pedig drámaíró, hogy ő neki az eddig még általa fel nem keresett színpad az a világ, a melynek számára tehetsége isteni erejével teremtenie adatott! A *Tatárokat* a színpadon látva, és látva a körülötte kipirult arcczal elragadtatva vivátozó közönséget, melynek fiatalabb, tüzeesebb tagjai őt mindenáron vállukra kapni s a színpadra felvinni akarták — tekintete egyszerre befelé, önmagába fordult, s meglátta önmagát, a maga tehetségét, hivatottságát — igazi lényegében és mivoltában. Bármily keveset tartott ő maga ez úgyszólván gyermekifjú-korabeli munkájáról, bármennyire azt vallotta is, hogy a darab csak azért tetszik a közönségnek, mert olyan karakterek vannak benne, a «melyeket (mint Gaalnak írta 1820-ban, első darabjairól, köztük tehát a *Tatárokról* is szólva) a magyar szeret, melyek a nemzetiség bélyegét viselik magukon, melyekben a magyar magát feltalálja» — éreznie kellett a pesti siker után, hogy a darab félreismerhetetlen bizonyosságot tett az ő drámaírói tehetségéről, s neki habozás nélkül rá kell lépnie az irodalomnak munkásokat váró mezejére. «A literatura egyedül a lélek szabad honja, oda semmi mellékes út nem vezet, csak a

tehetség» — írta később egyszer, kritikai jegyzeteiben, de bizonyára érezte és tudta már ezt akkor, mikor a *Tatárok* előadásának hatását megindult lélekkel látta.

De nemcsak a maga igazi tehetségének ébredt tudatára Kisfaludy, a *Tatároknak* s a kedvező fogadtatás folytán a lehető leggyorsabb egymásutánban még abban az évben előadott darabjainak sikere nyomán, hanem fellépése irodalmi és közművelődési jelentőségének is. «Azon néminemű helybenhagyás által felbátorítva, melyet darabjaim nyertek — írja szerényen de önérzettel Gaalnak (1820 februárius 17-én) — most széltriben írnak eredeti színdarabokat; lesz köztük sok rossz, de tán jó is; s így remélhetjük, hogy hosszú álmunkból felébredünk s a pallérozott nemzetek közé léphetünk».

Íme, jól látja s leplezetlenül bevallja nemzetünk elmaradottságát; érzi, tudja, hogy az irodalomnak mily fontos szerepe van a nemzetek életében, fejlődésében, s megsejti, hogy az új korszak ragyogó napja kelőben!

Ennek a korszaknak, a nemzeties költészet dicső korszakának első esztendejéül 1819-et kell — s nem is lehet mást — megállapítanunk. Kisfaludytól — az új s mindjárt annyira ünnepeelt írótól — nem kevesebb, mint öt darab került színre ebben az irodalmi szempontból oly mozgalmas és fontos esztendőben: a *Tatárok* után pár héttel a négy nap alatt megírt *Ilka*, majd a már előbb készült *Stibor vajda* és *A kérők*, valamint *A páriütők*. S e sorozat élén — időrend szerint — a *Tatárok* áll, tehát e darab bemutatásától számít nemcsak Kisfaludy írói pályája, hanem az az egész nevezetes korszak is, éppen mint a hogy irodalmunk XVIII. századbeli felújulásának korát a Bessenyei *Ágisának* megjelenésétől — 1772-től — számítjuk.

A még 1809—11-ben írt *Tatárok* volt a Kisfaludy Károly által német hatás nyomán megindított, de hazafias lelke izzó tüzeiben egészen nemzeties színt nyert s később francia hatás alá került magyar romantikus drámaköltészet első zsengeje, s irodalomtörténeti szempontból azért is nevezetes mű, mert igazában vele kezdődik a magyar drámának folyamatos története. Bessenyei ugyan vígjátékaival már hatott némileg utódaira, közte és Kisfaludy közt talán Csokonait mondhatjuk az összekötő láncszemnek; de azért egészen Kisfaludyig mégis csak kialakulási forrongásáról beszélhetünk drámánknak. Első, vérbeli drámaírónk: Kisfaludy Károly, a ki nemcsak a «magyar vígjáték atyja» nevet érdemelte ki, hanem komoly, színpadi műveivel is egy azóta soha meg nem szakadt fejlődés megindítójának tekintendő, s a ki rövid, de mozgalmas írói pályáján — mint halálakor

Kölcsey megindultan írta Szemere Pálnak — «a maga sokoldalúságával annyi rést be tudott tölteni!...»

Kisfaludy Károly — ez a testestül-lelkestül magyar és ízig-vérig modern író, ki, Toldy szavai szerint, «száműzte költészetünkben a görög isteneket... s helyökbe saját házi isteneinket igtatta» — a XIX. századbeli irodalmi reformkornak, a nemzeties költészet diadalmas korának nagytehetségű megindítója, majd országos tekintélyű vezére. És mert e korszak irodalmi eszközei és törekvései, a nemzetiesen szabadelvű társadalmi és politikai fejlődésbe kapcsolódva, népünknek és alkotmányunknak 1848-iki gyökeres átalakulására vezettek — ezért oly végtelenül fontos Kisfaludy Károly pályája, s ezért kell a százesztendős évforduló alkalmából nemcsak a tisztes kegyelet, hanem a tárgyilagos elismerés zászlaját is meghajtanunk az e pálya kiindulópontját jelentő *Tatárok* előtt!

IV.

BÍRÁLATOK ÉS PÁLYÁZATOK.

JELENTÉS AZ 1918. ÉVI GREGUSS-JUTALOM TÁRGYÁBAN.

Első Műépítészeti Évkör. (1912—1917.)

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Ez évben a Greguss-jutalom, az alapítók rendelkezése szerint, az utóbbi hat esztendő alatt, azaz 1912-től 1917-ig alkotott legjelesebb építészeti mű szerzőjének adandó ki. Az épületnek, Ügyrendünk 78. §-ában foglalt értelmezése szerint, «nem kell csak épen valami palotafélének lennie, lehet az építészet körébe tartozó bármilyen alkotás: híd, oszlopcsarnok, torony stb.» Ugyancsak Ügyrendünk következő, 79. §-ának utasítása szerint bizottságunk felkérte szakértőknek Hauszmann Alajos, Pecz Samu és Schulek Frigyes építőművészeket, kik közül az utóbbi gyöngélkedése miatt nem jelenhetett ugyan meg tárgyalásainkon; de azért szíves volt érintkezésbe lépni velünk s becses észrevételeit eljuttatni hozzánk. Pecz és Hauszmann tanár urak a legnagyobb szívességgel és hálára méltó készséggel támogattak bennünket tanácskozásainkban, melyek főképp a véleménymondásra szintén fölkért Magyar Mérnök- és Építészegylet alább ismertetendő javaslata körül folytak. A bizottság megállapodása teljesen egyhangú volt s erről van szerencsém, hivatalos tisztem szerint, jelentést tenni a Társaságnak.

Jól tudom, tekintetes Társaság, hogy ez a jelentés nem fejezi be méltón a Greguss-díjról szóló kitűnő dolgozatok első sorozatát. Sajnálattal ösmérem el, hogy egy művészeti ágnak, az építészetnek az utóbbi lustrum alatti fejlődéséről nem ad részletes, beható és tájékoztató fölvilágosítást s így e részben nem is felel meg az Ügyrendünkben kitűzött feladatnak. De talán kiment a tárgyi és alaki okoknak olyan sora, mely mindnyájunk előtt ismeretes, mert valamennyiünk szívét nyomja. Az utolsó hat esztendőből négy háborús év volt, melyben a vakoló kanál és a véső pihentek. Az építés majdnem teljesen szünetelt; új, különösen művészileg is jelentősebb alko-

tások alig emelkedtek; a még békés években megkezdettek is nem ritkán befejezetlenek maradtak; új irányú kísérletekre vagy ilyeneknek fejlesztésére az alkalom mellett hiányzott a művészi összeszedés és szükséges nyugalom; a mi kisebb, de egy vagy más tekintetben talán figyelmet érdemlő épület készült a vidéken: helyszíni tanulmányozásának útjába állottak az utazás nehézségei. A kevés, részben tán hiányos anyagnak ismertető, összehasonlító, bíráló áttekintését, ennek a munkáját is megzavarták épen az utolsó idők lélekrázó katastróphái. Mikor a legnagyobb alkotás, melyet ezen a földön emberi bölcsesség, emberi képzelet és emberi lelkes munka emelt, összedőléssel fenyeget: nehéz tiszta szemmel és elfogulatlan lélekkel belemélyedni a kőalkotmányok sorába. Így kénytelen vagyok rövid, vázlatos jelentésre szorítkozni. Csak az nyugtat meg, hogy ha jelentésem bármily részletező lenne is, kétségtelenül csak arra az eredményre vezetne, melyben a bizottság tagjai és szakértői, technikusok és művészek, historikusok és æsthetikusok egyező értelemmel megnyugodtunk.

Az évkör végéig be nem fejezett s így ez alkalommal a pályázaton kívül maradó, de részben elkészült s az egész tervet már tolmácsoló épületek közül a bizottság egypárat méltónak tart már a megemlítésre. Így a debreczeni egyetemi építkezést, a gyulafehérvári templom helyreállító munkáját, de legelső sorban az országos levéltár budavári palotáját. Ez, az immár befejezésének küszöbére jutott monumentális épület nemcsak berendezésében, különösen biztosságának építészeti biztosításában tanuskodik a külföld újabb, hasonczélú palotáinak alapos tanulmányáról, hanem alkotójának művészi erejéről és izléséről is. Ellenére annak, hogy motivumai középkoriak, románok és átmenetiek: ezek alkalmazásával az egész alkotás modern, midőn képe, tiszta anyagszerűségében, teljesen és világosan tolmácsolja belső berendezését és ebben rendeltetését.

Az a vonás, melyet e palota méltatására kiemeltem, szinte uralkodó jellemvonásnak látszik azokban az építészeti művekben is melyek már a mi évkörünk gyér alkotásai közül kiválnak. E vonás, ha ugyan szabad kevés, de jelentős anyag alapján általánosítanom, mintha egy lépéssel túljárna azon a stádiumon, melylyel a közelmúlt építő művészete, különösen Németországban, Ausztriában és utánok nálunk, a messzebb multtal minél tökéletesebb szakításra tört. Szakításra egészen addig, hogy minden idők épületképei hatásának egyik fő elemét: a fény és árnyék játékát végtelen, töretlen síkjaival szinte számúzni kívánta. Eredetiségökkel tüntető alkotásainak sokszor tagozatlan faltömegei mintha elviselhetetlen súlylyal nehezédnének ránk;

máskor sűrű, de csupa függélyes tagozódásukkal, lizéna-pótlékaikkal mintha kéveként széthullani készülének; míg kerettelen, lehetőleg négyzetes ablaknyílásaik nem is építetteknek, hanem egyszerűen bezúzottaknak látszanak. Fájdalom, hosszú sorukat láthatjuk a Margit-köruton túli új utcák mentén. Ez a föltétlenül valami újra törekvés általán az unalom sivársága és a szeszély mesterkedő korlátlansága között hanykolódik s szélsőségeiben, melyek gyorsabban fejlődő vidéki városainkban is kivirágzottak, nemcsak a mult hagyományaival, hanem művészetének természettörvényeivel is szakít. Nálunk is a közelebbi évtizedekben igyekezett ez a történetellenes irány, az elvek és érdekek viharában, majd a nemzetinek, majd a föltétlenül modernnek jelszava alatt, inkább a díszítő, mint a szerkezeti elemekben vagy elrendezésben, olykor tagadhatatlan tehetséggel és leleménnyel, de kevesebb concentrációval, biztossággal és következetességgel merőben újat adni, lehetőleg egészen mást, mint a korábbiak.

A legújabbnak mondható fejlődésben, legalább a mint Pecz Samu, Ray Rezső, Hüttl Dezső és Alpár Ignác a mult években emelkedett épületein könnyű megfigyelnünk és megállapítanunk, az aligmultban szögesen szemben álló ellentétek, az ú. n. történeti stylusok és a jelen ízlés, a modern céltudatosság mellett némi kiegyenlítést keresnek. E céltudatosság, melyben a modernség nyilatkozik, hogy az épület külső képe ne öncél legyen, hanem csak egy megfelelő része az egész architektonikus gondolatának, beszédes és világos kifejezője az alkotás belső rendjének, céljának, mivoltának. Erre a célra bátran, egyre bátrabban használják fel művészeink a történeti motívumokat és egész forma-nyelvet: íveket és oszlopokat, párkányokat és kereteket, pilasztereket és frizeket, oromzatokat és erkélyeket a maguk históriai formájában, de új, mai jelentésre tanítva és alkalmazva őket. Így a multat vagy egyes elemeit áthozzák a jelenbe s kipróbált szép szavukat ennek tolmácsává avatják. Óvakodnak a históriai stylusok apró bajnokait rossz hírbe kevert másolástól; nem utánoznak szorosán sem egyes épületeket, sem egyes mestereket, sőt egyes stylusokat sem, hanem összeegyeztethető elemek fejlesztésével és harmonizálásával, a mire már némi részben történeti példát is nyújt az úgynevezett átmeneti styl, törekszenek az épület külső képében is újat s az esetleg új szerkezetnek megfelelőt adni. E törekvés és sikere természetesen nem alapulhat pusztán tanuláson, számításra, vázlatkönyvön és minta-lapokon: a technikai tudás mellett megnyilatkoztatja az egyéni művészi képességet és erőt is. A legújabb fejlődésnek ezeket a nyomait örömmel ismerhetjük el művészi irányúaknak és értékűeknek.

A jeleztem művészi változásról és szelleméről érdekes és világos tanúságot tesznek Budapestnek az utóbbi hat évben emelt kiválóbb architektúrái: a Mária Terézia-téri telephon-palota, a váci-utcai kegyesrendi ház, templom és iskola épülete és a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak a Gizella-térre néző palotája.

Mindegyikök utal erre a nemesebb és tisztultabb törekvésre; de talán legszembetűnőbben a Telephon-palota. Ez az épület vagy inkább épület-csoport a maga legmodernebb célját, egy részének mintegy a felhők magasát kereső, toronyszerű alakítása és plastikai díse mellett, szinte a legrégebbi középkori művészet formáival, ó-keresztény motívumokkal igyekszik kifejezni. Lapos ívei, tömzsi oszlopai és féloszlopai, fonatos, hullámos és koczkás kapitелjei, törpe és vaskos oszlopokkal elválasztott keskeny ablakpárjai mind ebbe a távoli képzetvilágba utalnak. A mester ereje abban nyilatkozik meg, hogy mindennek ellenére, sőt ellenére a Mária Terézia-téri részek szeszélyes tömegelosztásának és symmetriátlan kiképzésének: alkotása a maga egészében sem nyugtalan, sem összhangtalan, nem érzik. Nem főképp a Német-utcai főhomlokzat, melynek földszintje rustikájával, zömök oszloppárjaival, egész biztos egyensúlyozottságában, nyugodt erejében és szép törvényszerűségében különösen szerencsés conceptio. Mestere Ray Rezső.

A kegyesrendiek váci-utcai palotájában Hüttl Dezső egyikét emelte a mai Budapest legérdekesebb és leghatásosabb épületeinek. Egységbe foglaló gondolatban és szervesen egységes tervvel három nehéz feladatot oldott meg. Egyetlen, minden ízében megfelelő és egységes palotát emelt három különböző célra: iskolának, templomnak és lakóháznak. A szabálytalan és egyenetlen terület nehézségeit a tér rendezésével és a föld szintelésével oly szerencsésen győzte le, hogy a nem könnyű küzdelemnek nyoma sem maradt. Azután a leg-egyszerűbb eszközökkel, művészi eszközökkel, nem a tömeg brutális súlyozásával, valóban monumentális hatást ér el. Épen nem sivár és díztelen, csak takarékos architektonikus tagozatokban és díszítő-nyekben; de finom renaissance-ornamentikájának szerénysége csak fokozza a nagy alkotásnak komoly emlékszerűségét. Ez irányban hatnak a szélességökben fejlesztett ablaknyílások. Talán a váci-utcai középhomlokzat két oszlopos oldalfalának erősebb élezése által erőben nyert volna a benyomás; de ezt egészen eredeti, szinte megdöbbentő módon pótolja a mély, széles, lapos kapu, mely grandiózus boltrendszerében oly hatalmas bejárója voltaképp csak egy kis szomszéd utczának, mintha valamely középkori várba vagy városba vezetne. A részletekből csak a legértékesebbet emelem ki Budapestnek kétségtelenül

legszebb barokk-kapuját, mely egyre tünező elődeinek már gyér sorára a koronát tette fel: a Piarista-utczai templomkaput, melyet két angyal őriz.

Ez a két, egymással szemben térdelő angyal, megkapó és egészen eredeti művészi leleménnyel, mintegy vezető motívumává lesz a templom egész figurális díszítésének. A külső kaputól elvezetnek a főoltárig, melynek mensája két oldalán Radnai Rezsőnek két gyönyörű fehér márvány angyala térdel. Föltekintő szemünket az oltár két főoszlopának tetőlapján újra két térdelő, aranyozott angyal irányozza ég felé. Maga ez az oltár is méltán állít meg minden műértőt. Gazdag és mégis világos, nyugodt és mégis érdekes fölépítésében, a két széles, homorú pilaszternek uralkodó motívumával: egyike fővárosunk legkiválóbb újabb műalkotásainak. Az egész templomnak is megvan sajátos varázsa. Tág, nemes és szabad formáival, egységes, világos, meleg tónusával fővárosunknak talán legegységesebben és művészebben ható templomesarnoka. Donga-boltozatának alacsonysága sem lesz nyomasztóvá, kiengeszteli az egész épület formáihoz simuló stilszerűsége és a derűs színhangulat. Csak az ablakok tarkasága, a Pesaro-Madonna motívumára emlékeztető oltárkép tompa színei szakadnak ki az összhangból s talán még a szobrok elhelyezése, melyek az ablakok előtt elvesztik plasztikájukat s egyszerű árnyképekké lapulnak.

A Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak három utczára szolgáló, központi palotája, melyet Alpár Ignác épített, alig kisebb terjedelmű s nem kisebb igényű épület. Nem a tudomány és vallás, hanem a messze ágazó, nemesebb, magát a cultura és jótékonyosság egyik forrásának tekintő üzlet palotája: gazdagabb és elevenebb amannál; de minden kérések és túlterheltség nélkül. A nagy faltömegek súlyát tagozás és ékítés enyhíti. Képe három homlokzatának bármelyikén formákban mozgalmasabb és változatosabb, egészen a falakból és oszloptestekből gyöngye kereteléssel, lapos domborművekben kiemelkedő alakoknak divatos, de nem mindig szerencsés motívumáig. A voltaképp építészeti formák azonban általán harmónikus és művészi hatásúak: így a sarkon emelkedő kerek bástyatorony motívuma, mely a második emelet fölötti, túlerősen kiképzett párkányzatnak szétválasztó benyomását ellensúlyozza; a Deák-utczai főhomlokzat uralkodó részén át a sarok-részre szorító oszlopsor; maga az egész főhomlokzat bájjal és erővel teljes erkélyconsolaival; a Türr-utczai kis kapu, a mely kisebb formáknak elmés és finom összehangoltságával kacsintgat el egészen a Biedermayerig. De nem hagyhatom említés nélkül, noha a palota művészi képéhez nem tartozik, Alpár

mestereknek egy nevezetes újítását a bank-palota belső elrendezésében. Az eddigi gyakorlattal ellentétben a nagy csarnoknak külső hajóját látja el felső világítással a dolgozó tisztviselők számára, míg a közönségnek rendelt magasabb belső hajó a homályosabb és mesterségesen világított. Ebbe a gyakorlatilag hasznos és leleményes újításba is belecsillanik valami a régi bazilikális elrendezésből és szerkezetből.

E kiváló építészeti alkotások mesterei iránt a Greguss-bizottság a legkészebb és legteljesebb elismeréssel van; de a jutalom tekintetében mégis egyező értelemmel a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet javaslatához járult s a Társaságnak is ezt ajánlja elfogadás végett. A Greguss-díjat azoknak a kitünő és lelkes szakférfiaknak kérjük, a kiknek köszönhető, hogy fővárosunknak és hazánknek talán legbecesebb és leghiresebb művészettörténeti emléke, melylyel Magyarországnak két fele nyújt mintegy kezet egymásnak, a nagy összeomlásban szintén tönkre nem ment, hanem ellenkezőleg, régi erejében és művészi szépségében új életre kelt.

A véleményadásra felkért egyesület határozottan kijelenti, hogy az illető évkörben létesült építészeti alkotások között a budapesti Széchenyi-lánczhíd új hídszerkezete mind országosan elismert művészi becsé folytán, mind pedig a tervezéshez szükséges munkáknak tudományos színvonala tekintetében a legkiválóbb helyet foglalja el. Az átépítésben nemcsak a műszaki tudományok terén való rendkívüli jártasságra és igen nagy gyakorlatra volt szükség, hanem kiváló művészi érzékre is a végből, hogy a gyökeres átépítés által a régi hídnak világszerte elismert nagy művészi értéke ne csökkenjen. Épen ebben az utóbbi körülményben rejlett a feladatnak rendkívüli nehézsége, a mi világosan kitűnik az építőművészeknek az építést megelőzőleg sűrűn kifejezett aggodalmából, hogy az átépítés a művészi érték rovására fog esni. Az aggodalom alaptalannak bizonyult. A régi híd vasszerkezete eltűnt ugyan, helyére többszörte teherbíróbb, a régítől lényegesen és sok irányban eltérő új vasszerkezet került, a falazatok teherbírása is lényegesen megnövekedett s az új híd mégis azt a benyomást kelti a szemlélőben, mintha a régi híd állana előtte. A különböző kísérleteknek és tanulmányoknak egész sorozatára volt szükség a végből, hogy a kitűzött művészi cél elérhető legyen s hogy a tervezők ezt a célt el is érték, e tekintetben véleményeltérés nincsen.

E javaslat és meggyőző indokolás alapján és irányában kérjük mi is a Társaság döntését. Kérjük, hogy az 1912—17. évközre szóló építészeti Greguss-jutalmat a Széchenyi-híd átépítését tervező bizottság tagjainak: Beke József, Eckerman Ede, Gállik István, Gottlieb

Ferencz, Hartig Sándor és Szántó Albert mérnököknek adományozni méltóztassék s kívülök még Kherndl Antal műegyetemi tanárnak, ki mint a középítési tanács előadója szintén fontos és érdemes részt vett az új hídszerkezetre vonatkozó tervek végleges elkészítésében. Tekintve pedig az így felosztandó jutalom csekélységét, a bizottság tisztelettel indítványozza, hogy a Társaság a jutalmazottak mindegyikét a jutalmazás alapjáról és alkalmáról szóló díszesebb diplomával tüntesse ki.

*

A Társaság a javaslatához egyhangúlag hozzájárult, de 1919 jan. 8-án tartott ülésében utólagos értesülés alapján elhatározta, hogy elismerő oklevéllel tünteti ki Zielinski Szilárd műegyetemi tanárt is, kinek szintén nagy érdemei vannak a Széchenyi-híd átépítésének alapvető munkálatai körül.

JELENTÉS AZ 1919. ÉVI GREGUSS-JUTALOM TÁRGYÁBAN.

Második Műkritikai Évkör (1912—1918).

NÉGYESY LÁSZLÓTÓL.

A «széptan» néhai egyetemi tanára és rendszerének magyar írója, Greguss Ágost, 1882 őszén, mikor kathedrájáról örök nyugalomba vonult, még egyszer megvalósította a szépnek két formáját, melynek a szép főformái közt az ő rendszerében oly nevezetes hely jut: megvalósította a nevét viselő jutalom végrendeleti megalapításával az összhang és a hűség szépségét.

Összhangba hozta halálát életével, a mint élete is összhangban volt tudományos elmélkedésével. A széptan tanára és elméletírója a gyakorlatban is szép életet élt. Halála után is állandóan szolgálni kívánt élte fő szenvedélyének, s mintegy örök-mécszet akart gyújtani a szép tiszteletének. Így tette alapítványát nejével, Kemény Máriával együtt, Társaságunknál, melynek másodelnöke volt, az időnként létrejövő legkitünőbb festmény, szobor, épület, színiábrázolás és kritika jutalmazására. Hogy ezt a messzelátó gondolatot realizálta egy szép tényben, az volt az összhang élete és halála közt. De megnyilvánult e tényben a hűség szépsége is, a hűségé élte eszménye iránt, és élettársa iránt, a kinek emlékét a magáéval együtt megörökítette, végül a Kisfaludy-Társaság iránt, a melyet az alapítvány kezelésével és a jutalom odaítélésével megbízott. Mi viszonzni törekszünk ezt a hűséget s

összhangban kívánunk maradni ítélezésünkben a nemes alapító czélzataival.

Most a második évkört kezdjük s a kritikai jutalom kiadása van soron. A cyklus ezúttal hét évre bővült, mivel a díj odaítélése a háború egyik évében szünetelt. A termést tehát 1912-től 1918-ig kellett számbavennünk. Az állandó Greguss-bizottságban annyi változás történt, hogy Alexander Bernát már nem működött közre. Továbbá a bizottság kritikai előadója, Angyal Dávid, ezúttal nem vállalhatta az előadói munkát, s a Társaság alkalmilag engem szólított be a bizottságba előadóul. Az elnök felkérésére, mint szakértő, Voinovich Géza is közreműködött. A bizottságnak december hó elején és decz. 23-án tartott ülésin a fővárosból távollevő Berzeviczy Albert és gr. Bánffy Miklós bizottsági tagok nem jelenhettek meg s így a tanácskozásokban a többi szakértő vett részt: Beöthy Zsolt elnök, Riedl Frigyes, Angyal Dávid, Voinovich Géza és Négyesy László előadó. Az anyagot az előadó ismertette, a döntő indítványt Riedl Frigyes tette meg, ennek megvitatása és megszavazása Beöthy Zsolt elnök távollétében történt.

Hogy az elmúlt hét év kritikai tevékenysége, épúgy mint általában egész irodalmi élete, nem lehetett normális, arra nézve túlságosan elég okot adott az emberiségre s különösen a mi boldogtalan nemzetünkre szakadt katastropha. Éveken át más irányban voltak legnemesebb erőink megfeszítve, sok írókéz puskaagyat szorongatott, s mikor harcztéri összeomlásunk után még mélyebb örvénybe zuhantunk, a szellemi élet folytonossága is erőszakos megzavarást szenvedett, sőt az írók és kritikusok nem jelentéktelen része az örvény mélyére sodródott. Rendes viszonyok közt az egész irodalmi élet is, a kritikai munkásság is sokkal termékenyebb lett volna, kritikánkra tán felvirradt volna a rég várt újjászületés ideje, s a magyar irodalmi életnek egy már idülni kezdő válságán túl volnánk.

De másrészt a világháború nem csupán zavarólag és bénítólag hatott irodalmi termelésünkre, sőt a kezdetben észlelt apályt később — legalább az irodalom egyes ágaiban — nem várt emelkedés követte, s az olvasókedv, a könyvek kereslete megnövekedett. Ez volt az eset a mulattató, de részben az ismeretterjesztő irodalomra nézve is. Sajnos, ezt a conjuncturát elsősorban az üzleti szellem használta ki. Olyan egyének fogtak kiadó-vállalkozásokba, indítottak szépirodalmi kiadványsorozatokat, készítették idegen nyelvekből fordításokat, a kiknek az irodalommal előzőleg semmi viszonyuk nem volt, a kik esetleg tegnap még mint ügynökök fejtettek ki közigazgatási tevékenységet, s a kiknek szemében a közönség olvasó kedvének æsthetikai és nemzeti irány-

ban kívánatos kielégítése közömbös, ha nem ellenszenves volt. Szépirodalmi társaságaink nem fejtettek ki irányító hatást. Utólag sajnálhatjuk, milyen alkalmat mulasztottunk el. Utólag tűnődhetünk rajta, hogy mikor a lövészárkok könyveket kért: nem kellett volna-e sietnünk és a piacot a nemzeti irodalom termésének legjava számára biztosítanunk? Nem kellett volna-e megtalálni a módját, a szerzői és kiadói jogok szövvényei közt megoldást keresve, hogy nemzeti irodalmunk használatlan, vagy kevésbé hozzáférhető kincseit forgalomba hozzuk, hogy élő íróink műveit a tömegfogyasztás czikkeivé tegyük? A nagy szépirodalmi társaságok, mintegy a szellemi élet nagy bankjai, avatkozhattak volna be az irodalmi szükségletek kielégítésének irányításába, a helyett, hogy működésüket tisztán a régi keretek és formák közt, s még ott is összehúzódva, folytassák, és összetett kézzel nézzék az élet hullámszását. Hogy a termelés és a terjesztés a szabad speculatio mellett nem a legkívánatosabb fejlődést vette, az természetes. Viszont azonban nem tagadhatni, hogy a selejtes termékek nagy tömege mellett, a melyek az irodalmi valutát lényegesen rontották, értékes alkotások is keletkeztek, s kiválóbb íróink is újra levegőhöz jutottak. Hasonlót mondhatunk jóban és rosszban a kritikai munkásságról is.

A mint a szépirodalmi termelés fokozódott, a kritikai értékelés is lépést tartott vele, legalább is mennyiség tekintetében. Megannyi alkalmul szolgáltak a bírálat megnyilatkozására a szépirodalom új jelenségei, vers- és novellagyűjtemények, regények, színművek megjelenése, színházi premiérek. Hosszú volna felsorolni csak a címét is azoknak a szépirodalmi kiadványoknak, melyek napi- és hetilapjainkban, havi folyóiratainkban és szemléinkben többé-kevésbé beható megbeszélés tárgyai voltak. Herczeg Ferencz, Molnár Ferencz, Gárdonyi Géza, Kozma Andor művei mellett Ambrus Zoltán, Sebők Zsigmond, Rákosi Viktor, Móricz Zsigmond, Tormay Cécile, Kóhor Tamás, Surányi Miklós, Bródy Sándor, Szomory Dezső, Csathó Kálmán, Ady Endre, Babits Mihály, Kaffka Margit, Tarczai György, Erdős Renée, Szép Ernő, Ferenczi Magda, Balázs Béla, Pásztor Árpád és sok-sok más, részben jeles íróink kötetei és színművei foglalkoztatták a kritikát, s e körben is jól emlékezhetünk arra az élénk s rokonszenves visszhangra, melyet Vargha Gyula verseskönyve keltett. Hasonló érdeklődés fogadta, elsősorban az illető irány organumaiban, a Nyugat költőinek kiadványait. A háború specifikus költőjé-kép tűnt fel és áldozataképp tűnt el Gyóni Géza, a kinek költészete, egyenlenségei ellenére is, szokatlanul meleg megértéssel találkozott, Egykorú írók jubilæuma, mint a Kiss Józsefé 70-ik, Lévay Józsefé

90-ik születésnapja alkalmából, továbbá írók, művészek halála: Ágaié, Baksayé, Sebőké, Somlóé, Lévayé, ugyancsak alkalmat nyújtott pályájuk elméleti megvilágítására. Az emlékbeszédek, melyek róluk az Akadémiában vagy nálunk elhangzottak, mint a Kozmáé Baksayról, Sajó Sándoré Dalmadyról, hogy csak példákat említsek, tartalmi és formai tekintetben gazdagodásai kritikai irodalmunknak. Baksay Sándor emlékét jeles essay-ken (pl. Zsigmond Ferenczén) kívül egy szép könyv is őrzi Kéky Lajos társunk tollából. Az Akadémia, a Kisfaludy-Társaság, Petőfi-Társaság szépirodalmi pályázatai évről-évre a bírálati jelentések egész sorozatát hozzák magukkal, melyek gyakran túlnőnek az alkalmi és hivatalos jelentőség keretein. A zenei élet eseményei, minő a Wagner-cyklus rendezése volt, a képzőművészeti tárlatok, egyéni és collectiv kiállítások, az olyan mozzanatok, mint a Szépművészeti Múzeum gyarapodása a Pálffy-hagyaték átvételével, azután a színpad eseményei, mint a Nemzeti Színház vígjáték-cyklusa 1912-ben, jelentős anyagot adtak a szakfolyóiratok és napilapok kritikusainak. Régibb írók és művészek emlékünnepei a könnyebbfajta megemlékezések mellett a súlyosabb tanulmányoknak is nevezetes sorát szolgáltatták életre. Ebben az évkörben ünnepelte meg a nemzeti kegyelet báró Eötvös József, báró Kemény Zsigmond, Szigligeti Ede, Garay János, Erdélyi János, Vachott Sándor, Arany János, Tompa Mihály születésének százéves fordulóját. Különösen gazdag termést hozott Shakespeare halálának háromszázados és Arany születésének százados évfordulója. Teljes elégtétellel tölthet el bennünket, a kik irodalmunk nemzeti hitét valljuk, az a nagy és méltányoló érdeklődés, melylyel az újabb kritika Arany művészete felé fordul. Mondhatni, hogy Arany szinte halála óta sem állott az értékelés és a megértés olyan magas fokán, mint napjainkban. Az irodalmi közvélemény az ő elismerése tekintetében mind egyhangúbbá válik. A jubiláris alkalom nemesak a napi értékű megemlékezések, hanem a maradandó jellegű tanulmányok szép sorával gyarapította irodalmunkat. A hadvezér-költő, Zrínyi születése háromszázados évfordulójának megünnepelése félbeszakadt; sem kedvet az ünnepléshez, sem erkölcsi jogot az ő szellemének felidezéséhez az 1918-ik év vége felé nem éreztünk többé; de Társaságunk leróta köteles adóját s az év elején tartott közülésén méltó jellemzésekkel áldozott a nagy költő szellemének és gazdagította a rá vonatkozó irodalmat. Ezek az emlékünnepek alkalmul szolgáltak arra is, hogy a régi értékeléseket átvizsgáljuk s az írók jellemzését újabb szempontok szerint módosítsuk.

Ez évkörben is jelentékenyen hozzájárultak a kritikai mozgalom élénkítéséhez az irodalom és a művészetek körében jelentkező

újabb áramlatok érvényesülési törekvései. A «nyugatosok», simultaniszták, modernek, futuristák a maguk programját nemcsak a művészet hatóeszközeivel terjesztik; hadállásuknak kritikai szárnycsapatái vannak, melyek élénk csatározást folytatnak. E mozgalmak jórészt ezeknek a szervezett, élénk mozgású kritikai szárnycsapatoknak köszönhetik terjedésüket. Ha a conservatív tábor, vagy a másféle újításra vágyó irodalmi csoportok hasonlóképp szervezték volna kritikai ellenzésüket, nem volna annyi okuk panaszkodni az újítás gyors térfoglalása miatt. Csak egy rétegben lett volna a terjedés oly akadálytalan: az ítéletnélküliek, a könnyen elámulók és könnyen megfélemlők tömegében, de nem azokéban, a kik mélyebb és jogos szükségérzetből szomjaznak valami újra művészetben és irodalomban, s a kiket a kritika eddig nem világosított fel contradictorius módon, hogy ez-e az az újítás, a melyért epednek, ezek az írók és művészek-e azok a Messiások, a kikre várva-várnak, — avagy tovább kell még várnok, míg testet ölt az ige, valóra válik az irodalmi és művészi élet megváltó igéje, új kinyilatkoztatása? És megállapíthatjuk, hogy a magyar kritikát mulasztás terheli, mert — néhány mindenesetre nyomatékos hozzászólást leszámítva — a nyugatosok mozgalmának természete, értéke eddigelé kellő tudományos készüllettel és kritikai elemzéssel megvilágítva nincs. Ebben a kérdésben maga az irodalom sem vetett számot magával, a közönség sincs megfelelően tájékozotva. Oka lehet ennek a mulasztásnak a magyar kényelemszeretet, a kevésbevevő könynyelműség, a harczikedy hiánya, a felkészülés lassúsága. De bizonynyal nem kell már sokáig várni, hogy a magyar kritika megtartsa a főtárgyalást ebben a perben. Mi hát ez az irodalmi mozgalom? Értékes továbbfejlődés-e, egy forradalmi, de szükséges reform, vagy csak egy tévútra jutott kísérlet, mely az újítás természetes ösztönéből indult ugyan ki, de lidérczfényt kerget és ingoványba csalja az újságra vágyó lelkeket? A háború elején feltámadt nemzeti érzés fölöslegessé látszott tenni a kérdés megvizsgálását; akkor az a mozgalom, mely nemzeti értékeink lebecsülésével indult meg, elnémulni látszott. Később, a tömeg-psychosis ellenkező végletbe csapásakor, a nemzetietlen áramlatok, a defaitisták felülkerekedése idején visszanyerte agióját. A forradalom sikere után ezt tették hivatalosan az új Magyarország irodalmává, s az «új irodalom» képviselői vállalták ezt a szerepet, sőt vállalták a solidaritást a communismus eszmevilágával is. Az októberi forradalom után, a nemzeti és a demokrata jelszavak világában jelentették ki ezt az irodalmi csoportot először a nemzeti újjászületés előkészítőinek, a szabaddá lett Magyarország és magyar nép költőkarának. Csodálkoztunk akkor, hogyan kaphatott ilyen nemzeti és de-

mokrata monopoliumot az a lyra, a mely a nemzetiség megtagadásával lépett fel, a melyet leglázasabb nemzeti válságunk egy költői sóhaj erejéig meg nem birt hatni, a mely a népjogokért sem szállott síkra, hiszen a közérzés kifejezését megvetéssel mellőzte, az egyéniség programja alapján legszemélyesebb hangulataival foglalkoztatta a közöniséget, s artistikus irányával mindentől távolabb állott, mint attól, hogy a magyar nép költői ízlésével találkozzék, abból fejleszsen művészi formákat és kifejezésmódokat. Akkor csodálkozhattunk ezen a szövetségen, illetőleg csodálkozhattunk volna, ha nem láttuk volna, hogy magában a politikai forradalomban a nemzeti és a demokratikus czégér nem őszinte, s hogy a társadalmi erjedés és az irodalmi mozgalom közt nem a magyarság és a népuralmi elv a kapocs, hanem a bomlasztó, a decomponáló, a multat megtagadó irányzat. Most az újabb nemzeti cursus bizonynyal magával fogja hozni, hogy ennek az irodalmi áramlatnak a mivoltával, értékével, jogosultságának mértékével alaposan számot vessünk. Van-e benne, s mi és mennyi jó? Mert most is mégvan a törekvés, hogy ez az áramlat felülkerekedjék. Egyes képviselői, a kik a communismus paripáján lovagoltak, most átnyergettek és a nemzeti cursus lovagjaiként szerepelnek. Vagy közömbös a nemzetiség és a politika a művészeti haladás szempontjából, vagy nem. Ha közömbös, akkor miért vállalták a forradalmi szövetséget? Ha nem közömbös, akkor miért nem vonják le a politikai kudarczából a következményeket irodalmi céljaikra nézve is? Nem mondom, hogy az egész mozgalom compromittálva van; azt sem, hogy a mozgalom nem termelt aesthetikai értékeket: de itt az ideje, hogy ezeket az értékeket kimutassuk, tisztán lássuk; a mi rossz, azt kiselejtezzük, a mi jó, annak a méltó elismerést végre megadjuk. Egyúttal azonban emlékeznünk kell arra is, hogy a magyar kritikának becses erkölcsi hagyományai is vannak, s az irodalmi színilleszkedést, a mimikrit ki kell irtani.

Kritikánk ellen sok tyikus panaszt hallani. Részben elvtelenséget, részben pártoskodást, egészben véve iránytalanságot és felületességet vetnek szemére. Panaszolják, hogy a lapok kritikái megbízhatatlanok, de a komolyabb nemben sincs olyan irányadó kritikai tekintély, a minő például Gyulai volt. Nincs az irodalomnak — úgy mondják — ennél gazdátlanabb megyéje. Mind e panaszban van igazság, de van túlzás is. Hiányok mindig vannak s a hiány érzete könnyen ragadja általánosításra az embereket. Elmondhatni, hogy egészben véve az irodalom és művészet eszméletessége terjedőben van. Kritikával az irodalom és művészet terén annyian foglalkoznak, mint régebben soha. És ha nincsenek egy bokorban olyan kritikuskaink,

mint ötven-hatvan évvel ezelőtt Gyulai, Arany, Salamon Ferencz voltak; ha a philosophiailag legműveltebb kritikusoknál is bizonyos meggyőződéstelenséggel, a vélemények sophistikus kormányozhatóságával találkozunk; ha a napisajtó kritikáiban ma is dühöng a pajtáskodás és a viszontbiztosítás: de mindennek ellenére bizonyos, hogy kritikai termésünk nemcsak mennyiségileg nőtt, hanem a bírálatok átlaga a színvonal emelkedését is mutatja. A philosophiai alap ma is ritkaság; ha megvan, sokszor zavaros, mint volt az új világrend szolgálatába szegődött ideologok, Lukács György és Fogarasi Béla dolgozataiban; a böleseleti felfogást gyakran az újabb æsthetika és irodalomelmélet terminológiájának pipereszerű alkalmazása pótolja; de másfelől sem az irodalmi, sem a zenei, sem a képzőművészeti, sem a színi kritikában nem ritka a széleskörű szakbeli jártasság, az alapos ítélet és a biztos ízlés, és sokszor a napi bírálatokban is figyelemreméltó æsthetikai műveltséggel találkozunk. S bár a napi- és heti sajtó bírálatai közt is sok felülemelkedik az ephemer jelentőségen, a tartalmas kritikai értékelést az organumoknak egész sora szolgálja. A *Budapesti Szemle* e téren most is elülhalad. És el kell ismerni a *Nyugat* sokoldalú érdeklődését és kritikai rovatának elevenségét. A többi egyetemes jellegű időszakos iratok, mint a *Magyar Figyelő*, *Katholikus Szemle*, *Protestáns Szemle*, *Magyar Kultúra*, *A Cél*, *Huszadik Század*, *Élet*, *Uránia* mellett a szakfolyóiratok alapos bírálatokkal törekszenek a munkakörükbe vágó jelenségeket tárgyalni; így az *Irodalomtörténeti Közlemények*, *Irodalomtörténet*, *Egyetemes Philologiai Közöny*, *Művészet*, *Zeneközöny*, *Szimfonia*, *Zenei Szemle*, *Athenaeum*, a tanáregyesületek közlönyei, *Századok*, *Archaeologiai Értesítő*, *Építészet*, *Építőipar*, *Magyar Iparművészet* stb. Hozzávéve ehhez, hogy a folyóiratok nagy részének nem csupán a bíráló rovata foglalkozik értékeléssel és jellemzéssel, hanem főczikkei is nagyrészt a tágabb értelemben vett kritika körébe tartoznak: valóban igen tekintélyes az a mennyiség, a mely a lefolyt hét év kritikai termését teszi, s a kiválasztás nem csekély feladattá lesz, mikor arról van szó, melyik az a tanulmány, akár valamely író vagy művész, akár egyetlen mű æsthetikai méltatása, mely az elmúlt évkör legkiválóbb kritikai alkotásául tekintendő s mint ilyen jutalmazandó.

Egészbenvéve úgy látom, hogy a mai magyar kritikai irodalomnak nem az actualitásokra vonatkozó, hanem a történeti tárgyú része az értékesebb. Sokkal biztosabb eredménynyel dolgozik ott, a hol az időbeli távlat, az előmunkálat és a kiválasztás már eléje dolgozott az értékelésnek.

Ezt mondhatjuk pl. a zenei kritikáról is, a hol az olyan dolgo-

zatok, mint Molnár Antalnak Beethovenről írt kis műve (*Olcsó Könyvtár*, 1917), Mozart *Záide*-járól írt ismertetése, Brahmsról szóló tanulmánya, *A zeneköltészet szelleme* című kötete (*Olcsó Könyvtár*, 1914), vagy Perényi Géza tanulmányai Beethoven egyes symphoniáiról a *Zenetudományi Közlöny* füzeteiben, Wajdics Károlyé Palestrináról ugyanott, Lichtenberg Emiléi *Händelről* (1917), Bach *Máté-passiójáról*, Mendelssohn *Éliás-oratoriumáról*, Járossy Dezsőnek *Liszt Ferencz és az egyházi zene* című úttörő értekezése (*Szent István Akadémia Értesítője*, 1916), valamint a *Parsifal* *aesthetikája* cz. essay-je, Haraszi Emilé *Muszorszkijról* (1913), Lavotta Dezsőé *Wagner Richárdról* (*Élet*, 1913), Isoz Kálmáné *Egressy Béni dalműszövegekönnyvéről*, Demény Dezső czikke a *Parsifalról* zenei irodalmunk szakbeli és æsthetikai fejlettségének örvendétes documentumai. Toldy László és Fabó Bertalan, mindegyik más-más módon, inkább történeti, Kabay Kálmán inkább zeneæsthetikai irányban működik. Haraszi Emil két terjedelmes és ritka alapossággal kidolgozott zenetörténeti jellegű monographiája: *Hubay Jenő élete és művei* (1913), *Wagner Richárd és Magyarország* (1916) közül az utóbbinak jeles értékelő fejezete is van. Az actualis zenei kritikát is számosan művelik jelentős érdelemmel. Kern Aurél jelentése a Greguss-jutalom zenei évköréről becses összefoglaló munkálat volt. Járossy Dezső mint zenei kritikus is egyike a légmozgékonyabbaknak és képzetebbeknek. Hasonló buzgóságot fejt ki Kereszty István. Kacsóh Pongrácz, Molnár Géza, Sereghy Elemér bírálati és tanulmányai sikerrel szolgálták zenei kulturánk ügyét. A zeneművészet új törekvései sem maradtak figyelmen kívül. Molnár Antal Debussyról, Kern Aurél Puccini, Debussy, Strauss művészetéről, Kacsóh Pongrácz a zenében nyitott új utakról értekezett.

Még sokkal terjedelmesebb a kritikai munkásság a képzőművészetek terén. Az újságírói színvonalat meghaladó nevek és termékek közül elég egynehányat megemlítenem. Teljes méltánnyal tartozunk Éber László és Divald Kornél műtörténeti jártasságának, szerencséjének és izlésének, a kik műemlékeink felkutatása és leírása terén maradandó eredményű munkát végeztek. Hekler Antal *A szobrászati stílus problémái* cz. könyvének (1915), *Antik terrakottagyűjtemény* cz. cikkének, továbbá a görög művészet istenideáljairól szóló kiadványának æsthetikai értéke mellett jelentős kritikai vonatkozásai és megállapításai is vannak. Műtörténeti módszerrel, de egyszersmind kiváló æsthetikai érzékkel és ítélettel dolgozott munka Gerevich Tibor terjedelmes monographiája a krakói Czartorisky-képtár olasz nevezetességeiről. Meller Simonnak *Leonardo da Vinci lovasbrázolásairól* írt tanulmánya mint a módszeres műtörténeti kritika példaszerű ter-

méke talált hazai és külföldi szakkörökben méltatásra, még azoknál is, a kik eredményét nem fogadják el és Szépművészeti Múzeumunk bronz-lovasát nem ismerik el a lángeszű olasz művészreformátor alkotásának. Szabó László a műtörténet és kritika megállapításainak népszerűsítésében jeleskedik (*Magyar festőművészet*, Budapest, 1916). Schoen Arnold Budapest művészetének a török hódítás utáni emlékeit írja le történetírói alapaossággal és fejlett ízléssel (*A budavári szentháromság szobor-emlék*, Budapest, 1918); e célra egy művészeti almanachot is indított meg; *Sfrisato*-ról írt kis könyve (1914) avatott elemzéseivel az olasz művészettörténet elismerését is magára vonta. Igen figyelemreméltó városépítészeti méltatás Kós Károlyé *Sztambulról* (Budapest—Konstantinápoly 1918). Az írásművészetnek ebben a körben nem épen általános jelességeivel találkozunk Berzeviczy Albert *Délen* cz. könyvének művészeti tárgyú fejezeteiben és részleteiben és Kozma Andornak északi útjáról írt művében, a ki a szentpétervári Eremitagezal kapcsolatban Rembrandt méltatásához eredeti impressiókat és kritikai észrevételeket nyújt. Az activ művészet és műgyakorlat kritikai méltatásában legkiválóbb sikerrel Lyka Károly fáradozik, a kiben nem csupán a technikai, hanem az æsthetikai érzék is igen éber és biztos. Alexander Bernát és Elek Arthur dolgozatai, bírálati a legjobbak közé tartoznak e téren. Fieber Henrik egyházi férfiú létére a művészet új fejlődési lehetőségeit vitatja erős temperamentummal és széleskörű ismerettel, bár az æsthetikai alapvetésben nem egészen kiforrott ítélettel. Fülep Lajos mélybe hatoló fejtegetései, Feleki Géza tehetségre válló czikkei sincsenek zavar híján. A termékeny tollak jó hosszú sorát idézhetnők még annak illusztrálására, hogy a kritikai érdeklődés a képzőművészetek körében minő széles mederben mozog. De legyen elég a Greguss-jutalomról készített három összefoglaló jelentést említenem: Berzeviczyt a festészeti (1913), Alexanderét a szobrászati (1916), Beöthyét az építészeti (1918) évkörről, melyekre a kor műtörténete bizonynyal vissza-vissza fog térni.

A színészeti kritika is mozgalmas volt. Alexander Bernát, Bálint Lajos, Ivánni Jenő, Sebestyén Károly, Váradi Antal nevét csak példakép említjük a számos kritikuse közt.

Leggazdagabb mező mindenestre a szépirodalmi kritikáé, s a mi a Greguss-jutalom odaitélésében döntő fontosságú: a művészi forma itt sokkal gyakoribb, a stilistikai cultura általánosabb. De itt is kiemelkednek a történeti távlatú kritikai tanulmányok az actualis tárgyú bírálatokkal szemben, s az irodalmi essayknek, írói jellemzéseknek, arcképeknek, monographiáknak, irodalmi korszakok rajzának igen szép számát termelte, nemcsak czikk-, hanem még könyv-alakban is,

a lefolyt hét esztendő. Ezek tartalmilag alaposabbak, formailag kidolgozottabbak, ítéletmondásukban függetlenebbek, mint — átlag véve — a friss termékekről írt kritikák.

Az utóbbiak rengeteg tömegében megkönnyíti eligazodásunkat két körülmény. Az egyik, hogy a legalaposabb, igazságosabb és maradandóbb jellegű bírálatokat általában azok írták az actualitásokról is, a kik a történeti jellegű essaykben is kiváltak, mint Alexander Bernát, Alszeghy Zsolt, Ambrus Zoltán, Császár Elemér, Horváth János, Kéky Lajos, Kozma Andor, Szinnyi Ferencz, Várdai Béla, Voinovich Géza, Zolnai Béla, Zsigmond Ferencz és még számosan. A másik pedig az, hogy az actualis kritika művelői közül azok, a kik működésüknek maradandóbb értéket tulajdonítottak, többnyire külön gyűjteményekben is közzétették bírálataik legjavát, mint Ambrus Zoltán, Babits Mihály, Karinty Frigyes, Salgó Ernő, Schöpflin Aladár.

Az actualis kritikának legzajosabb eseménye volt «Dunántúli» 1915-iki vitája a *Nyugat* íróival, egyrészt a Budapesti Hírlap, másrészt a *Nyugat* és a *Világ* hasábjain. A magyar szépirodalom és publicistika ősz bajnoka állt itt a kritikai sorompóba és mázsás fegyvereit a régi könnyedséggel forgatta, rápirítva azokra a fiatalabb kritikusokra, a kik kötelességüket mulasztották e harez megvívásában. Hiába állították be a másik oldalon a küzdelmet afféle czímű cikkekben, mint *Petőfi és az akkori Dunántúliak*, mert «Dunántúli» érzékét a művészet evolúciója iránt nem lehet egy színvonalra szállítani a Szeberényiek és Nádaskaiak okoskodásával, kivált, ha Ádty Petőfivel teszszük egy vonalba. «Dunántúli» fellépése a *Nyugat* elméletíróit programjuk szabatosabb kifejtésére és módosítására indította. Ez a módosítás most már addig a vallomásig megy, hogy a *Nyugat*-nak egységes programja nincsen, a mint hogy — mondják — olyan önálló írói egyéniségeket egységes program keretébe nem is szoríthatni; az ő programjuk csak a tehetség. Ez mindenesetre szép program, de nem új találmány s bizonyosan nem kizárólagos, szabadalmat venni rá nem lehet. Ha ők kizárólagosnak veszik, az önbizonyítványnak szép, de más csoportok írói értékét nem érintheti.

Le kell mondanom arról, hogy azt a nagyszámú, értékes tanulmányt ismertessem, a mely a tágabb értelemben vett kritika terén felmerült, s folyóiratainkban, lapjainkban összegyűjtetlenül hever. Alkalmi beszédek, elnöki megnyitók, essayk, megemlékezések, szakértekezések, bírálatok alakjában sok elismerésre méltó értékelés történt. Berzeviczy Albert, Binder Jenő, Császár Ernő, Elek Oszkár, Ferenczi Zoltán, Fest Sándor, Galamb Sándor, Gálos Rezső, Halmi Bódog, Heinrich Gusztáv, Herczeg Ferencz, Király György, Marót Károly, Oláh

Gábor, Papp Ferencz, Pekár Gyula, Perényi József, Szász Károly, Tolnai Vilmos, Wéber Arthur, Zoltvány Irén neve mellett még sokakét kellene idéznem, kivált ha a nem-magyar irodalom értékeléseire is kiterjeszkedném, pl. Bleyer Jakab, Csengeri János, Eckhardt Sándor, Haraszi Gyula, Heller Bernát, Némethy Géza, Yolland Arthur és sok-sok más tudós és író dolgozataira, a kiknek nem említése nem jelenti mellőzésüket.

Azok közül, a kikről később könyvük kapcsán nem lesz szó, különös méltánnyal kell megemlékezni Horváth Jánosról és Várdai Béláról. Mind a ketten a harcos kritikának is bajnokai, nem térnek ki a küzdelem elől; az utóbbinál párt-tendentia is érvényesül, de a meggyőződés őszinteségével kapcsolatban. Mind a ketten finom ízléssel és erős ítélettel vannak megáldva, melyet alapos és széleskörű tanulmány támogat, Horváthnál inkább philologiai és irodalomtörténeti, Várdainál æsthetikai irányban. Kritikai czikkeik a kor szépirodalmi termésének értékelésére nézve becses támaszpontokat fognak a későbbi kutatóknak is nyújtani. Horváth Jánosnak objectív, igazát érző, bátor tolla a *Nyugat* főembereivel erős harcokat vívott; megállapításai egyéb irodalmi jelenségekről is maradandó elméleti értékűek.

A kötetekbe összegyűjtött kritikák szerzői a *Nyugat*-nak általán munkatársai. Kiválóan azok Babits, Schöpflin, Karinthy, de odatartozik Salgó, és összeköttetést tart fenn a *Nyugat* Ambrus Zoltán társunkkal is, hiszen nem zárkózhattak el annak belátása elől, hogy Ambrus írói culturája kiválóan francziás, és ezen a téren megelőzte őket.

Ambrus Zoltán egymaga három gyűjteménnyel vesz részt ez évkör kritikai munkásságában. A *Vezető elmék, irodalmi karczolatok* cz. kötetben többnyire azokat az essayket gyűjtötte össze, melyek a Klasszikus Regénytár kötetei előtt mint bevezetések jelentek meg, s külföldi nagyírú írókról szólnak: Dickensről, Balzacról, a Goncourtokról, Flaubertől, az idősb Dumásról, Daudetról, Zoláról stb. Biztos kézzel veti oda ez írók pályafutásának legjellemzőbb vonását; hasznát veszi a franczia kritika megállapításainak, melyeket önállóan appericiál és kiegészít. A tartalom komoly alaposságán kívül főjelességük e tanulmányoknak a szerkezet egysége és biztonsága, a kifejezés világossága és tisztasága; mérsékelt fokú az egyéniség suggestív ereje és a különben szabatos stilusnak genuin magyarsága. Két gyűjteménye színbírálókat tartalmaz idegen szerzők darabjairól. A *Színházi esték* (1914) 52 dramaturgiai tanulmányt ad, Sophoklestől és Plautustól kezdve Ibsenig és Hauptmannig. E tanulmányok néhány kivétellel régiebb keltűek, egy hosszú kritikai pálya emlékjelei; nem egyenlő becsvágygyal készültek, de nagy lelkiismeretességgel és biztos

ítélettel. A kritikus bátorsága nemcsak a Knoblauch-méretű drámaírókkal, hanem Shaw-val, sőt Ibsennel szemben is megnyilatkozik. A színművek szövetét rendkívül avatott kézzel fejt fel, s a hol alkalma van rá, ironiájának, kedélye majdnem egyedüli közvetlenül megnyilvánuló módjának folyamát szabadjárára engedi s akkor a finom, találó észrevételek egész rajában gyönyörködhetik az olvasó. A *Régi és új színművek. Színházi bírálatok* cz. *Magyar Könyvtárbeli* füzet 1882-től 1884-ig írt bírálatokat foglal magában, ezek közt a legbehatóbb és a szerző ironiájával legteljesebb a Wedekind *Franciskájáról* írt ismertetés. Ambrus mai színikritikusaink közt az első tekintélyek egyike. Örvendetes nála az ízlés aristokratikussága, mely a tömegtetszéssel nem törődik. Shawnak a közönség jó nagy részére való hatásáról pl. ezt írja: «Ezen nem csodálkozhatik az, a ki csak valamelyest ismeri a mai tömeglélek iránytűvesztettségét. És talán semmi se magyarazza meg ezt a hatást annyira, mint hogy a miképen az átlagos ember, gyöngeségének érzetében, örömmel hallja, ha rosszat mondanak a többiről, a sokaság lelkét is úgy lehet a legkönnyebben megejteni, ha rosszat mondanak előtte azokról az eszmékről, a melyekhez még nem tudott felemelkedni, és általában a megismerés, az emberi szellem nyugtalanzkodásának és fáradozásának tiszteltetreméltó eredményeiről, mindarról, a mi a sokaságnak: csak gyanus idegen» (1912). Kár, hogy az összegyűjtött bírálatok eredeti színi termésünkre nem terjeszkednek ki. Ambrus azonban e gyűjteményeivel jogot szerzett arra, hogy a Greguss-jutalom jelöltjei közt az első vonalban álljon.

Babits Mihály 1917-ben *Irodalmi problémák* című kötetben tette közzé tanulmányait, melyekben — mint maga mondja — inkább kérdéseit tárgyalja irodalmunknak, mint jelenségeit. Az egyetemes irodalom nagy körére kiterjedő olvasottság, a nem közönséges formaérzéssel megáldott æsthetának reflectáló kedve, a jelentékeny philologiai műveltség s a mégis töredékes és jórészt műkedvelő æsthetikai gondolkodás adja meg a kötet jellemét. Sok sajátos szempont, sok értékes észrevétel és ötlet, sok kiforrotlanság s helyenként a gondolatfűzésnek és fogalmazásnak bizarrsága lepi meg az olvasót. Nincs az egész kötetben egy tanulmány sem, mely ne vetne föl figyelemreméltó eszméket, ne keverné közhelyekkel, s compositio és előadás tekintetében befejezettnek, kiforrottnak volna mondható. A mit Ambrus oly jól eltanult francia mintáitól: a gondolkodás világosságát, a szerkesztés és kifejezés szabadságát, azt Babitsnál megközelítő mértékben sem találjuk meg. Nekem, személyesen, nagyon tetszik, hogy a szerző a formának — talán Crocétól felbátorítva — oly elsőrendű jelentőséget

tulajdonít; magam is vallom, hogy az írói művészet jórészt a formán fordul meg s az egyéniség hangulata és sajátyszerűsége a kifejezésben érezeteti magát legközvetlenebbül; szeretem olvasni, hogy a költő hangulat- és képzetvilágának a maga költői nyelve egyik legfőbb letéteményese s hogy a költői nyelvben tartalmi elem van. Tetszik nekem az a — talán 'pro domo' — rokonszenv is, melyet a szerző a magyar költői nyelv legnagyobb művészei: Vörösmarty és Arany iránt tanusít, melylyel Vörösmarty nyelvphantasiáját és lelki convulsióit elemzi, Arany érzékenységét, lelkének complex voltát érti és értékeli, általában mind a két nagy nyelv-művész költőnkben a lelkiélet differentiáltságát méltatja. Szívesen látom, hogy a művészet nemzeti jellegének jogát, sőt szükségességét (9., 25., 32. l.), az irodalmi folytonosság elvét (251., 255.) olyan meggyőződéssel fejtegeti, a mely a *Nyugat* egy vezérkari tagjától meglepetésszerűleg hat; igaz, hogy ez utóbbit «pro domo», a náluk is újabb és nyakukra nőni akaró iskolával, a simultanistákkal szemben hangsúlyozza. Jól mutat rá, hogy a simultaneitás és a kosmikus együttérés nem új jelenségek s nagy költőknél ősidőktől fogva megvoltak. Shakespeare és Katona lélekrajzában magam is régibb idő óta megállapítottam ezt a tünetet, s még régibb idő óta és sokszor hangsúlyoztam egyetemi stílus-gyakorlataimon is az irodalmi fejlődés két főtényezőjének: a hagyománytömegnek és az egyéni iniciatívának szükségességét és kölcsönös feltételezettségét. Élvezettel olvastam a kötetben a műfordításról szóló vallomásokot, a Vörösmarty költészetéről ejtett sok finom észrevételt. Helyesnek találok, hogy a szerző Vörösmartyra nézve olyan fejlődésrajzot kísérel meg, a mely a genius belülről való növést láttatná az irodalom-psychologia mai eszközeivel; ilyen terv engem is foglalkoztat. Egyáltalán annyi az érintkező pont, hogy szinte tűnődésbe esem: nem a szerző-e hát a conservatív s nem a «modernek»-e az orthodoxok? De mégis vannak eltérő véleményeink is. Sajnálom, hogy a szerző ríktó túlzásokba esik és modernkedik. Kelletlenül látom azt a nehézkes mozgást és hosszadalmas petitio principii-t, melylyel a szerző a magyar irodalom világirodalmi helyzeté kritériumainak felállításához hozzákészülődik; sajnálom, hogy irodalmunk sajátosságainak a magyar karakterből való levezetése is inkább ötletszerű, mint módszeres erővel bizonyító; hogy egy-egy összetett gondolatszövevénynek oly kevésé tudja kiemelni a főonalát; hogy oly ritkán uralkodik az anyagon, a compositiót oly kevés esetben tudja tanulmányainak megadni, s hogy az a versben ritka virtuosításra és hajlékonyságra képes, és épen azért műfordításra termett toll az értekező prózában annyira döcög s oly kevésé engedelmeskedik a próza rhythmusának, melyet Kölcsey,

Kossuth, Jókai, Gyulai és Mikszáth mégis csak kifejlesztettek már valamennyire. Részemről nem tudok lelkesedni az ilyen boglyas szerkezetekért (a külföldnek irántunk való érdeklődéséről van szó): «a költők — talán észrevesznek — udvarias fölnynyel, vagy bámészan képzelődve, vagy hamisan idealizálva, mint exoticumot — törődve talán [!], hogy dicsérjenek, nem hogy ismerjenek — pedig ez kell, ez kell!» (7. l.); sem az ilyen maga után húzott lompokért: «A mi Petőfiben nagy, sokkal kevésbé veszik (!) el fordításban, mint például, a mi Aranyban nagy, Vörösmartyban» (8. l.); «hol német, angol, francia, olasz, orosz művészet együtt hallassa rokonhangjait, sőt a néger». A stilistikai gonddal nem tudom összeegyeztetni a „szabadnáfélé alak (170. l.), a «kívülről tud» szólás (105. l.) használatát, vagy az olyan képzavart, mint: «S itt tapintunk az egész dolognak mélyére.» (171. l.)

Nem tudnám aláírni a szerzőnek sok félig átgondolt állítását sem. Mikor a vidékek hatását próbálja kimutatni az onnan származott írók-költészetére, többek között azt mondja: «A Dunántúl Magyarország nyugoti vidéke, legculturáltabb vidéke, legközvetlenebb érintkezésben Nyugattal, előkelőbb vidék: s a dunántúli kovász adta mindig irodalmunknak az általánosabb, kevésbé népies, összefogó, előkelőbb, európaibb jelleget.» (53. l.) Ebből az következik, hogy Pálóczy Horváth Ádám, Kisfaludy Sándor és Somogyi Gedeon voltak a modernebbek, a nyugotibb culturájúak, mint Kazinczy, Kölcsey és Szemere Pál; vagy talán ezek a dunántúliak s amazok valók az ország keleti feléből? A Felvidék részvételét a magyar irodalomban egészen a legújabb időkig szinte tagadja a szerző. De mit vétett akkor Balassi, Rimai, Gyöngyösi, Koháry, Kármán? Mit vétettek a felvidéki művelődési és irodalmi központok? Mit vétett a régi Nagyszombat, a XVIII. századvégi Kassa, és a XIX. század első felében Eperjes? A táj fizikai sajátosságainak tükröződését a költőknek nemcsak tárgyaiban, hanem művészi sajátosságaiban is jó lenne már egy kis józan ellenőrzéssel fogadni. Babits az alföldi szabad széttekintésből és teljes világitásból azt következteti, hogy az alföldi írókból hiányzik a mysticum, a homály és a philosopháló elem. Mennyi hamis általánosítás! Hát az alföldön nincsenek éjtszakák, félvilágítás, homály, sötét? Nincs holdvilág, nincsenek phantastikus felhőalakok? És ezeknek nincs hatásuk a kedélyre és a phantasiára? Mivel kisebb Vörösmarty szülőföldje «levegőjének tisztasága, atmosphærájának csöndje», mint az alföldé? Vagy a *Bánk bánnak* nincsenek-e rejtelmesebb mélységei, mint Kisfaludy Károly darabjainak?

A szerző legeredetibb tétele alighanem az, mely szerint Petőfi

és Arany közt lényegesen más az ellentét, mint a hogy akár az orthodoxok, akár a «modernek» képzelik. «Arany a beteges, abnormis genie és Petőfi az egészséges nyárspolgár.» Ezért többre is tartja Aranyt Petőfinél. Talán már túl lehetnénk azon a hóborton, hogy a geniének az egészség a megölő betűje, az abnormitás viszont lényeges kelléke. E szerint Goethe, ez a minden irányban kiválóan, példaszzerűen épséges, egészséges, jól fejlett lélek ki van tagadva a geniek sorából. S nem érne nekünk semmit épen Arany véleménye, a ki Petőfit geniének tartotta, eredetisége hatalmát érezte s vele mint genievel szemben viselkedett? Azt hiszem, a szerző itt is csak félig gondolt el egy máskép fogalmazandó gondolatot Arany érzelmi állapotainak simultan s Petőfiének successiv sokszerűségéről. De lehet, hogy «pro domo» elmélet ez is, a Dunántúl elsőbbségének bizonyítása is; az utóbbiban talán egy kis kanapéversengés csillan meg. Nagy elégtétellel látom a könyvben Aranyt mint æsthetikai gondolkodónak elsőbbségét kiemelve a milieuelmélet és az eszményítés kérdésében a külföld műbölcselőivel, pl. Taine-nel szemben. De sokáig tartana, ha eltérő nézeteimet mind elsorolnám, s nem is követelhetném a magam nézeteinek elfogadását, noha úgy gondolom, számos esetben nem maradnék egyedül. Ekkora részletesség is elismerés legyen a könyv iránt és szolgálat a szerzőnek, a kit környezetének kritikátlan bámulata, úgy látszik, elkapatott.

Salgó Ernő és Karinthy Frigyes egy-egy könyve az impressionista kritikát képviseli, de más-más típusát. Mindegyik érezteti az impressionista kritikának azt az egyoldalúságát, hogy a műről nem ad sokoldalú képet és világos-fogalmat, hanem csak alkalmul használja arra, hogy a szerző az olvasás nyomán támadt gondolatait megrögzítse. Salgónál (*Írók és színdarabok*) ezek a gondolatok inkább társadalom-ethikai okoskodások, Karinthy-nál intuitiók és hangulatok, sokszor, kivált poétikai szempontból, értékes intuitiók, és a szerző bizarr egyéniségét éreztető hangulatok. Karinthy czikkecskéi (*Írások írókról*. 1914. *Tevan-könyvtár* 59—60.) inkább szépirodalmi termékek, míg Salgónak nagy olvasottságra valló czikkeiben gyakran vesz a gondolat bölcséleti irányt. Salgó inkább akar kritikát írni és inkább törekszik objectivításra. De az impressio nála sincs mindig arányban a tárgyalt mű jelentőségével, s a ki igaz képet akar nyerni művekről és szerzőkről, nem egyszer csalódik az ő könyvében. Karinthy-nál sincs meg az arány a tárgyalt szerzők jelentősége közt; de nála kárpótolnak bennünket a gyakran megkapó reflexiók. Egy neki nagyon tetsző költő nyelvéről ezt mondja: «Mindennek jelentősége van e versekben s a metaphorák nem külső hasonlatosságokat jelölnek, ha-

nem a belső lényeg azonosságát . . . A két dolog egy, s valami közös forrása van, odaát az érzékfölöttiek dimensióiban.» (8. l.) S ilyen van sok. Salgó könyvének 28 cikke megannyi hazai és külföldi íróval foglalkozik Aischylostól Szép Ernőig és Stendhaltól Móricz Zsigmondig. Széleskörű olvasottság igénykedés nélkül érvényesül bennök. Majdnem kizárólag a témát fejtegetik, ellenben a compositio, a pszichologiai felépítés, a jellemzés, a nyelv csak mellékesen kerül szóba. A szerző nem keresi az eredetiséget, de van mondanivalója, s ezt könnyen forduló, szellemes előadásban közli. Meg-megesis azonban, hogy a darabnak tulajdonított themai tartalom inkább a kritikus szellemében van meg, mint a tárgyalt műben. Kivált egykorú szerzőkbe, a kiket szeret, belenézi a maga gondolatvilágát, mely egyszer-mászor alighanem értékesebb, mint a méltatott darabé. A superlativusokkal sem fősvénykedik. «Senki a színpadon gyökeresebb, világítóbb és gazdagabb igazságokat ki nem nyilatkoztatott e magyar földről, a maga országáról és a maga korszakáról» — írja egy mostani szerzőnkéről. Ki lehet «a magyar naturelnek ez a kiváltságos rajzolója» — Bródy Sándor. Szépen, szeretettel mondja másutt egy szerzőnek drámai nyelvéről: «Különös beszéd ez. Gyakran mintha száz mérföldnyire járna a természetes köznyelvtől, és mégis csupa titkos következetességű természetesség, erő és jellemzés. Tele van a gondolat összevonásaival, hosszú képzetsorok, melyek egyetlen szóban bukkannak fel, kifejezések, melyeket jelkép rangjára emel a bennök összetörülő értelem, és a melyek embereket festenek, és melyek vezércikket, életrajzot, emberi alakulásokat (mik ezek?) nyilatkoztatnak ki; mondatok, melyek alig szavak, annyi felé sugárzanak.» Melyik ez a bűvészi nyelvű darab? Bródy *Tanítónője*. «Igen! — mondja a kritikus. — Ez a legsajátabb Bródy Sándor, a nyelv boszorkánymestere, kinél a szavak nem sejtett súlyt, értéket és érvényességet nyernek. És ugyanez a gazdagság, a kifejezésnek ez a rakott bősége a festésben.» Lelkesen kidolgozott jellemzések az effélék, de néha tán inkább illenének másra, mint a kiről írva vannak. Herczeg Ferencz már sokkal hűvösebb megítélésben részesül. Benne csak a moralistát tartja értéknek a szerző. Hogy Herczeg nyelvén is van árnyaló és jellemző művészet (a Bródyénál fényesebb is), azt a kritikus már nem veszi észre, legfőleg a szellemességet Herczeg előadásában. Szereti Ambrust, Szomoryt, Lengyel Menyhértet. Régibb írók iránt elfogulatlanabb és reálisabb ítéletet mond róluk, pl. Stendhalról. Nem rossz azonban Móriczról az az észrevétele, hogy a Móricz falusi történeteiben voltaképp a milieu, az idylli elem tetszik; ugyanaz a történet városi milieube áttéve kellemetlenül hatna; a kellemetlen alakokra is az idyll leple borúl s az teszi őket vonzókká.

Schöpflin Aladár *Magyar írók, Irodalmi arcképek és tollrajzok* című gyűjteménye (1917) abban ellentéte Ambrusénak, hogy csak magyar írókról szól. Schöpflin főtere az actualis kritika, nem a történelmi értékelés, a melyben kevésbé erős. Nincs nála szorgalmasabb és írni készebb kritikusa napjainknak. Szeret bele merülni az íróba; szereti egységben látni hősének írói művészetét és egyéniségét, egyéniségét és társadalmi talaját meg irodalmi hátterét. Ennek a társadalmi talajnak és irodalmi háttérnek a kirajzolásában gyakran mélyen jár, erős, átható és átfogó értelmi munkával dolgozik és sok értékes megállapítást végez; az író testi és lelki képének megalkotása is gyakran kiválóan sikerül. Horváth János találoán mondja róla, hogy a művekkel kevesebbet foglalkozik, mint az írókkal. Csakugyan nem annyira az egyes alkotások kritikai értékelésében és æsthetikai jellemzésében erős, mint az írói egyéniségek rajzában. Egyik legjobb írói arcképe a Vajda Jánosról szóló, melyben igen jól rávilágít ennek a szabálytalan és töredékes tehetségnek mind erejére, mind fogyatkozásaira s fogyatkozásainak okára; Vajda világnézetét és philosophiáját ilyen jól jellemezve még nem olvastam. Mikszáth-czikke is tele van találó jellemvonásokkal. Jól mutatja ki benne az író attitude-jének változását azokkal a társadalmi körökkel szemben, a melyekkel foglalkozik, levezetve e változást az életkorok különbségéből, melyekben Mikszáth e társadalmi körökkel viszonyba került. Érdekes elméletét adja Móricz Zsigmondnál azoknak a fokozatoknak, melyeket a magyar paraszt irodalmi felfogásában és ábrázolásában megállapíthatóknak tart. De sem a jellemzésben, sem az értékelésben nem mindenütt tudok vele egyetérteni. Így *A két Vörösmarty* cz. sokaktól dicséret czikkével sem, a melyben a szabadságharcz utáni *Előszó, Vén cigány* alapján azt állapítja meg, hogy ez más Vörösmarty, ez modern, tépett lelkű, dissonantiákkal dolgozó poëta, nem az a legfőbb szabadelvűségig melegező, magamérséklő táblabíró költő, a ki a forradalom előtt volt, s a minőnek Gyulai könyvéből ismerjük. Ez a merev elkülönítés és typizálás teljesen hamis. A költő fejlődésének figyelmes vizsgálata mindenkit meggyőzhet arról, hogy Vörösmartynál a dissonáns hangok ősi sajátságok, már ifjúságában jelentkeznek, mint *A sziv temetése* cz. költeménye mutatja, s a szabadságharcz előtt, 1846-ban. *Az emberek* keserű accordjaiban is ezek zajlanak. Nem találok egészen arányosnak sem a szerző értékeléseit. De viszont örömmel látom, hogy a magyar irodalomnak nem egy régi kiválósága és hagyománya iránt annyi elismerést tanúsít, a melynél többet az orthodox táborban sem kívánhatni, s hogy Gyulairól, Eötvösről, Sebőkről, Baksaýról, Bárd Miklósról, Vargha Gyuláról olyan szellemben ír, hogy szinte

azt kérdezi az ember, mi hát az elvi különbség közte és mások közt? Ez a különbség alig tűnik fel másutt, mint mikor Adyról, Móricz Zsigmondról, Kaffka Margitról ír, a kiknek javára nézetem szerint részrehajló. Egészen véve a *Nyugat* tartalmasabb kritikussai újabban nem kicsinylik a magyar költői hagyományt, inkább igyekeznek magukat tüntetni fel e hagyományok jogos örökösének és fejlesztőinek.

Azok sora, a kik önálló kiadványokkal gazdagították a magyar kritikai irodalmat, magában is tetemes. Dézsi Lajosnak *Tinódi*ja és *B. Jósika Miklósa* a Történeti Életrajzokban becses és jó időre elég kimerítő monographiák, főleg életrajzi és művelődéstörténeti szempontból. Még részletesebb, mert nagyobb anyagból készült mű a tavaly elhunyt Váczy János nagy *Kazinczy-életrajza*, melynek csak első fele jelent meg; a Költők és Írók sorozatában egy kisebbmértetű, de befejezett *Kazinczy-életrajzot* mégis adott ugyanez az érdemes szerző, találó és kiforrott jellemzéssel. Ugyancsak Váczytól vettük ez évkörben *Tompa* legrészletesebb életrajzát, melynek apparátusa is leggazdagabb. De a *Tompa-életrajzok* közt művészibb compositiójával Kéký Lajos műve nyerte el annak idején Társaságunk koszorúját; ez a mű is ebben az évkörben jelent meg s méltán foglalhat helyet a Greguss-díj jelöltjei közt, épúgy mint Kékynek említett *Baksajya* vagy *Arany János epikájáról* írott *Tanulmányai*, melyekben Arany kisebb epikus alkotásait szervesen és philologiai alapossággal illeszti bele a költő művészi fejlődésébe. *Bajza Józsefről* is monographia számba menő szép életrajz jelent meg Szücsi (Bajza) Józseftől, iskolázott, helyes ítélettel. Derék munka e mellett Farkas Zoltán *Bajza-életrajza* is az *Olcso Könyvtárban*, *Mikszáth Kálmán élete és művei* Rubinyi Mózesstől ügyes vonásokban nem szegény, de nem is minden keresettség nélkül írt könyv. A korán elhunyt Madarász Flóris újabb elbeszélőinkről és színpadi szerzőinkről (Herczegről, Gárdonyiról stb.) írt jeles tanulmányokat. Egy másik időelőtt elhunyt irodalomtörténetíró, Vértesy Jenő *A magyar romantikus dráma* történetét írta meg egy szép, szellemes, itt-ott subjectiv színezéstől és túlzástól sem ment, de az évkör ki-magasló termékei közé sorozandó könyvben. Pintér Jenő nagy magyar irodalomtörténetének megjelent a Bessenyei György fellépésétől Kazinczy Ferencz haláláig terjedő része két vaskos kötetben, mely részben már a kritikai értékelés is mind sűrűbben és nyomatékosabban szóhoz juthat. Földessy Gyula kis könyve: *Arany János az ember és a költő* (1917) sok jó és meleg részletet tartalmaz, csak túlságosan schematizálja Arany költői egyéniségét, mikor a conservatív költő típusául mutatja be Petőfivel, mint forradalmi költővel szemben.

A philologiai kutatás módszeres alaposága és éber kritikai érzék jellemzi Alszeghy Zsolt tanulmányait (*Petőfi és az ötvenes évek magyar lyrája, Tóth Kálmán lyrája, Tóth K. drámaköltészeté, Epigon lyrikusaink*). Külön füzetekben napvilágot láttak Kozma Andornak is művészileg eleven, de reálisan is találó írói arcképei, Gyulai Pálról, Baksayról, B. Eötvös Józsefről, Kiss Józsefről, a melyeket szintén bizvást Greguss elé terjeszthetnénk, mint koszorúra érdemes kritikai alkotásokat. Szinnyei Ferencznek a magyar novella és regény történetére vonatkozó jeles tanulmányai közül a *B. Jósika Miklósról* írt akadémiai székfoglaló jelent meg önállóan. Nem egy fiatal kutató is előbb vitte egy-egy lépéssel írónk helyes megítélésének ügyét, mint Eckhardt Sándor, Balassi Bálint költészetének nemzetközi kapcsolatai alapján való jellemzésével.

Se tevékenyebb, se eredményesebben dolgozó irodalomtörténet-írónk nincs ma Császár Eleméernél, a ki mint essayista, bíráló, kutató és feldolgozó, egyes írók arcképének és történeti összefüggéseknek rajzában egyaránt jeleskedik, s biztos tudományos módszerrel, helyes ítélettel és fejlett műérzékkel dolgozik. Tanulmányai Garay Jánosról (1912), Vértesy Arnoldról, Barcsay Ábrahámról, Orczy Lőrinczről, a deákos költőkről, Toldy F. kritikai munkásságáról, Eötvös regényeiről, Bárd lyrájáról, Arany Jánosról, könyve Ányos Pálról, életrajza és emlékbeszéde Katona Lajosról, A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században cz. nagyterjedelmű értekezése, részint úttörő, részint összefoglaló jelentőségű dolgozatok a maguk tárgyáról. *Shakespeare és a magyar költészet* cz. tanulmánya pedig ezek sorában is kiválik, mind tárgyának jelentőségével és anyagának gazdagságával, mind világosan kitzűzött szempontjaival, következetesen érvényesített módszerével és tudomásunkat lényegesen gyarapító eredményeivel. Általában Császár dolgozatait az inkább okos és józan, mint nagyon meleg műérzék jellemzi, s előnyük a tárgyalás irányelveinek szabatos kitzűzése, az anyagon uralkodás és az előadás előkelősége. A nevezett tanulmányok inkább irodalomtörténeti, mint kritikai jellegűek, de a *Shakespeare* gazdag aesthetikai vonatkozásainál fogva a Greguss-jutalomra nevezendő művek közé tartozik.

A Madách-irodalom ez évkör folyamán egy monographiában érte el a maga fejlődésének egy nevezetes állomását: Voinovich Géának *Madách Imre és az Ember tragédiája* című kötetével, mely a Kisfaludy-Társaság kiadásában 1914-ben jelent meg. Ez a mű az irodalmi lélektan módszerével világítja meg az Ember tragédiája létrejöttét, a műnek viszonyát a költő élményeihez és Madách előző alkotásaiban az Ember tragédiájához vezető nyomokat. Lehetne tán

a magyar eszmélődésnek az emberi haladás problémája felé fordulását is méltatni a mű előzményei közt, de a drámai költemény szerkezetének és eszmei tartalmának fölfejtése szinte mindenre kiterjedő készüllettel történik, a vitás kérdéseket velősen és mégis könnyed biztossággal intézi el, s nevezetesen a költemény eredetiségét érvényesen tisztázza. Megállapításai az alapeszméről, a műnek valódi vagy vélt mintáihoz való viszonyáról ép úgy kitűnnek alaposágukkal, mint az æsthetikai ítélet éberségével és megbízhatóságával. A philologiai apparatus teljessége társul a szerkesztő erő aránytartásával és a Gyulai iskolájára valló írásművészet elevenségével, szabatosságával és kellemes folyásával. A szerző egyetemes irodalmi műveltségétől nem marad el sokoldalúsága sem, a mi például Zichy Mihály cartonjainak műkritikailag is becses elemzésében tűnik szembe. Nem tudok minden kétséget elnyomni az Ember tragédiája problémájának itt adott megoldásával szemben; de ez nem lehet akadály a annak, hogy e művet az elmúlt cyklus legérettebb, legkifejlettebb kritikai alkotásai közé ne sorozzam.

A Greguss-jutalom jelöltjei közt alig lehet az új jelenségek közt kiválóbbakat említeni, mint Riedl Frigyes tanulmányait: a *Három jellemzést* (Toldy Ferenczről, Greguss Ágostról, Katona Lajosról), *A kurucz balladák hitelességét* s a *Shakespeare és a magyar irodalom* cz. essayt. Ezek nem nagyterjedelmű könyvek, de tartalmilag és formailag kristályos alkotások. A kurucz balladákról szóló bírálat az æstheticó-philologiai módszernek egyik remeklése s ebben a feltűnést keltő kérdésben az irodalomtörténeti közvéleményre döntőleg hatott. Ennél jelentősebb kritikai esemény a lefolyt évkörben kevés volt. De a Greguss-jutalomra még Riedl művei közt is a *Shakespeare*t merném legjobban ajánlani, mint a mely kis terjedelme ellenére Shakespearenek is velős és önálló értékű jellemzését adja, a magyar irodalomra tett hatását is lélektani és történeti szempontból igen szellemesen és magvasan állapítja meg; tömören és csiszoltan fogalmazott eredményei mintegy gyöngyszemek vannak a gondolatmenet fonalára fűzve. A mű anyaga láthatólag évtizedeken át gyűlt és érlelődött az író szellemében s az ő jellemző stilművészetével van előadva.

Zajtalanul jelent meg a múlt év elején új kiadásban Beöthy Zsolt könyvecskéje, *A magyar irodalom kis tükre*. Nem egészen új jelenség; eredetileg a millennium alkalmára készült s a szerzőnek az egyetemen akkor tartott előadásai vezérfonalául szolgált; de élő, ható, munkáló könyv, a magyar irodalomról való felfogásnak legolvasottabb codexe. Címét nem hiába vette a szerző Losonczi István régi híres könyvétől, a harmincznél is több kiadást ért *Hármas kis tükrötől*;

a könyv kapóssá lett s mostani bővített kiadása már az ötödik. Nincs benne kétség, hogy ez a magyar irodalomtörténet legkedvesebb kézikönyve. Rövidsége mellett a legtartalmasabb, alapossága mellett a legvonzóbb. A tudományos felfogás mélysége, a szempontok emlékedettsége és eredetisége egyesül benne a legegényibb és a mellett nemzeti bélyegű írásművészettel. Nemzeti irodalmunk fejlődésének vázlatára kíván lenni, legfőképp magyarsága szempontjából. Szerzője a fejlődés folyamatát oly éles szemmel ismeri fel s oly biztos kézzel formálja mintába, oly friss rhythmussal vezeti a tárgyalást, oly eleven, újdonszint ad a legismertebb irodalomtörténeti jelenségeknek, olyan eredeti associatiókat fűz minden mozzanathoz, oly suggestiv erővel nyilvánul meg tárgyszeretete, előkelő ízlése és nemzeti érzése, hogy a könyv tartalmi és művészi értéke kivételesen igazolja ritka népszerűségét. Az olvasó érzi, hogy a mit a szerző ad, az nemcsak egy gazdagon fejlett szellem érett termése, hanem annak is a lepárolt tartalma, a szerző hosszas irodalomtörténeti és aethetikai vizsgálódásának az ereje, zamata és illata. Beöthynek sikerült a magyar irodalom folytonosságában élő nemzeti lelket megmintázni, szervezetet, idegrendszert adni neki, izmot és húst rakni, ékes, hímes ruhát adni reá, úgy hogy csak azt kell neki mondani: kelj fel és járj! s ez a történeti egyéniség kilép a könyv kereteiből és megszólal. De tán a tartalomnál is becsebb a forma. Materiam superabat opus. Ha lehetségesnek tartom is, hogy valaki még realisabb képét tudja adni a fejlődésnek — bár ez nagy vívmánya lenne irodalomtörténetírásunknak s ahhoz is ez a mű lesz a lépcső — de azt alig tartom elkövetkezhetőnek, hogy a könyv formai, főleg nyelvi előnyeit egy más irodalomtörténet belátható időn belül homályba borítsa. Beöthy íróművészetének legsajátosabb ereje a nyelvi kifejezésben van, a mely spontán működő nyelvphantasiát, harmoniaérzéklet és a legjobb példákön nevelt stílistikai képességet mutat. Az értekező prózában lehetnek világosabb, szabatosabb előadású íróink, de árnyalóbb, többértű, képesebb szólású íróink nincs. A kifejezésnek ez a képzelettel és hangulattal telített módja oly egyéni adománya Beöthynek a prózában, a mi emlékeztet bennünket nagy nyelvűvész költőink phraseologia-újító, nyelvfejlesztő tehetségére.

A bizottság decz. 23-iki ülésén Riedl Frigyes indítványt tett, hogy a Greguss-jutalmat *A magyar irodalom kis tükrének* ítélje oda a Társaság. Az indítványozó hangsúlyozta, ép annyi lelkesedéssel, mint humorral, hogy nem akar a Bánk bán pályabíráinak sorsára jutni, a kiknek kritikai vakságát minden irodalomtörténet hirdeti. Lehetetlennek tartja, mondá, hogy a bizottság hallgatással boycottálja

Beöthyt, a ma élő legelső magyar prózai stílistát és kritikust s épen a kritikai jutalom odaítélésekor épen a mestert mellőzze. A *Kis tükör* egy ékszer, egy remekbe készült ötvösmű, melyben az anyagi értéket még felülmulja a kidolgozás művészete. Greguss inteniójának nem felelhetnénk meg jobban, mint ha ennek a tartalmilag is, formailag is elsőréndű műnek ítéljük oda a jutalmat. Az indítványt — az érdekelt szerző távollétében — a bizottság tárgyalás alá vette s egyhangúlag abban állapodott meg, hogy bár az újabb hét év terméséből számos mű méltó lenne a kitüntetésre s nevezetesen Ambrus Zoltán kritikái, Császár Elemér több tanulmánya, főleg Shakespeareje, Kozma jellemzései, Kéky Lajos Tompája, Riedl Shakespeareje, Három jellemzése, Kurucz balladái, Voinovich Madáchra mind egyenként rászolgáltak a jutalomra, s bár ezek közt is a bizottság nem érdekelt tagjai Riedl Shakespearejét és Voinovich Madáchát emlegették mint a kritikai jutalomra az új termékek közt legméltóbbakat: de a *Kis tükör* mind tárgyának jelentőségénél, mind eszmei gazdagságánál és kidolgozásának művészeténél fogva a többi fölött áll s ezért elfogadva Riedl indítványát, azzal a javaslattal járult a Kisfaludy-Társaság elé, hogy az 1919. évi Greguss-jutalmat, tekintet nélkül arra, hogy a jutalmazandó a Társaság elnöke, Beöthy Zsolt művének, a *Magyar irodalom kis tükrének* ítélje oda. Ezt a javaslatot a Kisfaludy-Társaság decz. 29-én, a Greguss-pár frigykötése napján egyhangúlag magáévá tette s a Greguss-jutalmat Beöthy Zsolt nevezett művének ítélte.

JELENTÉS BÁRD MIKLÓS VEZEKLÉS CZÍMŰ VERSES REGÉNYÉRŐL.

CSÁSZÁR ELEMÉRTŐL.

Bárd Miklós, engedve Társaságunk egyhangú óhajának, benyújtotta kiadásra *Vezeklés* című most elkészült verses regényét. Bárd Miklós műve nem szorul részletes ajánlatra s nem kíván kimerítő bírálatot, azért csak röviden megemlítjük, hogy legújabb alkotása is sok szépséggel gyönyörködteti a finom ízlésű olvasót. Érdekes már maga a műfaj, az irodalmunkban újabban ritkaságszámba menő verses regény, melyet Bárd Miklós is, mint e műfaj minden eddigi művelője, Byron nyomán, de egészen a maga egyénisége szerint alakít. Egy egyszerű, kevés fordulatból álló szerelmi történet keretében lelki fejleményt nyújt: mint alakul át a nagyvilági, előkelő Flóra báróné

egyszerű, hű, szerelmének élő szegény asszonygyá. Fő vonzó ereje a regénynek egyfelől a lelki mozgalmaknak finom rajza, másfelől a pompás természeti képek, de igaz jelentősége abban van, hogy a nagy háború előtti magyar világnak adja színes, mozgalmos rajzát. Tarka képekben vonulnak el előttünk a vidéki középosztály jellemző alakjai s mindennapi, de mégis érdekes életüknek, szórakozásaiknak, mulatozásaiknak változatos fordulatai. Főként a huszárság élete elevenedik meg tollán, a garnizon-élet, úgy rajzolva s olyan oldalról bemutatva, mint még nem volt irodalmunkban. Ez az egész világ megdőlt, többé vissza nem tér, s ha mi, a kik végig éltük, a természet rendje szerint kimulunk belőle, még élő emléke is elvész a köztudatból. A *Vezeklés* azonban meg fogja őrizni az eljövendő korok számára is ezeket a vonzó képeket: társadalmi rajzból korfestéssé válik s maga a regény történeti documentummá lesz. Ezért és nagy æsthetikai szépségeiért melegen ajánljuk a munkát kiadásra.

Megjegyezzük, hogy a mű nyomtatásban körülbelül 16 $\frac{1}{2}$ ívet fog kitenni.

Budapesten, 1919. III. 3.

Császár Elemér
r. tag.

Vargha Gyula.

A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK 1918 OKT. 31-ÉN LEJÁRT JUTALOMTÉTELEIRE BEÉRKEZETT PÁLYAMŰVEK JEGYZÉKE.

I. Lukács Krisztina-jutalom. Magyar történeti vagy mondai tárgyú elbeszélés.

1. Eperjes. J. i. Az embert a fájdalom, szenvedés teszi jobbá.
2. A trencsényi vár kútja. J. i. A mult idők homályán.
3. Az ördög szerelme. J. i. Száll az ének szájról-szájra.
4. Kuruczok. J. i. Mikor virrad megint.
5. Emlékek. J. i. Anyai szív.

II. Lukács Krisztina-jutalom. Elbeszélés vagy kisebb regény.

1. Czigányprimás temetése. J. i. Elbocsátlak.
2. A föld. J. i. Zöld akáczaak beszegik az utat.
3. A békülés ára. J. i. Hull a rózsza, fogy az élet virága.
4. Erős szerelem. J. i. A föld.
5. Elmúlt nehéz napok. J. i. Reánk rohant váratlanul stb.
6. Kedves néném. J. i. Egyedül hallgatom tenger mormolását.

7. A kiket az élet meg nem tör. J. i. A munka nemesít.
8. Török Bálint bűnhődése. J. i. Laus tibi domine.

III. Bulyovszky Gyuláné-jutalom.

1. Daru madár útra készül. J. i. Ugyanaz.
2. Költöző madárral. J. i. Ugyanaz.
3. Ambrús gazda. J. i. Ugyanaz.
4. Királyóda. J. i. Magasztalást fenkölték lelke nem kér.
5. Ének. J. i. Magyar iskola.
6. Jolán. J. i. Tanuság adatik ezekből.
7. Havasi gyopár. J. i. Dalaim, mik ilyenkor teremnek.
8. Emlémem. J. i. Fátum.
9. Trónjaim. J. i. Feleség: Királyság.
10. A csárda halottjai. J. i. A délibáb az Isten fényképe.
11. Mi a szerelem. J. i. Nemes, de terhes önlábunkon állni.

Elnök és titkár a pályaműveket számbavette s a jeligés leveleket az egyes pályakérdések szerint csoportosított külön-külön borítékba helyezve lepecsételte.

Kelt Budapest, 1918 nov. 6-án.

Vargha Gyula
titkár.

Beöthy Zsolt
elnök.

Bíráló jelentés a magyar történeti vagy mondai tárgyú elbeszélésre kitűzött Lukács Krisztina-jutalomról.

(Előterjesztetett az 1919 február 5-diki közülésén.)

KÉKY LAJOSTÓL.

A magyar történeti vagy mondai tárgyú elbeszélésre kitűzött Lukács Krisztina-jutalom ezer koronájáért ez alkalommal hat pályázó versenyzett. Az eredmény meglehetősen sivár a pályaműveknek nemcsak száma, hanem színvonala tekintetében is. A mi figyelemreméltó bennük, az sem emelkedik magasabbra a verselés gyakorlottságánál, egy-egy megkapóbb képnél, egy-egy sikerültebb sornál.

Minden tekintetben kezdetleges, egészen gyerekes az 1. számú pályamunka, mely *Eperjes* alapításának és névnyerésének Tompától is feldolgozott mondáját beszélné el. Nem sokkal sikerültebb a 2. számú sem, mely *A trencsényi vár kútja* ásatásának ismert mondáját dolgozza fel, minden alakítás nélkül, keservesen döcögő jambusokban, erőtlen, darabos előadásban. Szintén igen gyarló és lapos a 6. számú, *Szarvaskő* című kilencz énekes pályamű, melyet szerzője

«magyar népregé»-nek nevez. Központja egy nagyon érdektelen szerelmi történet, mely Mátyás király idejébe s részben udvarába van helyezve. Fonák familiarizálással a Mátyás korabeli udvari életet formáiban egészen a mai kisvárosi társas élet színvonalára egyszerűsíti, tartalmában pedig csupa ledér játékból, csókból és bőséges lakmározásból állónak mutatja. Egy-egy reflexiót is fűz e boldog időkhöz. Mutatóul egy-két nagyon is «korszerű» sor:

Boldog idők voltak,
Akkor a magyarok lisztjegyet nem kaptak,
Czukorjegy sem volt még...

Elejtett szarvasnak nem volt mese ára,
Ezer pengőt fizetsz egy szarvasért máma.

Valamelyes történeti tanulmánynak még csak halvány nyoma sincs benne, különben nem beszélne egri érsekről Mátyás korában. Eredeti leleménye az is, hogy Kinizsit komikus agglegényül szerepelteti s költővé is avatja, ki már «a zsák mellett is faragta a fűzfát titokban». Előadásában van valami émelyítően édeskés, rímei elképzelhetetlenül gyarlók.

Nagyon különös hatását az 5. sz., *Emlékek* című pályamunka, mely egy anya elbeszélésében félig krónika, félig mémoire a szabadságharc s az elnyomatás koráról. Egészében véve nincs semmi mondanivalója, munkája teljesen érdektelen, lapos és sivár rímhalmaz, szerkezeti egybefűzöttség nélkül, helyenként egészen éretlen badarságokkal. Versformául is egészen sajátságos, torz alakot választ, de itt-ott pompásan rímel.

Ha nem sokkal is, de mégis csak felettük áll ezeknek a gyarló kísérletezéseknek a 4. sz., *Kuruczok* cz. «költői elbeszélés». Egyáltalán nem elbeszélés, nincs egységes meséje, tárgya a szerző szerint «a kuruczkor általános jellemzése és annak keretében egy ifjú élete története». Központjában Szencsey György, az érdeemes dalgyűjtő állana, kit a szerző költőnek tesz meg és sorsában két nagyon vékony ágat sző össze: egy érzelmes szerelmi történetet s egy Pityi Pál nevű (bizony csak Palkó ő itt is, hiába mondja Pálnak a szerző) sehonnai gazzettét, ki ellopja Szencsey verseit s ez elkeseredésében harci dicsőségét is hozzá csapja zsákmányához. Az előadásából kiáradó magyar érzés rokonszenves lélekre mutat, de munkája, egy pár melegebb sor kivételével, egyáltalán nem sikerült. A kurucz-korból nem látunk benne semmit, csak derűre-borúra beszótt idézeteket kapunk kurucz énekekből, melyek többnyire jellemzetesség nélkül vannak beiktatva s egészen játékos, macaronizálásszerű hatással van ránk, hogy az

író voltaképen két nyelven beszél: a magáén s a kurucz énekekén. Általában sok a reminiscencia nála s ezek felhasználásában sincs sok szerencséje. Arról beszélve, hogy nem kell a külső után ítélni meg az embert, Arany *Bolond Istók*jából ezt szúrja közbe: «Szegény Bem apó is egész majom-ember». Egy másik helyen Aranynak a jégverte szőlősgazdáról szóló hasonlatát is elkezeli, a mi nem csekély vakmerőség, ha arra gondolunk, mennyire klasszikusan, mennyire egy különös lelki állapotot megvilágítóan használja ezt Arany. Sokszor suták képei és hasonlatai s a népies színt hazugra stilizált tableauban keresi, így mikor rohamra készen állnak előttünk a Bánfalvát ostromló kuruczok, az író nyalka díszöltözetekbe rázza őket, még a kapczájuk is ezüsttel van *kiszegve*.

A pályaművek közül komoly figyelmet érdemlő színvonalon egyedül csak a 3. sz., *Az ördög szerelme* cz. áll. A szerzőtől népregenek mondott elbeszélés egy rendkívül általános mondán alapul, mely hegytetők szaggatott, barázdált alakját azzal magyarázza, hogy az ördög szántotta fel. Jókai sokszor beszél el ilyesmit, magában az *Egy az istenben* kétszer is említi: előbb a Karsztok, aztán egy Toróczkó-vidéki hegy szaggatottságának magyarázatául. A pályamű szerzője a harsányi hegyről a baranyai nép ajkán élő s Ipolyinál és Baksaynál olvasott mondát dolgozza fel. Arról szól ez, hogy az ördögnek megtetszik egy banya szép leánya, de a banya csak azzal a feltétellel akarja hozzáadni, ha egy kakason és kecskén felszántja a harsányi hegyet, mire a kakasok éjfél kukorítanak. Serényen halad az ördög munkája, be is fejezné éjféltre, de akkor a banya elkukorítja magát, a kakasok utána, mire az ördög szégyenében kiszalad a világból. Baksay hozzáteszi: «látszik, hogy csak mese; mert ki hinné el, hogy az ördög egyébként ne tudná intézni hódításait, csak ilyen nyaktörő munkával és ekéje elé fogott kecskével és kakassal». Természetesen az egészet csak mint az ördög rászédetését foghatjuk fel s az ilyen természetű regék és mondák csakugyan mindig komikus színben mutatják az ördögöt. Ez esetben a banya természetesen egy pillanatig sem gondol komolyan arra, hogy csakugyan hozzá adja lányát az ördöghöz. A szerző nem így fogta fel, nála a banya előbb menyasszonyul szánja lányát az ördögnek, de mikor látja a lány keserves sírását, meglágyul szive s rászedi a kérését. A banyának ezt a változását nem érezzük eléggé indokoltnak. Nem egységes az ördög felfogása sem. Előbb komikusnak tünteti föl, a mint nótázik, tánczol a lány előtt s mindenkép kelleti magát, aztán az ördögnek ezt a nevetséges színben való bemutatását elejti a szerző, pedig ennek fokozatosan kellene erősödnie, hogy természetesen fakad-

hasson belőle a kudarczát kísérő kaczaj. Így az egésznek a hatása sem alakulhat ki egységessé. Általában vékonynak, inventio nélkül valónak érzik a történet, pedig nagyon ráfért volna a találékony és friss lelemény kiegészítő munkája. Az, hogy fonóházi jelenetbe kereteli be a történetet, bár a jelenetnek kedves és friss színei vannak, már egészen conventionálisnak tetsző lelemény. Külsőségeiben hasonlíthatatlanul sikerültebb. Verselésben és előadásban gondos és gyakorlott kézre vall, nyelve tiszta, népies, képeiben van sok szép és megkapó, hangjában bizonyos kedves közvetlenség. Egy rokonszenves irodalmi hagyománynak és iránynak figyelemre méltó terméke, de a bizottság nem találta szerencsésnek a választott tárgyat, nem találta eléggé sikerültnek a tárgy alakítását s előadásában sem talált annyi eredetiséget, hogy jutalmazásra ajánlhatná.

Ennélfogva a bizottság a jutalom ki nem adását javasolja.
Budapest, 1919 jan. 27.

Hozzájárulunk:

Sajó Sándor.

Angyal Dávid.

A Társaság a bírálók javaslatához hozzájárult s a jutalmat nem adta ki.

Bíráló jelentés az elbeszélésre vagy kisebb regényre kitűzött Lukács Krisztina-jutalomért versenyző pályaművekről.

(Előterjesztetett az 1919 február 5-diki közülésen.)

Szász KÁROLYTÓL.

Az elbeszélésre vagy kisebb regényre 1917 februárius 7-én második ízben kitűzött 1918 9-iki Lukács Krisztina-jutalomra nyolcz pályamű érkezett.

A pályaművek közül az 1. számú voltaképpen három, egymástól egészen külön álló novella (*A cigányprimás temetése, Székely Jankó csapata, Az aglegény cukasszája*), de mind a három a komoly bírálat színvonala alatt áll, valamint a 3. számú, *A kibékülés ára* című pályamunka sem érdemel szót.

Az 5. számú, *Elmult nehéz napok* című elbeszélés — melynek háttere az 1916. évi erdélyi román betörés — minden valószínűség szerint nőirónak, és pedig igen tehetségtelennek, hosszú lére eresztett, irodalmi érték nélküli lapos munkája.

Hasonlóan értéktelen a 8. számú, *Török Balint bűnhődése* című munka, mely — akár felfogását, akár szerkezetét vagy jellemrajzát,

akár előadását tekintjük — gyarló kísérlet a történeti elbeszélés (vagy, mint szerző nevezi: regény) terén, minden epikai hitel nélküli leleménnyel.

A 7. számú, *A kiket az élet meg nem tör* című kisebb regényben egy öreg pap — egy parasztfiúból kádárinassá s abból kiváló tulajdonságai nyomán gazdag gyárossá lett embernek s családjának nagyobb izgalmak, szenvedélyek és események nélküli jelentéktelen történetét mondja el. Ennek szerzője sem mondható igazi írói tehetségnek, mert bár irálya folyékony és magyaros, de műve a kitalálásnak és képzeletnek teljességgel híjjával van, s így józan erkölcsi irányzata és nemes, néhol azonban nagyon is kenetteljes hangja sem keltheti fel az érdeklődést.

A 4. számú munka — melynek címe: *Erős szerelem* — a földéhségnek azt a szenvedélyét festi, mely egy vagyonos úri család sarjának, Madarász Gézájának egész lényét áthatja. Valósággal beteges rögeszme, kizárólagos vágy ez, minél több föld bírásáért, az általa különösen megkívántakért. Ilyen korlátlan szenvedély természetesen a tragikum magvát hordja magában — csakhogy Madarászné szenvedélye és tragikuma közt nincs meg mindenütt az okozati összefüggés. Anyjával — ki annak idején nem akarta neki adni a megkívánt tanyát — úgy összeveszett volt, hogy izzó gyűlölete még anyja halálos ágyától is visszatartja. Az egykor megkívánt föld reá száll, de anyai átokkal terhelve. Hat gyermeke közül öt meghal, a hatodik eladja a neki jutott földet — s a szivtelen asszonynak ekkor megszakad a szíve.

E mű szerzője nem tehetségtelen író; jó tárgyat választott, érdeklődést keltve tud mesélni, lélektani rajzhoz is van ereje. De ez elbeszélés irodalmi becsét nagyon leszállítja az a művészietlen erőszakoltság, a melylyel szerző az öt gyereket — szivszélhűdéssel, différiával, sorvadással, kettőt öngyilkosság útján — elpusztítja. Elég lett volna az egy lányba szerelmes Tibor és Loránt története, azt jobban el lehetett volna mélyíteni, kerekébbé, egységesebbé, indokoltabbá vált volna az egész mű.

A 2. számú, *A föld* című elbeszélés — mint a most említett *Erős szerelem* című — szintén a földéhséget tárgyalja, de ez a falusi nép körében, s ugyancsak sorozatos tragikumot tár elénk, szintén nem eléggé indokolva — minden valószínűség szerint ugyanazon szerző tollából.

E mű hőse Bartos János, a kövesdi bíró — erős egyéniség, nagy tekintély, igazi kiskirály a falujában. Rajong a földért, s emésztő vágya, hogy a maga kedves dűlője melletti atyafi-részt a magáénak

mondhassa. Egy hitvány kivándorlási ügynök — kinek üzelmeit a bíró meg akarja semmisíteni — leveszi Bartost a lábáról azzal az ígérettel, hogy hamis végrendelet készítésével kezére juttatja neki az óhajtott földet. Az ügynök szabadon üzérkedik, megront egy csomó embert, kikért most már a bíró lelkét is nyomja a bűn, e mellett a gaz ügynök a végrendelet titkával rettentően zsarolja a bírót, ki végre is megfojtja megrontóját. Bartosnak két szeretője is van, kiket romlásba visz, úgy hogy mindjobban vívódó lelke előtt egész sor árny jelenik meg, végre összetörik a mardosó kinok alatt s elpusztítja magát.

E mű szervi hibája, hogy a fő indíték, a végrendelet-hamisítás, nem elég világos, nem elég erős. Nem lehet kivenni, hogy az ügynök hogyan követi el a bűnt, melynek Bartos — ki egyébként a földet sohasem kapja meg — csak passív-részesé. Ez a rosszul megkötött csomó nem elég alapja a bíró tragédiájának, melynek művészi értékét a borzalmak hajszolása nem hogy fokozná, hanem még csökkenti. De e mű keretében az író elég érdekes lélekrajzot ad; tagadhatatlan, hogy figyelmet keltő erővel tud elbeszélni, s ez a munka — minden hibája ellenére is — felette áll a hasonló tárgyú *Erős szerelemnek*.

A 6. számú, *Kedves néném* című mű a bujdosó Mikes szerelmi regénye, részben történeti adatok alapján, részben azonban költői hozzáadással megírva. Szerző élőnek veszi és mutatja be Pekry Eszter grófnőt, kihez Mikes leveleit intézte, s ki híven várja vissza Erdélybe a neki egykor szerelmet fogadott Mikest. Ám Mikes Rodostóban — a maga kissé nehézkes, tartózkodó módján — beleszeret Kószeghy Zsuzsiba, Bercsényi gróf volt titkárának leányába, a ki viszonzza a szerelmet. A kémszolgálatot teljesítő Vigouroux francia kamarás csel-szövénye folytán Eszter grófnő török férfiruhában megjelenik Rodostóban, nyomára jó Mikes hűtlenségének, s távozik — Zsuzsi pedig, megtudván Mikes régi viszonyát, férjhez megy az időközben özvegygyé lett s körülötte régóta legyeskedő öreg Bercsényihez.

A szerző leleménye — t. i. Pekry Eszter szerepeltetése — nem sokat ér; a szerkesztésben sem nyilvánul különösebb tehetség; de az író jól ismeri Mikest, bele találja magát s az olvasót is bele tudja vinni a kor hangulatába, figyelemre méltóan jellemez, egyes képei, jelenetei is sikerültek, és stílusa — ha általában nem emelkedik is művészi magaslatra — világos, jól folyó, s mindent összevéve, e mű — különösen első felében — kellemes olvasmánynak mondható.

A bíráló bizottság — melynek tagjai Ferenczi Zoltán elnöklete alatt Négyesy László és a jelentéstevő voltak — megállapította, hogy

a pályaművek közül *A föld* és a *Kedves néném* címűek nemcsak pályázó társaiknál jobb munkák, hanem — bár nem jelentik is elbeszélésirodalmunk számbavehető gazdagodását — némi önálló becsesél is bírnak s így a jutalmazásnál szóba jöhetnek. A bíráló bizottság egyik tagja a *Kedves néném* című művet vélne — mint említett társánál különbet — megjutalmazandónak; a másik két tagnak azonban az a nézete, hogy a szóban forgó két mű közül irodalmi érték tekintetében egyik sem áll a másik fölött — s így a bizottság szótöbbséggel hozott határozatával arra kéri a Társaságot, hogy — mint az már máskor is történt — a jutalmat egyenlő arányban megosztva, egyik felerészét (500 K-t) a 2. számú, *A föld* című — «Zöld akáczák beszégek az útát» jeligéjű, másik felerészét (500 K-t) pedig a 6. számú, *Kedves néném* című — «Egyedül hallgatom tenger mormolását» jeligéjű pályamű szerzőjének méltóztassék kiadni.

Budapesten, 1919 januárius 27.

Hozzájárul:

Ferenczi Zoltán.

Négyesy László.

A Társaság a bírálók javaslatához hozzájárult s a jutalmat megosztotta a *Föld* című, «Zöld akáczák beszégek az útát» jeligéjű s a *Kedves néném* című, «Egyedül hallgatom tenger mormolását» jeligéjű pályaművek közt. Szerzőik: Nógrády László, főgymn. tanár, Budapest, és Haugh Béla, főgymn. igazgató, Nagykálló.

Jelentés a Bulyovszky Gyuláné-alap pályázatáról.

(Előterjesztetett az 1919 február 5-iki közülésen).

JAKAB ÖDÖNTŐL.

Tekintetes Társaság! A Bulyovszky Gyuláné alapból kiírt pályázatra 11 pályamű érkezett be. Szokatlanul szegényes a szám s vígasztaló kárpótlás a minőségben sincsen. A pályaművek legnagyobb része jelentéktelen, majdnem gyerekes semmisség. Tárgyaikban semmi új, semmi érdekesebb, sőt még némi verselési készség is csak elvétve egy párban mutatkozik itt-ott. A szerzők legtöbbször fogalma sincs arról, hogy milyennek kell lenni egy szaválásra igazán alkalmas költeménynek. Ez a kérdés a szerzőknek gondot egyáltalában nem okoz. E tekintetben nincsenek figyelemmel sem tárgyra, sem terjedelemre, sem hangra, sem formára, a mik szaválásra szánt költeménynél mindenestre szem előtt tartandók volnának. Az összes pályaművek közül csak egyetlen egy emelkedik ki szembeszökően s az is részben a

többiek alacsony szintje miatt. A címe: *Ének*. (Énekli egy magyar iskolamester.) Beérkezési száma: 5, jeligeje pedig: «Magyar iskola». E költemény szerzője értelem dolgában magasan áll a többiek fölött s olyan embert mutat, a ki nem először írt költeményt, mikor e pályaművét írta. Nem ok és cél nélkül énekel. Van mondanivalója és pedig tiszteletre méltó, komoly tárgy hevíti a lelkét. A magyar népiskolát dicsőíti, mely a magyar szónak, a magyar dalnak és érzésnek termékeny melegágya. Azt a sokszor szegényes, magyar népiskolát zengi, mely a haza földjének, a magyar szónak és dalnak szeretetével teleitatja a serdülő növendékek lelkét s képessé teszi azt az önfeláldozásnak, a rettenthetetlen vitézségnek olyan megnyilatkozásaira, minőket honvédeinkről csak az imént lezajlott harcaink is bőségesen hagytak hátra a történelemnek.

A szerzőnek ez a nemes, hazafias érzése és gondolkozása, különösen a mai szomorú világban, olyan megvesztegetően jól eső, hogy két kézzel adnók ki neki a díjat, ha költeményének fogyatékságai nem volnának túlnőve azon a határon, melyet elnézésünk nem léphet át Társaságunk tekintélyének kára nélkül. Mert a költemény szervezete ingatagúl van felépítve s előadásának tömörségre törekvése nem egy helyütt a világos értelem rovására megyen. Vannak sikerültebb strófái, tetszetős, kedves gondolatai, de a strófákat és gondolatokat összekötő logikai kapcsok nem erősek s némelyütt meg éppen hiányzanak. Képei többnyire jól volnának elgondolva, de nincsenek megfestve szabatosan. Zavarosan konstruált képei előtt nem egyszer úgy állunk, mint azok előtt a tárgyak előtt, melyeknek mivoltát már csak sejteni bírjuk, mert a késő alkonyati, kétes világításban bizonytalanná mosódtak el a körvonalaik. Az egész költemény szerkezete s nyelve egyaránt bizonyos száraz józanságra vall, melyet nem tudott háttérbe szorítani a felhevült indulatok könnyedén teremtő ösztön-szerűsége.

Mindent összefoglalva, az a véleményünk, hogy a költemény érdemes a kiemelésre a többiek közül, sőt *tiszteletre méltó felfogása és érzése miatt* meg is dícsérhető, de a jutalmat kiadni nem lehet.

Budapest, 1919. február 5.

Hozzájárulnak:

Hegedüs István

Császár Elemér

A Társaság a bírálók javaslatához hozzájárult s a jutalmat nem adta ki.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdettettek az 1920 február 8-iki ünnepélyes közülésen.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM: Magyar történeti vagy mondai tárgyú költői elbeszélés. (Kitűzetett másodszor 1920. február 4-én.) Jutalma a Lukács Móricztól nejeének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor. Benyújtásának határideje 1920. október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM: A magyar lyra fejlődése a XIX. század második felétől kezdve, tekintettel az európai áramlatokra. (Kitűzetett 1918. február 6-án.) Jutalma a Lukács Móricz nejeének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor. Benyújtásának határideje 1920. október 31-dike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM: A mondai és történeti anyag költői feldolgozása Aranynál. (Kitűzetett másodszor 1920. febr. 4-én.) Jutalma a Lukács Móricztól nejeének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 1000 kor. Benyújtásának határideje 1921. október 31-dike.

IV. BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZÍN-MŰVÉSZNŐ JUTALMA: Szavalásra alkalmas lyrai költemény. (Kitűzetett 1920. febr. 4-én.) Jutalma 600 kor. Benyújtásának határideje: 1921. október 31-dike.

V. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Hosszabb elbeszélés vagy kisebb regény. (Kitűzetett 1920. február 4-én.) Jutalma 1000 kor. Benyújtásának határideje: 1921. október 31-dike.

VI. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Salamon Ferencz kritikai működésének ismertetése. (Kitűzetett 1920. febr. 4-én.) Jutalma az alapítvány egész kamatja (körülbelül 200 kor.) Benyújtásának határideje 1920. október 31-dike.

VII. IIJ. BOJÁRI VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM: Magyar történelmi regény. (Kitűzetett 1920. febr. 4-én.) Jutalma a bojári gróf Vigyázó Jozefin által elhunyt testvére Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból 1000 kor. A jutalom 1922. április 28-dikán adatik ki. Benyújtásának határideje 1921. október 31-dike.

VIII. GRÜNWALD VILMOS JUTALOM: Lyrai költemény. (Kitűzetett 1920. febr. 4-én.) Jutalma 300 kor. Benyújtásának határideje 1920. október 31-dike.

IX. RADÓ ANTAL JUTALOM: Kivántatik egy költemény fordítása Schelley vagy Keats műveiből. (Kitűzetett 1920. febr. 4-én.) Jutalma 500 kor. Benyújtásának határideje 1920. okt. 31-dike.

X. A KISFALUDY-TÁRSASÁG EGYKORI MÁSOD-ELNÖKÉNEK GREGUSS ÁGOSTNAK ÉS FELESÉGÉNEK, SZÜLETETT KEMÉNY MÁRIÁNAK ALAPÍTVÁNYÁBÓL 1920. december 29-én vagyis az alapítók egybekelésének napján 2000 koronával fogja jutalmazni az 1913—1919. évkörben készült legszebb magyar festményt.

* * *

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló becse is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

TÁJÉKOZTATÓ KÖZLÉSEK.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1920-İK ÉVI MÁRCZIUS 3-ÁN.

Elnökség és tisztviselők:

<i>Elnök</i>	BEÖTHY ZSOLT.
<i>Másodelnök</i>	BERZEVICZY ALBERT.
<i>Titkár</i>	SZÁSZ KÁROLY.
<i>Másodtitkár</i>	KÉKY LAJOS.
<i>Pénztárnok</i>	MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
<i>Ügyész</i>	Dr. SZÓCS FERENCZ.

Rendes tagok:

ÁBRÁNYI EMIL	1885	Budapest.
ÁMBRUS ZOLTÁN	1899	Budapest.
ANGYAL DÁVID	1910	Budapest.
APPONYI ALBERT GRÓF	1893	Budapest.
⁵ BÁNFFY MIKLÓS GRÓF	1916	Budapest.
BÁRD MIKLÓS	1905	Keszthelyen.
BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapest.
BENEDEK ELEK	1900	Budapest.
BEÖTHY ZSOLT	1876	Budapest.
¹⁰ BERZEVICZY ALBERT	1899	Budapest.
CSÁSZÁR ELEMÉR	1913	Budapest.
CSENGERI JÁNOS	1904	Kolozsvárott.
ENDRŐDI SÁNDOR	1882	Budapest.
FERENCZI ZOLTÁN	1903	Budapest.
¹⁵ FRAKNÓI VILMOS	1903	Budapest.
GÁRDONYI GÉZA	1903	Egerben.
HARASZTI GYULA	1906	Budapest.
HEGEDÜS ISTVÁN	1893	Budapest.
HEGEDÜS LORÁNT	1920	Budapest.
²⁰ HEINRICH GUSZTÁV	1882	Budapest.

	HERCZEG FERENCZ	1893	<i>Budapesten.</i>
	JAKAB ÖDÖN	1895	<i>Budapesten.</i>
	KÉKY LAJOS	1917	<i>Budapesten.</i>
	KISS JÓZSEF	1914	<i>Budapesten.</i>
25	KOZMA ÁNDOR	1893	<i>Budapesten.</i>
	MOLNÁR FERENCZ	1917	<i>Budapesten.</i>
	NÉGYESY LÁSZLÓ	1904	<i>Budapesten.</i>
	PAPP FERENCZ	1920	<i>Budapesten.</i>
	PEKÁR GYULA	1901	<i>Budapesten.</i>
30	RADÓ ANTAL	1895	<i>Budapesten.</i>
	RÁKOSI JENŐ	1869	<i>Budapesten.</i>
	RÁKOSI VIKTOR	1897	<i>Budapesten.</i>
	RIEDL FRIGYES	1900	<i>Budapesten.</i>
	SAJÓ SÁNDOR	1917	<i>Budapesten.</i>
35	SEBESTYÉN GYULA	1909	<i>Budapesten.</i>
	SZABOLCSKA MIHÁLY	1899	<i>Temesvárott.</i>
	SZÁSZ KÁROLY	1916	<i>Budapesten.</i>
	SZÁVAY GYULA	1910	<i>Budapesten.</i>
	SZEMERE GYÖRGY	1917	<i>Budapesten.</i>
40	SZILÁDY ÁRON	1867	<i>Kiskunhalason.</i>
	TAKÁTS SÁNDOR	1917	<i>Budapesten.</i>
	VÁRADI ANTAL	1889	<i>Budapesten.</i>
	VARGHA GYULA	1883	<i>Budapesten.</i>
	VOINOVICH GÉZA	1912	<i>Budapesten.</i>
45	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapesten.</i>

Levelező tagok:

	BRÁBEK FERENCZ	1899	<i>Prágában.</i>
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
	JONES HENRIK	1893	<i>Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).</i>
	KALUZA MIKSA	1911	<i>Königsbergben.</i>
5	KROHN KÁROLY	1913	<i>Helsingforsban.</i>
	MADELUNG AAGE	1916	<i>Berlinben.</i>
	MOLDOVÁNY GERGELY	1909	<i>Kolozsvárrott.</i>
	NORSA UMBERTO	1913	<i>Mantovában.</i>
	ORSZÁGH PÁL	1912	<i>Alsókubinban.</i>
10	SCHNITZER IGNÁCZ	1910	<i>Bécsben.</i>
	SCHUMACHER SÁNDOR	1898	<i>Kopenhágában.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

SIROLA FERENCZ	1912 <i>Fiumében</i>
STEINBACH JÓZSEF	1912 <i>Bécsben.</i>
YOLLAND ARTUR	1909 <i>Budapesten.</i>

BIZOTTSÁGOK:

Greguss-bizottság:

BEÖTHY ZSOLT, elnök.

ANGYAL DÁVID, BÁNFFY MIKLÓS GRÓF, BERZEVICZY ALBERT, RIEDL FRIGYES, VOINOVICH GÉZA.

Shakespeare-bizottság:*Elnök:* BERZEVICZY ALBERT.*Előadó:* RADÓ ANTAL.*Szerkesztő:* FERENCZI ZOLTÁN.

Belső tagok (a fentiekén kívül): ÁBRÁNYI EMIL, AMBRUS ZOLTÁN, ANGYAL DÁVID, APPONYI ALBERT GRÓF, BÁNFFY MIKLÓS GRÓF, BEÖTHY ZSOLT, HARASZTI GYULA, HEGEDÜS ISTVÁN, HEINRICH GUSZTÁV, KOZMA ANDOR, PEKÁR GYULA, RÁKOSI JENŐ, RIEDL FRIGYES, SZÁSZ KÁROLY, VARGHA GYULA, VÁRADI ANTAL, VOINOVICH GÉZA, YOLLAND ARTÚR.

Külső tagok: BODROGI LAJOS, GÁL GYULA, GYULAI ÁGOST, HEVESI SÁNDOR, IVÁNFI JENŐ, LATZKÓ HUGÓ, RÓZSA DEZSŐ, RUSZT JÓZSEF, SEBESTYÉN KÁROLY, TÓTH IMRE.

Gazdasági bizottság:

HEGEDÜS ISTVÁN, HEGEDÜS LORÁNT, NÉGYESY LÁSZLÓ.

Könyvkiadó-bizottság:

BEÖTHY ZSOLT, elnök.

ANTAL GÉZA, FERENCZI ZOLTÁN, HERCZEG FERENCZ, KLEBELSBERG KUNÓ GRÓF, KOZMA ANDOR, ORMODY VILMOS, RADÓ ANTAL, RIEDL FRIGYES, VADÁSZ LIPÓT, VARGHA GYULA, VÉGH ARTÚR, VOINOVICH GÉZA, WODIANER ARTÚR.

SZERKESZTŐK:

A Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztője:

SEBESTYÉN GYULA.

A Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtárának szerkesztői:

BEÖTHY ZSOLT, NÉGYESY LÁSZLÓ ÉS CSÁSZÁR ELEMÉR.

A Költők és Írók című életrajz-vállalat szerkesztője:

FERENCZI ZOLTÁN.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG TISZTVISELŐIa Társaság alapítása óta.¹**Elnökök:**

JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ (1841 okt. 12—1848 febr. 6.)
 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ (1860 máj. 24—1866 febr.)
 KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ (1866 febr.—1873 jan. 29.)
 TOLDY FERENCZ (1873 jan. 29—1875 decz. 10.)
 LUKÁCS MÓRICZ (1876 jan. 26—1879 febr. 19.)
 GYULAI PÁL (1879 febr. 19—1899 okt. 18.)
 BEÖTHY ZSOLT (1900 febr. 14—)

Másodelnökök:

SCHEDIUS LAJOS (1841 okt. 12—1847 nov. 12, helytartó
 elnök néven.)

¹ A Kisfaludy-Társaság élén első szervezete szerint az igazgató állott, kinek az ügyek intézésében a jegyző volt segítségére. A jegyző egy ideig nem is volt tagja a Társaságnak. 1841 okt. 12-én választja a Társaság, új szervezeti szabályzatának megfelelően, első teljes tisztikarát: elnököt, helytartó elnököt (1860-tól alelnök, 1865-től másodelnök elnevezést nyer), igazgatót (ez a tisztség 1865-ben megszűnt), titoknokot (1860-tól titkár néven), segéd-titoknokot (1865-től másodtitkár elnevezéssel). A Társaság működése 1848 febr. 6— 1860-ig szünetel; a tisztviselők megbízatása forma szerint ugyan nem szűnt meg, de voltaképen ez idő alatt a Társaság ügyeit egyedül Toldy Ferencz vitte. Greguss Ágost első titkári jelentésében (1862 febr. 6) a fent kimutatott tisztviselőkön kívül említi Császár Ferenczet, mint az 1858 febr. 26-iki ülésen elnöklő alelnököt s Hunfalvy Pált, mint az 1860 máj. 24-én tartott ülés titoknokát. Gyulai Pál lemondása után a tisztújító közülésig (1899 okt. 18. — 1900 febr. 14.) Szász Károly alelnök vezette a Társaság ügyeit. — 1920 febr. 4-én Császár Elemér választatott meg másodtitkárrá, de pár nap mulva leköszönt e tisztségéről.

- TOLDY FERENCZ (1860 aug. 1—1873 jan. 29. 1865-ig
alelnök néven.)
GYULAI PÁL (1873 jan. 29—1879 febr. 19.)
GREGUSS ÁGOST (1879 febr. 19—1882 decz. 13.)
SZÁSZ KÁROLY (1883 febr. 7—1900 febr. 14.)
BERZEVICZY ALBERT (1900 febr. 14—.)

Igazgatók:

- FÁY ANDRÁS (1837 febr. 6—1840 febr. 1.)
JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ (1840 febr. 1.—1841 okt. 12.)
TOLDY FERENCZ (1841 okt. 12—1860 aug. 1.)
ARANY JÁNOS (1860 aug. 1—1865 jan. 26.)

Titkárok:

- TÓTH LŐRINCZ (1841 okt. 12—1843 aug. 1. Ugyanó volt
1837 febr. 6—1841 okt. 12-ig a Társaság jegyzője.)
ERDÉLYI JÁNOS (1843 aug. 1—1848 febr. 6.)
GREGUSS ÁGOST (1860 aug. 1—1879 febr. 19.)
BEÖTHY ZSOLT (1879 febr. 19—1900 febr. 14.)
VARGHA GYULA (1900 febr. 14—1920 febr. 4.)
SZÁSZ KÁROLY (1920 febr. 4—.)

Másodtitkárok:

- NAGY IGNÁ CZ (1842 jan. 23—1844 ápr. 21. segédtitoknok
néven s egyszersmind pénztárnok is.)
GARAY JÁNOS (1844 ápr. 21—1848 febr. 6.)
TÓTH KÁLMÁN (1860 aug. 1—1876 jan. 26.)
BEÖTHY ZSOLT (1876 jan. 26—1879 febr. 19.)
CSIKY GERGELY (1879 febr. 19—1891 nov. 19.)
VARGHA GYULA (1891 nov. 25—1900 febr. 14.)
KOZMA ANDOR (1900 febr. 14—1920 febr. 4.)
KÉKY LAJOS (1920 márcz. 3—.)

A Greguss-jutalom nyertesei.

- Első műkritikai évkör (1906—1911): Angyal Dávid (*Gyulai Pál*).
 Első festészeti évkör (1907—1912): Benczur Gyula (*Millenaris hódolat*) és Szinyei-Merse Pál (*Thuja*).
 Első színművészeti évkör (1909—1914): Jászai Mari (Egész színművész női pályája).
 Első szobrászati évkör (1910—1915): Csikász Imre (*Ifjú nő*) és Szamovolszky Ödön (*Saját sírszobra*).
 Első zenészeteti évkör (1911—1916): Hubay Jenő (1914. cz. symphoniája).
 Első műépítészeti évkör (1912—1917): A *Széchenyi-híd* átépítését tervező bizottság (Beke József, Eckerman Ede, Gállik István, Gottlieb Ferencz, Hartig Sándor, Kherndl Antal, Szántó Albert és Zielinski Szilárd).
 Második műkritikai évkör (1912—1918): Beöthy Zsolt (*A magyar irodalom kistükre*, 5. kiadás).

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI.

AZ 1920-IK ÉVI FEBRUÁR HÓ ZÁRTÁIG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
 1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
 1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
 1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
 1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
 KIS JÁNOS febr. 19.
 1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
 1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
 1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápr. 21.
 1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
 1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
 1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
 1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
 1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
 1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
 BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
 SZONTÁGH GUSZTÁV jun. 7.
 CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.

- 1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
- 1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
VACHOTT SÁNDOR ápr. 9.
SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
- 1864 KAZINCZY GÁBOR ápr. 18.
SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.
- ²⁵ FÁY ANDRÁS, *a társaság első igazgatója*, jul. 26.
KUTHY LAJOS aug. 27.
MADÁCH IMRE okt. 5.
- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
- ³⁰ GAÁL JÓZSEF febr. 28.
EGRESSY GÁBOR jul. 30.
ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
- ³⁵ BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
- 1872 ⁴⁰ SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
- 1876 ⁴⁵ TÓTH EDE *belső tag* febr. 26.
SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* jul. 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* jan. 8.
STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
- 1878 ⁵⁰ SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL *rendes tag* jul. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
- ⁵⁵ SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
- 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.

- 1884 ⁶⁰ FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
- 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
GYÓRY VILMOS *rendes tag* ápr. 14.
- 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
⁶⁵ KOVÁCS PÁL *rendes tag* aug. 13.
IPOLYI ARNOLD *rendes tag* decz. 2.
- 1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* aug. 1.
- 1888 RING MIHÁLY *lev. tag* okt. 4.
HENSZLMANN IMRE *rendes tag* decz. 5.
- 1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* jan. 15.
PACHLER FAUST *lev. tag* szept. 5.
CSIKY GERGELY *rendes tag* nov. 19.
HUNFALVY PÁL *rendes tag* nov. 30.
- 1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márcz. 24.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* okt. 9.
- 1894 PAULAY EDE *rendes tag* márcz. 11.
- 1895 STIER TEOFIL *lev. tag.*
PHILLIPS HENRIK *lev. tag.*
- 1896 Gr. SZÉCSEN ANTAL *rendes tag* aug. 23.
⁸⁰ DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* nov. 1.
- 1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* jan. 17.
PULSZKY FERENCZ *rendes tag* szept. 7.
PÁLFFY ALBERT *rendes tag* decz. 22.
- 1898 SAYOUS EDE *lev. tag* jan. 19.
⁸⁵ ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) *rendes tag* ápr. 28.
ZICHY ANTAL *rendes tag* máj. 19.
SZÁSZ BÉLA *rendes tag* jul. 7.
ARANY LÁSZLÓ *rendes tag* aug. 1.
HORVÁT BOLDIZSÁR *rendes tag* okt. 28.
- 1899 ⁹⁰ BARTALUS ISTVÁN *rendes tag* febr. 8.
PATERSON ARTÚR *lev. tag* szept. 29.
PÉTERFY JENŐ *rendes tag* nov. 5.
- 1900 IMRE SÁNDOR *rendes tag* decz. 21.
- 1901 SAISSY AMADÉ *lev. tag* április.
- 1902 ⁹⁵ SZIGETI JÓZSEF *rendes tag* február 26.
TOLNAI LAJOS *rendes tag* márczius 19.
DOBSA LAJOS *rendes tag* julius 8.
VADNAY KÁROLY *rendes tag* julius 27.
KELETI GUSZTÁV *rendes tag* szeptember 2.
- ¹⁰⁰ MÜNTZ JENŐ *lev. tag* december.

- BARTÓK LAJOS *rendes tag* deczember 31.
 1903 TÓTH LŐRINCZ *rendes tag* márczius 17.
 1904 JÓKAI MÓR, *rendes tag* május 5.
 JOVANOVIĆ JÁNOS *lev. tag* június 18.
 105 ÖMAN VIKTOR EMANUEL *lev. tag* augusztus 23.
 1905 SZÁSZ KÁROLY *rendes tag* október 15.
 1906 BACHAT DÁNIEL *levelező tag* április 13.
 HANDMANN ADOLF *levelező tag* deczember 8.
 1907 VULCANU JÓZSEF *levelező tag* szeptember 9.
 1908 110 SZANA TAMÁS *rendes tag* február 11.
 1909 STURM ALBERT *lev. tag* február 14.
 JALAVA (ALMBERG) ANTAL *lev. tag* július 3.
 SZÜRY DÉNES *rendes tag* október 28.
 GYULAI PÁL, a társaság hatodik elnöke november 9.
 1910 115 HEVESI LAJOS *lev. tag* február 27.
 MIKSZÁTH KÁLMÁN *rendes tag* május 28.
 CASSONE JÓZSEF *lev. tag* július 31.
 BIGAULT DE CASANOVE KÁROLY *lev. tag* október 23.
 1911 VÉRTESI ARNOLD *rendes tag* augusztus 1.
 120 JÁNOSI GUSZTÁV *rendes tag* augusztus 15.
 1912 VRCHLICKÝ JAROSLAV *lev. tag* szeptember 9.
 KONT IGNÁ CZ *lev. tag* deczember 23.
 1913 DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF *lev. tag* február 24
 ÁBRÁNYI KORNÉL *rendes tag* márczius 11.
 1914 125 LECHNER GYULA *lev. tag* június 10.
 1915 GENETZ ARVID *lev. tag* május 13.
 FIÓK KÁROLY *rendes tag* május 21.
 BAKSAY SÁNDOR *rendes tag* június 18.
 1916 HADZSICS ANTAL *lev. tag* január 16.
 130 SEBŐK ZSIGMOND *rendes tag* június 4.
 DALMADY GYŐZŐ *rendes tag* június 30.
 SOMLÓ SÁNDOR *rendes tag* szeptember 2.
 ÁGAI ADOLF *rendes tag* szeptember 22.
 1917 PONORI THEWREWK EMIL *rendes tag* február 24.
 1918 135 LÉVAY JÓZSEF *rendes tag* július 4.
 TISZA ISTVÁN gróf *rendes tag* október 31.
 1919 BERCZIK ÁRPÁD *rendes tag* július 16.
 DÓCZY LAJOS báró *rendes tag* augusztus 27.
 ZEMPLÉNI ÁRPÁD *rendes tag* október 12.
 140 NEUGEBAUER LÁSZLÓ *lev. tag* deczember 4.
 BAYER JÓZSEF *rendes tag* deczember 12.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÚJ ALAPÍTÓI

az 1920-ik évi február hó zártáig.*

Balogh Jenő (500 K), Beöthy Zsolt (2000 K), Endrei Ákos (100 K), Herzog Ignác (5500 K), Jánosy József (200 K), Léway József (régibb, 200 K-ás alapítványához 1000 K), Magyar Hitelbank (10,000 K), Országos Casino (500 K), Balogné Radó Ágnes és Szőnyiné Radó Teréz (10,500 K), Vargha Gyula (régibb, 400 K-ás alapítványához 1000 K), Wenckheim László gróf (500 K).

KIVONATOK A TÁRSASÁG JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

1918 márczius 6.

1. Titkár jelenti: *a)* hogy gróf Tisza István rendes taggá választását levélben elfogadta és megköszönte. Örvedetes tudomásul szolgál.

b) Az Országos Kaszinó 500 K összeggel a Társaság alapítói közé lépett. Köszönettel vétetik.

2. A felolvasások során Szemere György székfoglalólul megemlékezik Somló Sándor elhunyt tagról, majd pedig felolvassa *Mihály és Kurucz* című elbeszélését. Elnök beszéddel üdvözli a széket foglalt tagot s átnyújtja neki rendes tagsági oklevelét, melyet az köszönettel átvesz.

3. A zárt ülésen Radó Antal figyelmezteti a Társaságot, hogy az alapszabály-módosítás folytán szükségessé válik az ügyrend revíziója is. A Társaság osztozik a felszólaló véleményében s felkéri az elnökséget, hogy a felszólalóval együtt, ki az alapszabály-módosítást is kezdeményezte s megvalósításában közreműködött, az ügyrendnek a módosított alapszabályokhoz illesztését előkészítse.

1918 április 10.

1. Titkár jelenti, hogy *a)* a kormány a megválasztott elnököt és másodelnököt állásukban jóváhagyásával megerősítette.

*) A rendkívüli nyomdai viszonyok ez alkalommal lehetlenné tették az alapító tagok névjegyzékének teljes egészében való közlését. E névsor az alapító tagok utolsó névjegyzékének (*Évlapok*, LI. k. 295—302. l.) kiegészítésül szolgál.

b) A Shakespeare-bizottság ismét megalakult régi tagjaiból, kikhez egy új tag választatott: Gál Gyula, a Nemzeti Színház művésze.

1918 május 8.

1. Titkár jelenti, hogy a) az Első magyar általános biztosító társaság régi alapítványát, mint évenként rendszeren, ismét 400 K újabb adománynyal gyarapította;

b) Gróf Wenckheim László, orsz. képviselő 500 K befizetéssel a Társaság alapító tagjai közé lépett;

c) Özv. Endrei Ákosné elhunyt férje végrendekezésének megfelelően, 100 K-át fizetett be a Társaság tőkéjének gyarapítására;

d) Herzog Ignác 500 K alapítványt és 5000 K összegű adományt juttatott a Társaságnak. A Társaság hálás köszönettel veszi e nagylelkű alapítványokat és adományokat. Elnök indítványára az elhunyt Endrei Ákos tanárnak 100 K hagyományát a hagyományozó nemes szándékának kegyeletes méltatásául, annak nevében örök alapítványként tőkésíti s Endrei Ákos nevét a Társaság alapító tagjainak sorába beiktatni rendeli.

1918 június 5.

1. Titkár jelenti, hogy a Magyar Hitelbank jubileuma alkalmából 10,000 K adományt bocsátott a Társaság rendelkezésére. A Társaság hálás köszönettel veszi.

2. Kozma Andor szükségesnek vélné, hogy a Társaság az irodalom nemzeti jellegének és irányának érdekében valamely külső szervezet létesítésére törekedjék s elsősorban az országszerte működő fő- és középiskolák irodalom-tanárainak javával keressen állandó, bizalmas összeköttetést. Ezek útján a vidéki irodalmi egyletek és mozgalmak felől is megbízható tájékoztatásokat szerezhet s az ifjúság, valamint a vidéki irodalombarát közönség ízlésének irányítására is hathat. A Társaság felkéri Kozma Andor, Császár Elemér, Pekár Gyula és Sajó Sándor rendes tagokat, hogy mint bizottság beszéljék meg a felvetett észmét s annak idején a kívánatos külső szervezet miként leendő megvalósítására nézve tervet ajánljanak a Társaságnak.

3. A Társaság felkéri Vargha Gyulát, hogy az eperjesi Széchenyikör jubileumi ünnepén f. évi július hó 23-án képviselőként jelenjen meg.

4. Ferenczi Zoltán bejelenti, hogy a Petőfi-Társasággal együtt tisztelgő látogatást tett Miskolczon Lévy Józsefnél, az agg nagy költőnél, a Kisfaludy-Társaság szeretett és tisztelt Nesztoránál. A szíves közlést a Társaság meleg köszönettel fogadja.

1918 október 2.

1. Berzeviczy Albert másodelnök az ülés megnyitása után felszólal, hogy társai nevében is üdvözölje a Társaság szeretett elnökét, Beöthy Zsoltot, születése hetvenedik évfordulója alkalmából.

Tudja, — úgymond — hogy a mai idő nem az ünneplés ideje s hogy az ünnep örömébe fájdalmas érzések vegyülnek. De maga Beöthy, ki ime legújabb szellemi termékét idehozta nekünk, ad rá példát, hogy a kit «a bánat megvisel zordul», az vígaszért a munkához forduljon. Így a mi lelkünk is fölülemelkedik mindazon, a mi ráncshezedik s átérezzük mélyen, hogy ezekben a nehéz napokban, a mikor aggódva kérdezzük, mit hoz a jövő, csak azt látjuk, mit ragad el a jelen, e napokban forrón kell ragaszkodnunk ahhoz, a mi a múltból még megmaradt. Ilyen a múltból megmaradt kincse szellemi életünknek, Beöthy Zsolt, a kit örömmel látunk az aggkor küszöbén is megtöretlen lelki s szellemi erőben, érdemei és munkássága magas talapzatán, hol semmi irodalmi képrombolás el nem érheti, mint nemzetünk tiszteletének, a mi szeretetünknek tárgyát, a kinek szavaira lelkesen hallgat ma is a tanulni vágyó váltakozó nemzedék, a kinek tolla ma is gazdagítja nemzetünk nem muló értékű szellemi birtokát. Biztosítja végül az elnököt a Társaság tagjainak ragaszkodó érzelmeiről.

Beöthy Zsolt a szíves üdvözlést beszéddel köszöni meg. A Társaság, valamint a közönség az üdvözlő beszédet és az arra adott választ nagy tetszéssel fogadja s Beöthy Zsolt elnököt lelkes ovatióban részesíti.

2. Titkár jelenti, hogy Lévay József f. évi július 4-én, 93 éves korában elhunyt. Haláláról a Társaság külön gyászjelentést adott ki s ravatalára koszorút küldött. A Társaságot a temetésen, július 7-én, Miskolczon Kozma Andor képviselte, ki a nagy halott koporsója felett a Társaság nevében búcsuztató beszédet mondott. Elnök kéri a Társaság jóváhagyását a Lévay József halála alkalmával a Társaság nevében az elnökség által tett intézkedésekhez s egyben kifejezi a Társaság kívánságát, hogy majdan Kozma Andor a Társaság körében is irodalmi emlékbeszéddel méltassa Lévay József költői egyéniségét és érdemeit. A Társaság az elnökség intézkedéseit jóváhagyja s Kozma Andornak képviselétéért köszönetet szavaz.

3. Elnök közli, hogy Lévay József a Társaság irodalmi céljaira 1000 korona összegű hagyományt rendelt. Kegyeletes hálával vétetik tudomásul.

4 A Társaság meghívót kapott Ivánfi Jenő színművésznek a budapesti Nemzeti Színházban e hó 4-én rendezendő jubileumára. A Társaság a meghívást köszönettel elfogadja s tekintve, hogy Ivánfi Jenő a Társaság kebelében alakult Shakespeare-bizottságnak is nagyrabecsült buzgó tagja, felkéri Berzeviczy Albertet, ki mint a Shakespeare-bizottság elnöke, köszönteni fogja a művészt, hogy együttal annak a Kisfaludy-Társaság üdvözlétét és jó kívánságait is tolmácsolni sziveskedjék. Ohajtja továbbá, hogy tagjai közül minél többen jelenjenek meg az igen érdemes és irodalmilag is figyelemreméltóan tevékeny művész ünneplésén.

1918 november 6.

1. Elnök mély megilletődéssel emlékszik meg a Társaság f. évi közgyűlésén rendes taggá megválasztott Tisza Istvánnak elhunytáról:

Legmélyebb megindulással jelentem, hogy Tisza István társunk október 31-dikén elhagyott bennünket. Személyének és pályájának emlékét a végzet átadta a történelemnek és baráti szívünknek. Hiszem, hogy a két emlék nem fog különbözni egymástól.

A Társaság kegyeletes igaz bánattal fogadja a szomorú jelentést s a köréből hamar kidőlt megválasztott rendes tag özvegyének s családjának gyászában őszinte fájdalommal vesz részt.

2. Elnök a Társasághoz Elnöki Szózatot intéz (l. 127. l.). A Társaság közlekedéssel egyhangulag elfogadja az elnök előterjesztését; hazafias örömmel üdvözli Magyarország teljes függetlenségének visszanyerését s ünnepélyesen kijelenti, hogy a kormányt a nagy történelmi átalakulás válságos idejében legteljesebb bizalommal támogatni a nemzet egysége és jövője érdekében kötelességének ismeri. Felkéri egyben a Társaság elnökét és másodelnökét, hogy ezt az egyhangulag hozott társasági határozatot, az elnök szövegezésében, az országos kormánynak mint a Társaság egészét képviselő küldöttség legyenek szivesek átnyújtani.

3. A lejárt pályázatok pályabírálióiul kiküldetnek: 1. Lukács Krisztina-jutalom (költői elb., érkezett 8 pályamű): Angyal Dávid, Kéky Lajos, Sajó Sándor; 2. Lukács Krisztina-jutalom (elbeszélés vagy kisebb regény, érk. 5 pályamű): Ferenczi Zoltán, Négyesy László, Szász Károly); 3. Bulyovszky L.-jut. (szavalható költemény, érk. 10 pályamű): Császár Elemér, Hegedüs István és Jakab Ödön.

4. Titkár jelenti, hogy néhai Aszalay Gyula, volt dobozi főjegyző végrendeletileg 100 holdas földbirtokát a Társaságra hagyta, azzal a kikötéssel, hogy annak jövedelmeit özvegyasszony testvérei élvezik, míg csak egy is él közülök. A birtok tulajdonjoga e szerint

az örökhagyó halála után már a Társaságot illeti, birtokba azonban a Társaság csak a még életben levő két testvér halála után lép. A Társaság nagy hálával és kegyelettel a nemes irodalombarát örökhagyó iránt tudomásul veszi a jelentést s jóváhagyja, hogy az ügy véleményezés s esetleges intézkedés végett a Társaság ügyészének adatott át.

1918 december 28.

1. Beöthy Zsolt fölolvassa, mint a Greguss-bizottság építészeti előadója, a bizottságtól egyhangulag elfogadott jelentést. A Társaság egyhangulag elfogadja a bizottság javaslatát, s az elnökö alelnök indítványára az előadónak nagybecsű munkálatáért hálás köszönetet mond.

2. Az elnök jelenti, hogy a Greguss-jutalmat a szabályzat értelmében csak kihirdetni kell decz. 29-én, a döntés időpontját a szabályzat nem állapítja meg. Javaslatára a Társaság elhatározza, hogy a jelentés meghallgatása és a díj odaítélése a rendes decz. havi ülésen történjék, az ítélet kihirdetése pedig decz. 29-én.

1919 január 8.

1. Elnök, tekintettel a nyugtalan közállapotokra, felveti a kérdést, vajjon az évi közgyűlésnek ünnepélyes nyilvános része, a f. évi február 9-ére kitűzendő felolvasó ülés egyáltalán megtartassék-e. A Társaság beható megbeszélés után arra a meggyőződésre jut, hogy ünnepi nyilvános ülést kitűzni nem ajánlatos. Ez okból azt határozza, hogy a f. évi februárban az alapszabályszerű évi közgyűlésnek csupán nem nyilvános része, az előzetes és tagválasztó közülés tartassék meg. Ennek keretébe illesztessenek be ezúttal kivételesen azok a közgyűlési tárgyak is, melyek a februári határidőhöz vannak kötve és szabályszerűen a nyilvános ünnepi közülés tárgysorába szoktak felvétetni. Így a titkár évi jelentése a Társaságnak 1918-ban végzett dolgairól az előzetes és tagválasztó közülésen terjesztendő elő s ugyanezen fognak felbontatni az esetleg jutalomban részesülő pályaművek jeligés levelei is.

2. Titkár előterjeszti a szabályszerű időben, megfelelő alakban és módon beérkezett tagajánlásokat. Tudomásul szolgál, hogy költői helyre rendes tagúl: 1. Zempléni Árpád, Ábrányi Emil, Benedek Elek és Csengeri János Vikár Bélát; 2. Ferenczi Zoltán Móricz Zsigmondot, Sebestyén Gyula ugyancsak Móricz Zsigmondot; 3. Alexander Bernát Surányi Miklóst, — írói helyre pedig, rendes tagul, Szász Károly Sebestyén Károlyt ajánlja.

3. Kozma Andor a Társaság ereklyetárának ajándékozta Tóth Kálmán kiváló költő, társasági elhunyt tag kézírásos verses könyvec-

kéjét s néhány külön papirszeletre írt vers-fogalmazványát, melyet az ajándékozó Tóth Kálmán özvegyétől, Majthényi Flórától kapott. A Társaság az ajándékot hálás köszönettel elfogadja s ereklyetárába helyezi.

1919 február 5.

(Előzetes és tagválasztó közülés).

1. Elnök, megállapítván, hogy a tagválasztáshoz alapszabályszerűen szükséges számú rendes tagnál több van jelen, elsől a tagválasztást tűzi napirendre. Választható két rendes tag; egyik író, másik költő helyre. A szabályszerűen ajánlott jelöltek: *a)* író helyre Sebestyén Károly; *b)* költő helyre Móricz Zsigmond, Surányi Miklós és Vikár Béla. Szabályszerűen megejtett választási eljárással titkos szavazás útján: *a)* írói helyre Sebestyén Károly abszolút többséget nem kapván, az írói hely nem töltetett be; *b)* költő helyre Móricz Zsigmond abszolút többséggel rendes taggá megválasztatott s a szokott módon meghívandó a Társaságba.

2. Titkár jelenti, hogy Hartig Sándor a Greguss-jutalmát nyert Lánchídépítő-bizottság nevében köszönő levelet intézett a Társasághoz, közölvén abban azt is, hogy a jutalmazott bizottság a 2000 K összegű felvett jutalomból 1500 K-t három, az építésben résztvett és meghalt munkás családjainak, 500 K-t pedig a Mérnök- és Építész-Egylet segélyalapjának adományozott.

3. Pályázatok eldöntése. *a)* Lukács Krisztina-féle költői elbeszélésre kitűzött jutalom. Kéky Lajos jelentést olvas fel, bíráló társai, Angyal Dávid és Sajó Sándor nevében is, mely a pályaművek közül mint viszonylag leginkább figyelemreméltót *Az ördög szerelme* címűt méltatja, azonban jutalmazhatónak ezt sem találja. A Társaság a jutalmat nem adja ki.

b) Lukács Krisztina-féle elbeszélésre vagy kisebb regényre kitűzött jutalom. Szász Károly jelentést olvas fel, melyben bíráló társai, Ferenczi Zoltán és Négyesy László nevében is javasolja, hogy a jutalom, két egyenlő részben megosztva, adassék ki a *Föld* és a *Kedves néném* című két legjobbnak talált pályamunka szerzőinek. A Társaság a bíráló bizottság jelentését és javaslatát elfogadja.

c) Bulyovszky Lilla-jutalom szavazható költeményért. Jakab Ödön jelentést olvas fel, melyben bíráló társai, Császár Elemér és Hegedüs István nevében is, mint viszonylag legjobb pályaművet a *Magyar iskola* címűt emeli ki, de a jutalom kiadását nem javasolja. A Társaság a bizottság jelentését és javaslatát elfogadva, a jutalmat nem adja ki.

1919 márczius 5.

1. Titkár jelenti, hogy a) Jánosz József veszprémi törvényszéki bíró belépett Társaságunkba alapító tagnak. Örvendetes tudomásul szolgál.

b) A Lukács Krisztina-jutalommal ez idén kitüntetett két elbeszélés szerzői: Haugh Béla és Nógrády László.

c) Bárd Miklós engedve a Társaság egyhangú óhajának, benyújtotta kiadásra *Vezeklés* című verses regényét. Az elnök megbizásából ő és Császár Elemér részletes jelentést terjesztenek be a műről s ennek alapján a Társaság elfogadja kiadásra a művet.

1919 augusztus 16.

1. Elnök melegen köszönti a hosszú idő után újra egybegyűlt tagokat, de fájdalom, nem örömmel, mert az erőszak uralmától megszadadított ugyan a gondviselés, de szívünk még vergődik szegény hazánkért, s a menekülés, boldogulás útja még bizonytalan. De minden szervnek, mely közéletünk terén a romokból téglát rakhat az új épülethez, meg kell kezdenie a munkát, Társaságunknak is.

Jelenti, hogy az eltávozott kommunista kormány előbb üléseinket, majd összejöveteleinket is megtiltotta, sőt az áprilisére hirdetett rendes ülés megtartását erőszakkal is meggátolta volna. Ily körülmények közt az időközben fölmerült ügyekben kénytelen volt a maga felelősségére intézkedni. Most, hogy újra összegyűlhettünk, beszámol intézkedéseiről. Megkezdődvén május hóban a műtárgyak kommunizálása, biztonságba akarta helyezni a Társaság Gyulai-serlegét, mert ahhoz nemcsak a Társaságnak sok emléke fűződik, de aranyból lévén, anyagi értéke is becsessé tette. Megbeszélve a dolgot több társunkkal, Hegedűs István r. tag kíséretében elvitte a serleget a M. N. Múzeum igazgatójához, neki átadta, az átadásról jegyzőkönyvet vettek föl, melynek bizonyossága szerint a M. N. Múzeum átvette és őrzésre elvállalta a serleget.

Megilletődve jelenti továbbá, hogy Társaságunk elvesztette egyik legrégebb, leglelkesebb s ép ezért a legkeserűbb bánattal küzdő tagját, Berczik Árpádot, épen azokban a napokban, melyekben a nemzeti gyász a legsúlyosabban nehezedett a lelkére, akkor, mikor a jobb jövő reménye még csak fel sem csillámlott. Halála alkalmával kifejezte személyesen a Társaság részvétét az özvegnél, koszorút tett a koporsóra s a Társaság nevében rövid beszéddel elbúcsúztatta a halottat. Egy másik vesztéséről is jelentést kell tennie, mely nem ritkította ugyan sorainkat, de egy oly egyéniséget ragadott el, a ki saját pályájánál és édes atyja emlékénel fogva a legszorosabb kap-

csolatban állt velünk: Eötvös Lorándot, Eötvös Józsefnek, Társaságunk egyik alapítójának és új életre támadása után első elnökének fiát, a ki mindazt, a mi édes atyja emlékéhez fűződött, így Társaságunkat is, mindég szíven melengette. A két Eötvöst találóan lehet a két Humboldthoz hasonlítani: az apa politikus, szónok, paedagogus és aestheticus, a fiú korának legnagyobb természettudósa, s a mint a németség mindig együtt említi Humboldt Vilmos és Sándor nevét, akként a magyar utókor előtt is mindenkor összefonódva fog élni a két nagy Eötvösnek, apának és fiúnak emléke. Indítványozza, hogy a Társaság intézzen részvétiratot Berezik Árpád özvegyéhez és Eötvös Loránd leányaihoz.

Az elnök jelentését a Társaság tudomásul veszi, intézkedéseit utólag jóváhagyja, indítványát elfogadja.

2. Pekár Gyula azt indítványozza, hogy a Társaság küldjön ki kebeléből egy öttagú bizottságot, mely tagjainak viselkedését a kommunizmus ideje alatt nemzethűség szempontjából megvizsgálja. Társaságunk a nemzeti érzés és szellem őre volt mindig s nem tűrheti, hogy esetleg olyanok legyenek tagjai sorában, a kik hazafiúi kötelességeiket megsértették.

Az elnök, nem helyezkedvén szembe az indítvánnyal, csak arra figyelmezteti a Társaságot, hogy az ilyen eljárásnál nagy óvatosságra és előrelátásra van szükség: csak abban az esetben van meg orlásnak jogosultsága, ha bebizonyított tények, félre nem érthető nyilatkozatok alapján állapítható meg valakinek bűnössége, pusztá szóbeszéd alapján ítélkezünk nem szabad. Vigyázzunk nagyon, hogy hozzá ne nyúljunk a lelkiismereti és gondolati szabadsághoz, és óvakodjunk attól, hogy a mi közös ügyünk munkásaiból szükség nélkül ellenségeket ne szerezzünk a nemzeti ügynek.

Jakab Ödön, Bársony István, Hegedüs István és Berzeviczy Albert fölszólalásai után, a kik egyértelműleg hangoztatták, hogy ilyen indítvány elől, ha fölmerült, a Társaság már a tekintélye miatt sem zárkozhatik el, mert úgy tünnék föl, mint ha valami elpalástolni valónk volna, egyhangulag elhatározza a bizottság kiküldését és tagjaiul Szász Károly elnöklete alatt Angyal Dávid, Bársony István, Császár Elemér és Jakab Ödön r. tagokat választja meg. Az elnökséget fölhatalmazza, hogy a mint a bizottság elkészült a munkálataival, hívja össze a Társaságot rendkívüli ülésre.

1919 december 3.

1. Titkár kegyeletesen jelenti, hogy Dóczy Lajos r. tag f. évi augusztus 27-én és Zempléni Árpád r. tag f. évi október 12-én elhunyt. Az előbbi felett Kozma Andor, az utóbbi felett Szász Károly mon-

dott a Társaság nevében búcsúztató beszédet. A Társaság mindkét kedves halottja koporsójára koszorút küldött s végtisztességükön számos taggal volt képviselve. A Társaság mély fájdalommal veszi tudomásul. Kegyeletes bánatát az ülés jegyzőkönyvében is kifejezésre juttatni rendeli; köszönetet mond a búcsúztató szónokoknak s helyesli és jóváhagyja az elnökségnek a temetések alkalmával tett intézkedéseit.

2. Elnök tudtul adja, hogy a tagoknak a proletárdiktatura alatt tanúsított magukviselete megvizsgálására kiküldött bizottság jelentése elkészült. Minthogy annak alapján esetleg tagok kizárásáról is kell majd dönteni, az elnök abban a meggyőződésben van, hogy a jelentés közgyűlés elé tartozik, mert tagválasztásra is csupán közgyűlés illetékes s az is csak akkor, ha annak megnyitásakor legalább húsz rendes tag van jelen. A Társaság helyeslően veszi tudomásul s elhatározza, hogy a bizottság jelentésének tárgyalására s abból folyó tagsági kérdések eldöntésére rendkívüli közgyűlés hívandó össze.

3. Váradi Antal köszönetet mond az elnökségnek, hogy a Társaság javait a lefolyt zavaros forradalmi időkben megővta. A Társaság közhelyesséssel hozzájárult a köszönethez.

4. Voinovich Géza, hivatkozással arra, hogy a nemzeti érzés s ezzel a nemzeti irodalom iránt való érdeklődés a magyarságban általánosan felébredt, kéri a Társaságot, hogy úgy a könyvkiadás, valamint az irodalmi előadások dolgában élénkebb s a közönség hangulatával számottevő tevékenységet fejtsen ki. Indítványozza különösen, hogy a jövő év első felében a Társaság irodalmi matinékat rendezzen a Nemzeti Színházban, melyeken a Társaság egyes tagjai bevezető előadásokban a nemzet nagy költőit közérthetően s vonzóan ismertessék s aztán jeles színművészek és művésznők az ismertettet költők műveiből megfelelő mutatóványokat szavaljanak s esetleg énekeljenek. E matinéokra a magyar nemzeti hadsereg is hívassék meg s a legénység részére bizonyos számú hely díjtalanul ajánltassék fel; a polgári közönség tömeges megjelenése pedig a belépő jegyeknek lehetőleg mérsékelt árával tétessék lehetségessé. Az indítvány Voinovich Géza, Szász Károly és Császár Elemér rendes tagokból alakított bizottságnak adatik ki részleges tervezet elkészítése s lehetőleg mielőbb leendő előterjesztése végett.

1919 december 10.

(Rendkívüli közülés.)

1. Elnök meleg szavakkal üdvözli Pekár Gyulát, mint az országos kormány tagját, ki a közelmúlt szomorú időkben a nemzet kultúr-kincseinek megmentése körül nagy érdemeket szerzett. Pekár

Gyula köszönetet mond az üdvözlésért. A Társaság úgy az elnöki üdvözlést, mint a köszönetet élénk tetszéssel fogadja.

2. Császár Elemér, mint a tagoknak a proletárdiktatura alatt tanúsított viselkedése megvizsgálására kiküldött bizottság előadója, felolvassa a bizottság jelentését a megtartott vizsgálatokról. A bizottság Alexander Bernát és Móricz Zsigmond r. tagokra vonatkozólag... javasolja, hogy az előterjesztett bizonyítékok alapján a Társaság döntse el, vajjon a két nevezett r. tag megmaradhat-e a Társaságban vagy nem.

Elnök mint tag szól a bizottság jelentéséhez s Alexander Bernátra vonatkozólag... kéri a Társaságot, hogy ügyét függessze fel s abban majd csak akkor döntsön, ha nevezett visszatér külföldről s a bizottság előtt mentségeit előadhatja.

Császár Elemér bizottsági előadó, Szász Károly, a bizottság elnöke, Ábrányi Emil, Jakab Ödön, Bársony István és Pekár Gyula az Alexander Bernát ellen szóló tárgyi bizonyítékokat elegendőknek találják arra, hogy ügyében a Társaság már ma döntsön.

Elnök titkos szavazást rendel el arra a kérdésre: a Társaság tagja maradhat-e Alexander Bernát és Móricz Zsigmond. A Társaság titkos szavazással Alexander Bernátra vonatkozólag tizenhét «nem» szavazattal négy «igen» szavazat ellenében és Móricz Zsigmondra vonatkozólag tizenkilenc «nem» szavazattal két üres szavazójegy ellenében elhatározta, hogy a két nevezett a Társaság tagja nem maradhat. Elnök kimondja társasági határozatul, hogy Alexander Bernát és Móricz Zsigmond a Társaság tagjai sorából töröltetnek.

3. Hosszabb eszmecsere után a Társaság elhatározta, hogy a megüresedett hat r. tagsági hely közül a jövő évi február hóban tartandó közgyűlésen négy betölthető, és pedig kettő íróval és kettő költővel.

1919. december 29.

(Rendkívüli ülés.)

1. Voinovich Géza mint a matinée-bizottság előadója bemutatja a hármuktól — kivüle még Császár Elemér és Szász Károly — készített tervezetet. A Társaság a tervezetet egyhangú helyesléssel fogadja s az elnök indítványára megkéri a hármas bizottságot, vállalja magára a bemutatott tervezet végrehajtását és megvalósítását, még pedig teljes fölhatalmazással, a részletekre nézve szabad kezének fönntartásával. A Társaság a tervezetet csak keretnek kívánja tekinteni s a kitöltését teljesen rábízta a bizottságra.

2. Négyesy László, a Greguss-bizottság ezidei előadója, bejelenti, hogy a bizottság őt, a ki nem tagja az állandó bizottságnak,

meghívta előadóul. Felolvassa jelentését. Részletesen méltatva azok kritikai munkásságát, a kik kritikáikat kötetekbe foglalták (Ambrus, Bábits, Salgó, Schöpflin), megemlíti, hogy a jutalom legkomolyabb jelöltjei abc-sorrendben Császár, Kéky, Riedl és Voinovich. A bizottság azonban Riedl indítványára Beöthy Zsolt Kistükrét kívánja megjutalmazni. Maga is készségesen hozzájárul ehhez a gondolathoz és részletesen méltatja Beöthy művének kiválóságait. A Társaság egyhangú lelkesedéssel Beöthy Zsoltnak ítéli az ezidei Greguss-jutalmat.

1920 január 7.

1. Titkár kegyelettel emlékszik meg Társaságunknak az utolsó ülés óta elhunyt nagyérdemű tagjairól, Bayer József r. tagról, a ki mint a magyar dráma történetének fáradhatatlan bűvara és mint az önzetlen tudós példaképe szerzett elévülhetetlen érdemet, és Neugebauer László l. tagról, üléseink egyik legszorgalmasabb látogatójáról, a ki Petőfi költeményeinek német fordításával kötelezte hálára nemzetünket.

2. Ugyanó jelenti, hogy Beöthy Zsolt a neki ítelt Greguss-díj értékét, 2000 K-t mint alapítványt a Társaságnak ajándékozta. Örvendetes tudomásul szolgál.

3. Ugyanó bemutatja az 1919 decz. 31-ig érkezett tagajánlásokat. E szerint az íróval betölthető két helyre 1., Horváth János essay-írot ajánlja Vargha Gyula; 2., Papp Ferencz essay-írot ajánlja Voinovich Géza, Szász Károly, Császár Elemér; 3. Hegedüs Lóránt közgazdasági írot ajánlja Angyal Dávid, Jakab Ödön, Ábrányi Emil, Beöthy Zsolt. A költővel betölthető két helyre: 1. Lőrinczy György elbeszélőt ajánlja Ábrányi Emil, Bársony István, Jakab Ödön, Váradi Antal, Angyal Dávid és külön Beöthy Zsolt, Szász Károly; 2. Szász Béla költőt és műfordítót ajánlja Ábrányi Emil, Bársony István, Jakab Ödön, Váradi Antal, Angyal Dávid. A Társaság mind az öt ajánlatot elfogadja.

1920 február 4.

(Előzetes és tagválasztó közlés.)

1. Elnök jelenti, hogy Voinovich Gézáné úrnőtől vett értesülése szerint báró Dóczy Péter, a Társaság nagyérdemű elhunyt tagjának, báró Dóczy Lajosnak fia és örököse, a hagyatékban talált karszékét, mely eredetileg Arany Jánosé volt s melyet báró Dóczy Lajos mint ereklyét kegyeletesen őrzött, a Kisfaludy-Társaságnak adományul ajánlja fel, azzal a czélzattal, hogy az a Társaság ünnepi ülésein elnöki székül használtassék. A Társaság a most már kétszeres kegyeleti értékkel bíró ereklyetárgyat, az adományozó ajánlotta rendelte-

téssel együtt, mély hálával fogadja el s megbízza az elnökséget, hogy erről az adományozót, báró. Dóczy Pétert levélben értesíteni s a Társaság legmelegebb köszönetét abban is méltó kifejezésre juttatni szíveskedjék.

2. Titkár felolvassa Balogné sz. Radó Ágnes és Szönyiné sz. Radó Teréz úrnők közösen írt levelét a Társasághoz, melyben édesatyjuk, Radó Antal társasági rendes taggá választásának huszonötödik évfordulója alkalmából 10,000 K összegű alapítványt ajánlanak fel, azzal a rendeltetéssel, hogy annak évi kamatai mindenkor jutalmul tűzessenek ki, esetről-esetre meghatározandó kiváló idegen költői művek jeles magyar műfordítására. Hogy a jutalom már a folyó évben is kifizethető legyen, az alapítvány-felajánlók még 500 K-t ajánlanak meg, mint első ízben jutalomra teljesen felhasználható összeget, a 10,000 K tőkén felül. A Társaság a felajánlott s már be is fizetett 10,000 K alapítványtőkéket, valamint az egyszeri, első évi jutalomra fordítható 500 K összeget, a megszabott rendeltetéssel együtt meleg köszönettel elfogadja, s Radó Antalt kéri fel, hogy ezt a nemes szellemű adományozó úrnőkkel, a Társaság tiszteletteljes üdvözlétének tolmácsolása mellett, közölni szíveskedjék.

3. Elnök megállapítja, hogy az ülésen húsznál több tag jelenvén meg, a tagválasztás alapszabályszerűen megejthető. Elrendeli a titkos szavazást a szabályszerűen ajánlottakra. Sorshúzás útján eldönteti, hogy először a szavazás az írói helyekre történik. a) Betölthető két írói hely. Ezekre három ajánlott van: Hegedüs Lóránt, Horváth János és Papp Ferencz. Beadatott 23 szavazat. Hegedüs Lóránt 13 szavazattal, Papp Ferencz 19 szavazattal rendes taggá megválasztatott. Horváth Jánosra 7 szavazat esett. b) Betölthető két költői hely. Ezekre ketten vannak ajánlva: Lőrinczy György és Szász Béla. Beadatott 24 szavazat. Mindkét ajánlottra egyaránt 11 szavazat esett; 12 szavazólap üres volt, egy szavazólapra «nem» volt írva. E szerint többséget egyik ajánlott sem kapott. c) Elnök kihirdeti a választás eredményeül, hogy Hegedüs Lóránt és Papp Ferencz rendes taggá megválasztatott, a többi ajánlott nem. A két megválasztott levélben még fog hivatni a Társaságra.

4. Elnök sajnálattal jelenti, hogy a mult ülésen lemondott társasági titkárok, Vargha Gyula és Kozma Andor lemondásuk visszavonására rábíráhatók nem voltak. Így, most már az elnök nekik csak a Társaság legmelegebb köszönetét fejezheti ki azért, hogy évtizedeken át buzgón teljesített titkári munkálkodásuk közben, egyéniségükkel és költői érdemeikkel viselt hivataluknak is díszet adtak. Kéri és reméli, hogy hivatali terheiktől szabadulva, a jövőben is teljes

írói és költői erejükkel fognak a Társaság nemzeti irodalmi feladatainak megoldásában részt venni. Felhívja ezután az elnök a Társaságot, hogy a lemondottak helyett egy állandó titkárt s egy, az alapszabály szerint meghatározott időközre megbízandó másodtitkárt válasszon. A Társaság közhelyesléssel csatlakozik az elnöknek a lemondott titkárok működését méltató és megköszönő szavaihoz.

Vargha Gyula titkár maga és titkártársa, Kozma Andor nevében is hálás köszönetet mond a szíves méltatásért s egyben ajánlja, hogy a Társaság állandó titkáruul az eddigi másodtitkárt, Kozma Andort válassza meg. Kozma Andor határozottan kijelenti, hogy lehetetlen volna a titkári állást elvállalnia s kéri Vargha Gyulát ajánlásának visszavonására. Egyben az állandó titkári állásra, mint meggyőződése szerint legalkalmasabbat, Szász Károlyt ajánlja. Vargha Gyula Kozma Andorra vonatkozott ajánlását visszavonja. Pekár Gyula a két megürült titkári állásra Császár Elemért és Voinovich Gézáat ajánlja. Elnök kijelenti, hogy elsősorban csak az állandó titkárra történhetik szavazás. A másodtitkár választása csak azután ejthető meg. Pekár Gyula Császár Elemér és Voinovich Géza együttes megválasztására vonatkozott ajánlatát visszavonja. Elnök elrendeli a titkos szavazást az állandó titkárságra most már egyedül ajánlott Szász Károlyra. Beadatott 21 szavazat. Ebből Szász Károlyra 19 szavazat esvén, ő állandó titkáruul megválasztott.

Elnök szíves szavakban üdvözli Szász Károlyt, mint a Társaság megválasztott első állandó titkárát. Szász Károly hálás köszönettel fogadja el a reá esett választást s meleg köszönetet mond a szíves elnöki üdvözlésért is. Váolja végül törekvéseinek irányát, melyen, mint titkár, a Társaság hagyományos nagy nemzeti céljai érdekében haladni fog. A Társaság úgy az elnök, valamint Szász Károly fel szólalását köztetszéssel fogadja.

5. Elnök felhívja a tagokat másodtitkár ajánlására. Négyesy László másodtitkárságra Sajó Sándort ajánlja. Sajó Sándor kijelenti, hogy a másodtitkári állást nem fogadhatná el, bokros teendői s a városon kívül lakása miatt. Négyesy László Sajó Sándorra vonatkozott ajánlását visszavonja. Bársony István másodtitkáruul Császár Elemért ajánlja. Elnök a titkos szavazást Császár Elemérré, mint másodtitkáruul jelölt egyetlen ajánlottra, elrendeli. Beadatott 20 szavazat. Ebből Császár Elemérré 19 szavazat esvén, ő másodtitkáruul megválasztott. Elnök melegen üdvözli Császár Elemért, mint megválasztott másodtitkárt. Köztetszéssel fogadtatik.

6. Bizottságok kiegészítése. A gazdasági bizottságban Berczik

Árpád halálával egy tagsági hely üres. A gazdasági bizottságba Hegedüs Lóránt taggá választatik.

A könyvkiadó bizottságba egy tag választása szükséges. Voinovich Géza a könyvkiadó-bizottság tagjává választatik.

A Greguss-bizottságba ugyancsak egy tag választandó. Voinovich Géza a Greguss-bizottságba is taggá választatik.

7. Megállapítottatik, hogy még az ünnepi közülesen, mely a mult év lezárásául tekintendő, Vargha Gyula és Kozma Andor fogja a titkári tiszteket betölteni s az újonnan választott titkárok működése csak azután kezdődik.

ELNÖKI SZÓZAT A KISFALUDY-TÁRSASÁGHOZ 1918 NOV. 6-DIKÁN.

BEÖTHY ZSOLTTÓL.

Tisztelt Társaság, kedves társaim,

elnökké választásomkor, ezelőtt tizennyolcz évvel arra emlékeztettelek benneteket, hogy a Kisfaludy-Társaság egy baráti körből alakult s erről sohasem szabad megfeledkeznie. Köszönöm, hogy nem is feledkeztetek meg: mindeddig egyik maradtunk. Ma épen, mikor egész életünk egy rendkívüli átalakulás lázában viharzik, ez a válság az egyenlően gondolkodókat és egyenlően érzőket még közelebb hozza egymáshoz. Így engedjétek meg ti is, hogy ezen a baráti hangon szólva mondjam el nektek, a mi a szívemen fekszik s a minék a közlését elmulaszthatatlan kötelességemnek érzem.

Úgy hiszem, hogy ma, mikor egy új, szabad és független Magyarország békés megalapításának s ezer éves régi határai megvédelmzésének történelmi munkája folyik: ebben a nagy nemzeti munkában mindnyájunk hazafiúi kötelessége: a mult minden, esetleg elválasztó emlékének elhallgattatásával a nagy törekvésnek egyetértő támogatása. Jelen viszonyaink között magyar hazafiságunknak minden reménye erre int, sőt erre kötelez bennünket. Ez hazafiúi és emberi lelkiismeretünk kérdése. E helyt azonban halasztás nélkül szemébe kell néznünk annak a másik kérdésnek is, hogy a változott viszonyok között hogyan gondolkodjunk és határozzunk a Kisfaludy-Társaság további feladatairól.

Kedves barátaim, sokszor hallottuk és emlegettük, hogy Társaságunk mindig szoros kapcsolatban állott a magyar közélettel. A

magyar politika ebből a kapcsolatból mindeddig csak a nemzeti és emberi eszménye kifelé való haladásra meríthetett ösztönt. A Kisfaludy-Társaság Széchenyi István korában, az ő szellemének uralkodó befolyása alatt keletkezett s ennek bélyegét hordta minden időben magán és hirdette munkásságával: a nemzeti és emberi érdekek és haladásnak kapcsolatosságát. Ezt hagyta Kisfaludy Károly halálos ágyán barátainak s általuk nekünk vezérigéül.

Széchenyi szellemének, mely így oltatott Társaságunkba, egyik jellemző tétele az is, hogy: mindenki a maga külön életfeladatának becsületes betöltésével teszi a köznek a legnagyobb szolgálatot. A Kisfaludy-Társaság is ehhez tartotta mindeddig magát. Sohasem nyomult hatáskörén túl eső területre, hanem benn ebben a körben végzett nemcsak irodalmi, de egész országos életünkre fontos munkát. Miben állott ez a munka, s mi módon kapcsolódott a magyar politikába? Erre a kérdésre röviden és határozottan felelhetek. A közízlés fejlesztésével, a közmíveltség terjesztésével, a magyar lélek őrzésével és erősítésével törekedett gyarapítani a nemzeti erőt, azt a nemzeti erőt, mely azután a magyar politikában, ennek változó küzdelmei és haladó céljai szerint érvényesült. Így a mult század nagy demokratikus átalakulását a népszellem irodalmi kultuszával voltaképp a Kisfaludy-Társaság vezette be. Ez a mi politikátlan politikánk, nemzeti erőnk ápolása és gyarapítása az irodalom eszközeivel, azt hiszem, még a most beköszöntő új világ szempontjából is helyes úton járt.

Jövő sorsunk is jórészt műveltségbeli és erkölcsi erőnktől fog függeni s így ennekutána, a jövőre is ezzel a munkával, ezzel a szellemmel szolgálhatjuk legbiztosabban az új Magyarországot. Ha jó napok következnek ránk, meglesz munkánknak szerény része a sikerben, ha rosszak, akkor a soha ki nem apadó remény forrásában. Így nyelvünk, irodalmunk, közmíveltségünk további serény szolgálatával maradunk leghívebbek magunkhoz, multunkhoz és jövőnkhez is, ahhoz a jövőhöz, melynek képét mindnyájan szívünkben őriztük. Az új hatalomnak is, minél inkább szíven fekszik csak a közmíveltséggel biztosítható népuralom vezéreszméje, annál inkább méltányolnia kell a magunk körében maradó, becsületes és lelkes törekvésünket.

Így fogom én fel Társaságunk feladatát az új viszonyok között is. Kérlek, kedves barátaim, nyilatkozatok röviden, hogy egyetértetek-e velem: ebben a szellemben kívánjátok-e folytatni a Kisfaludy-Társaság munkásságát. Nyilatkozatok tartózkodás nélkül abban a bizonyosságban, hogy bármiképp döntötök, legfeljebb helyem változik itt, de öreg szívem sem tőletek, sem a Társaságtól elszakadni nem fog.

ÜDVÖZLŐ BESZÉD AZ EPERJESI SZÉCHENYI-KÖR ÜNNEPI ÜLÉSÉN.

VARGHA GYULÁTÓL.

Nagyméltóságú Elnök Úr! Igen tisztelt ünneplő közönség!

A Kisfaludy-Társaság meleg üdvözetét hozom, az idősebb testvérét, a fiatalabb testvérnek. Az érdemes irodalmi és közművelődési kör, melynek ma negyven éves fennállását ünnepeljük, a legnagyobb magyar nevét viseli. De nemcsak nevét viseli, hanem hagyományait is híven ápolja. Innen a testvéri kapcsolat a két irodalmi intézet között, mert a Kisfaludy-Társaság is, hogy Arany gyönyörű kifejezését használjam, gróf Széchenyi István lelkétől lelkezett. Azok a férfiak, kik nyolczvan évvel ezelőtt a Kisfaludy-Társaságot megalkották, a nagy Széchenyi szellemének sugallatát követték, megakarták menteni nyelvünk kiművelésével s irodalmunk felvirágoztatásával pusztuló nemzetünket az enyészettől.

Akkor a nemzet egész szellemi erejének egy góczpontban egyesítésére volt szükség, hogy az ország szívében lobogjon magasra a műveltség lángja. Széchenyink álma teljesült, ma a Duna partján a vidéki jellegű két városka helyett egy nagy gazdasági és szellemi erőktől duzzadó hatalmas főváros, egy valóságos világváros pompázik. De ma már újabb feladatok várnak reánk. Vidéki városainkat is meg kell töltenünk az anyagi erők energiájával s a magyar irodalom és kultúra szellemi tartalmával, mert csak így építhetjük ki a nyelvében és műveltségében egységes, nagy, erős, boldog magyar nemzeti államot.

Az a kiváló férfiú, kit legelső tudományos társaságunk élén tisztelünk, már négy évtizeddel ezelőtt meghallotta a kor intő szavát, midőn lelkes társaival megalakította a Széchenyi-Kört. Most büszke önérzettel tekinthet vissza munkája és munkájok eredményére, mert a honnan a sötét századok viharai csaknem egészen elsöpörték a magyar szót, magyar szó cseng, magyar élet pezsdül, magyar érzés lobog, s erős a hit, hogy a Kárpátok aljának véráztatta földje magyar marad az idők végeiglen.

Ez ünnepélyes órában hálás szívvel mondunk köszönetet azoknak a férfiaknak, a kik az Eperjesi Széchenyi-Kört megalkották s annyi buzgósággal vezették és vezetik. Isten áldása legyen munkájukon.

BÚCSUZTATÓK.

Lévay József rendes tag ravatalánál.

Kozma Andor búcsúztató beszéde Miskolczon, 1918 július 7.

A Kisfaludy-Társaság koszorúját hoztam el neked, elpihent nagy költő, megdicsőült Nestorunk!

Nem az első koszorú ez, melylyel Társaságunk a te fenkölt géniuszodnak hódol. És nem is az utolsó.

Amaz 56 esztendő folyamán, a mióta Társaságunk rendes tagjává választott, körünkben téged mindenkor a mi kimondhatatlan nagyrabecsülésünk és mély szeretetünk koszorúja díszített. Előbb együtt viselted azt nemzeti irodalmunk véled egyívású legnagyobb hőrosaival, a kik már ifjúságodban is benső barátaid voltak. Idővel ezek a halhatatlanok sorra elköltöztek a földről. Végre csak «egyedül, egyedül» maradtál köztünk, mint a mi élő büszkeségünk és mint tanúságunk, hogy mi áhitatos folytatói vagyunk a ti nemzetet-megőrző és felemelő magyar irodalmi hagyományaitoknak. Mi benned, a magad nemes költői egyéniségén felül, a ti egész dicsőséges korszakotok megtestesülését csodáltuk és a mikor téged minden alkalommal hálánk új meg új koszorúival halmoztunk el, nemcsak a magad mindvégig kifogyhatatlan s örökké üde tehetségének, hanem a nemzeti lelkű magyar költészet fénykorának is áldoztunk.

Isten szép csodával jutalmazta áldozásainkat, mert megengedte, hogy te testi és lelki töretlenségben ragyoghass előttünk még késő aggkorod éveiben is. Túl nyolczvanadik esztendődn, gyönyörű tiszta lyrád nem hogy nem hanyatlott, hanem még tökéletesebb és mélyebb hangokon zengett, mint valaha. És a mikor másfél évvel ezelőtt Arany János születése századik évfordulóját ünnepeltük, te, vállaidon 92 esztendő terhével, oly magasra lendültél ünnepi ódád szárnyain, hogy ámulva néztünk fel utánad a fenséges régiókba, a hol már-már elérted azt a legnagyobbat, a kinek emléke akkor téged dalra ihletett.

Rajongva nyujtottuk feléd koszorúnkat akkor is és még azóta is, valahányszor nemes lantod Társaságunkban megszólalt.

Ma már a Társaság koszorúját koporsódra hoztam el, de igaz lélekkel ismétlem: ez a koszorú sem az utolsó, a melylyel neked hódolunk. Mi még sok új koszorúval fogjuk ékesíteni a te nagy költői és férfúi emlékezetet.

Te azok közé az igazi költők közé tartozol, a kik csak elköl-

töznek, de sohasem hálnak meg egészen, mert költészetükben örök az egyéni és a nemzeti lélek élet-melege. A te költeményeidből nem egy alkotó részévé lett a magyar nemzeti szellem eleven kincsének, melynek minden megfogyatkozása a magyar érzés és a nemzeti gondolat szegényedését jelentené.

Te élni fogsz, neked élned és hatnod kell remekeidben örökké!

S mi, emléked hű ápolásával, költészeted buzgó kultuszával tovább és tovább kötjük neked a koszorúkat, az emlékezés legszebb virágaiból. Így, bár «koporsódat szép Diána karja bükkös erdő lombjával takarja» — s földi szem nem láthatja többé a te kedves, szép ezüst fejedet, lélekben itt maradsz velünk, mint a mi koszorúsunk.

Csak múltó részednek mondom, mély meghatottsággal, hogy «Isten veled!»

Berczik Árpád rendes tag ravatalánál.

1. Beöthy Zsolt búcsúztató beszéde 1919 július 21-én.

Boldogult társunk, a Kisfaludy-Társaság nevében búcsúszom tőled. Régi, tisztelő, szerető, bús magyar barátaid nevében, kikhez fájó szívvel csatlakozna társaid az Akadémiából és a Petőfi-társaságból. Hosszú és érdemes pályádat, melyen kísértünk, szívednek és elmédnek aranyos derűje ragyogta be s ezt a derűt félszázad óta nyájasan, hálásan, tapsok között sugározta vissza az egész magyar olvasóközönség. Emberi és írói valódnak olyan jellemző vonása volt a mosoly, hogy ha keleten élsz, valószínűleg a mosolygás atyjának neveztek volna el. Ez a mosolyod szívednek egyszerű tisztaságából s nemes eszményeidben való hitedből fakadt. Akkor aratta legnagyobb diadalát, mikor összeolvadhatott vele szívednek rajongó lelkesedése a magyar lélek iránt, nyelve iránt, kedves és dicső múltja iránt: *Himfy dalaiban*. Még nem hült ki szíved, de ezt a boldog mosolyt nemzetünk balvégzete, tragikus sorsfordulata megfagyasztotta ajkadon. Így távozol tőlünk, másképp, mint a hogy közöttünk jártál. Imádsággal veszünk búcsút tőled, imádsággal olyan jövődöért, melyre majd ha alátékintesz, szellemalakodra térjen vissza régi boldog mosolyod. Isten veled! Isten velünk!

2. Rákosi Jenő búcsúztató beszéde a családi sírboltba temetésekor, 1919 szept. 16-án.

A Kisfaludy-Társaság nevében szólok. De nem próbálok tanulmányos fejtegetésbe bocsátkozni az íróról, az emberről, a ki e koporsóban pihen; műveiről, melyeket az irodalom, sikereiről, melyeket

a közönség emlékezete őriz. Irodalmi társulataink és intézményeink, melyek az ő érdemeit tagságukkal jutalmazták, gondoskodni fognak arról, hogy az ember is, az író is az utókor előtt jogai birtokában maradjon. Berczik Árpád egy hosszú, szép, hasznos, munkás és eredményes élet vándora, a ki az inoffensiv jó kedv, a lelki derű, a tisztább érzés és a nemesebb gondolkozás virágait szórta mindenekre, a kik között pályáján elhaladt. Már mint kezdő író birtokában volt annak a derült életphilosophiának, a melyre mások csak az élet próbáiban tudnak szert tenni, és viszont magával tudta hozni gyermeki elfogulatlanságát, fiatalon pezsdülő vérére öregségébe is.

Vidám beszédes ajkú vándora volt a magyar Parnássus berkeinek, a kinek alakját, mint a szentek fejét a dícső, úgy sugározza körül a szívében lakozó jóság, a lelkében tanyázó hit és őszinteség és az agyában munkáló írói tehetség emanatiójaképen egy állandó fény.

És a vándort fényével íme elnyelte a nemzetre borult sötét éjszaka. A kedves útas kionsont közülünk szinte észrevétlen. De vándorlása nem szűnt meg ezzel. Pihenőjét keresve is tova kellett vándorolnia. Első sírjából kikelt s itt van második sírja szélén s mi körülötte, hogy eltemessük másodszer is.

A két sír között hadd állok meg vele egy utolsó beszélgetésre.

Kedves Árpád, itt vagyunk sokan, a kik szerettünk és siratunk.

Itt van, a ki jó emberét, itt, a ki barátját, a ki jótevőjét, a ki kedvencz íróját, a ki atyafiát vesztette benned. Itt van, a ki a gondviselés legszebb ajándéka volt részedre: a te hitvestársad, megértő párod az életben, hű feled búban, bajban és örömben; feleség a szó legnemesebb értelmében, ihlető munkatársad, serkentő muzsád legszebb alkotásaidban, a kire nézve tán az élet értéke veszett el abban, hogy tégedet elvesztett. De nyugodt elmével viselheti a gyászruhát, mert szépen teljesített egy szép kötelességet.

Rám nézve pedig, kedves Árpád, a kihez több mint ötven éves, soha még csak félreértés által is meg nem zavart barátság kötött, rám nézve halálad egy egész világ elvesztését jelenti.

Én szinte hallom, mint csikorognak a kapuk, hogy a világot, melynek vándor napszamosai voltunk te is, én is, örökre bezárják. Egymás után suhannak be még teljes kapuzárás előtt a leáldozó világ utolsó alakjai, csak alig néhányan vagyunk még itt, a kik után azután végkép becsapódnak e végzetes kapu szárnyai és egy új világ akar kezdődni utánunk.

Gyászoló közönség!

Száz éven belül kétszer kellett e nemzetnek halotti látszatból új életre feltámadnia. Két nagyszerű eposziája ez a magyarnak. Mind

a két eposziának küzdő hősei között ott hadakoztak irodalmunk halhatatlanai.

A második feltámadás küzdelmeiben a nagyok oldalán ott voltunk mi is mint közkatonák. Életünk gyönyöre, munkánk értéke, cselekedeteink, szolgálataink jutalma ez. S én mind ettől búcsúzom, midőn utólszor szólok ez életben e vándor koporsó elnémult lakójához. Mert a nemzet ismét halálra szánva, leterítve fekszik a földön s én ide hallom a tolongók zaját és csatakiáltását, a kik harmadik feltámadásra készülődnek. És megüti fülemet egy lelkes szó, mely a levegőben szállong, mint egykor Konstantin császár keresztje: *in hoc signo vinces*: a Keresztyén Magyarország.

Legyen e néma halott barátunk tanúm, hogy ez volt a mi ideálunk és ez minden elődünké is, a ki igazán nagy volt s igazán magyar. Mert a Keresztyén Magyarország nekünk Szent István koronáját, Mátyás birodalmát, Szent László bárdját, Könyves Kálmán könyvét, vérell és dicsőséggel megírt históriánkat, magyar írói elődeink hősi, önfeláldozó küzdelmeit jelentette és mindazt, a mit a magyar génusz tíz századok folyamán könyvben s intézményekben alkotott vagy a maga képerre formált. És jaj nekünk s jaj az új időknek, ha a lelkes szó csak jelszó s csak az ajkakon marad s nem rak fészket a magyar szívekbe s a pogány erkölcsök, a pártviták, a visszavonás és gyűlölködés tovább marczangolják a nemzetet.

A hazát nem keresztyén jelszó és csatakiáltás mentik meg, hanem ha szívünk megtelik keresztyén erényekkel. Nem hivalkodnunk kell keresztyénségünkkel, hanem cselekednünk kell keresztyén szellemben. Keresztyén lélek, keresztyén hűség és szeretet, keresztyén türelem és önfeláldozás, testvériség és igazságosság, bűnbánat és irgalmasság: ha ezekkel telik meg szívünk és elménk, akkor győzedelmeskedünk a pokol kapuin, bármi súlyos keresztet tegyen vállunkra a balsors és tövises útján kálváriánknak egyszer csak elejbénk fog lépni a gondviselés Szent Veronika kendőjével és letörli homlokunkról a vért és verejtéket s mi fölviesszük elszánt lélekkel keresztünket a koponyák hegyére, mert tudjuk, hogy a Golgota kinszenvedésit követi — a feltámadás.

Árpád, a viszontlátásra ott!

Báró Dóczy Lajos rendes tag ravatalánál.

Kozma Andor búcsúztató beszéde 1919 augusztus 30-án.

A Kisfaludy-Társaság nevében mély fájdalommal búcsúzom tőled, szeretett társunk, Dóczy Lajos!

Te, a ki abban a fényes, reményteljes időben jelentél meg s lettél jelentős irodalmunkban, mikor a magyar a tetszhalálból új életre ébredt, te romokba dőlt remények sötét idejében távozol. Szomorú symbolismus van ebben. Mert hiszen te egész valóddal, egyéniségeddel, ragyogó optimismussal, közéleti működéseddel és írói alkotásaiddal nem csupán részese, hanem része is voltál az 1867-iki koronázással ránk virradt biztató korszaknak. Kedves játszi sugár voltál a gazdag fényözönben s ah! ép oly természetes, mint fájdalmas, hogy a mikor a nagy fény nagy sötétségbe vész, az elárvult játszi sugár is kihúny.

Mostanában sokat, majdnem mindent elvesztettünk mi, a kik ma téged is siratunk. És benned magadban is többet veszítettünk, mint csupán a kiváló költőt, író-t és jó barátot. Siratjuk benned azt a példaszerű, lelkes, igaz, hű magyart is, a ki nem származásánál, nem anyanyelvénél, hanem nemzetalkotó, szabadságosztó fajunk iránt érzett komoly szereteténél s rendületlen meggyőződésénél fogva lett és maradt mindhalálig magyar. A ki részére pedig nemcsak német anyanyelve, hanem tehetsége és magas külügyi hivatala is megnyitotta az utat egy világnemzet olvasóközönségéhez s a ki mégis, mindig csak a magyar nemzet és a magyar irodalom jó hírét vitte el az idegen nagy nemzethez, de a saját költői alkotásaival a magyarság szellemi kincstárát igyekezett gazdagítani.

A *Csók* szeretetreméltó, elmés szerzőjét már közel félszázaddal ezelőtt fogadta szívébe a magyar közönség s ez a szerző a magyarság szívénél nagyobb, melegebb és kedvesebb otthonra sohasem vágyott. Eredeti költői műveit, melyek közt különösen néhány szatirikus verse a phantastikus elmésség s a pezsgő jókedv pompás mesterműve, mind magyarul és magyaroknak írta. Mint műfordító ő adta a magyarság elé Goethe Faustja első részének népszerűvé lett fordítását s még számos érdekes műfordítást Goethe és Schiller remekeiből. Viszont, mint német műfordító azon buzgott, hogy a németeket meggyőzze a magyar költészet genialitásáról és magas fejlettségéről. S nemcsak régi nagyjaink, mint Arany János és Madách, hanem időnként az újabb magyar költő nemzedék munkáinak ritka szeretettel és művészi készséggel való németül tolmácsolásában is

kedve telt. Hírlapírói és publicistikai működése szintén két nyelven folyt, de mind a két nyelven egyaránt mindig csak egy ügynek, a magyar nemzeti ügynek javára.

Oh, Dóczy Lajos! te még nemes idők nemes alakja voltál. Mi becsületesen, naivul hittünk ama szép, nemes idők tartósságában s abban is, hogy hozzád hasonló nemes alakok fognak mind sűrűbben, szívvel-lélekkel hozzánk csatlakozni, hogy teljében magukévá tegyék, a mint te tetted s mindhalálig rendületlenül magukénak vallják, a mint te vallottad, az ősi, az emberséges, a rend és szabadság útján haladó magyarság szent ügyét.

Sok reményünk szegve, sok mindenben csalódtunk. De nem mindenkiben. Benned sem, Dóczy Lajos. Nem! Te benned nem csalódtunk soha. Légy érte áldott haló porodban s szeretett és megbecsült halhatatlan emlékezetedben is!

Isten veled!

Zempléni Árpád rendes tag ravatalánál.

Szász Károly búcsúztató beszéde 1919 október 14-én.

Mélyen tisztelt gyászoló közönség!

Megilletődött szívvel lépek e koporsóhoz, hogy a Kisfaludy-Társaság nevében búcsút vegyek a *Turáni Dalok* lobogó lelkű lantosától, a *Boszu* halhatatlan nevű költőjétől.

Oh, szeretett barátunk te, milyen szívből jövő meggyőződéssel hirdetted mindig és biztattad vele a Kárpátok alján testvértelenül álló szegény magyar nemzetedet:

Keletre magyar . . .

.....

Ott lelsz te virágra,

Új kikeletre . . .

.....

Ott lelsz segítő

Rokon felekre . . .

Érezted, tudtad ugy-e, hogy a népek nagy versenyében — mely azután iszonyatosan véres tusává szilajodott — mennyire szükségünk volna igazán szerető atyafiakra, megértő édes testvérekre, segítő rokonlelkekre! Talán érezted, tudtad már akkor azt is, hogy ezerszentes fészünknek a feldúlásnak, vitézi nevünket a megcsúfolásnak, régi jó hírünket a meggázolásnak veszedelme és szégyene fenyegeti...

Büszkén átszenvedve a rettenetes világháború véres esztendeit, melyek annyi gyászt, de annyi dicsőséget is árasztottak reánk — az

utánuk következett belső összeomlást már alig hogy túl tudtad élni: lerogytál és elnémultál a romokon, pedig most kellene legharsányabban és leglelkesebben énekelned, a mit egy háromszázados magyar siralom nyomán oly szívet megragadóan zengettél:

Ébredj önézetre,
Sorakozzál tettere
Búban élő magyarság!...

Miért hagytad itt megtépett, megalázott, de romjaiban és rongyaiban is forrón szeretett hazádat és nemzetedet éppen most, kedves jó barátunk?! Most, mikor nemzeti közművelődésünk és irodalmunk egy istentelen és nemzetietlen hitvány uralom pusztító tatárjárása után ezer sebtől vérezve, alig piheg — most kellene, inkább mint valaha, buzgóbban mint bármikor énekelniök a száraz ágra jutott, meghajszolt szegény madár fiainak, köztük neked is, napkelet forró vérű, lelkesedni és bízni egyaránt tudó dalosa! Oh, mert nagy honszerelemre és nagy munkára, nagy hitre és nagy bizalomra van ma szükségünk, ha új tavaszra akarunk viradni, új életre akarunk kelni. Pedig akarunk — «mert néked élni kell, oh hon, s örökre, mint tavasz virulni!...» Hogy úgy lesz, abban nem kételkedünk — mert hitünk nem inoghat meg sem a magyar nép életerejében és történeti hivatásában, sem az erkölcsi világrendben és az isteni gondviselésben. Mi, magyar írók, tovább fogunk munkálkodni, a meddig s a hogyan Isten tudunk adja. De te, jó barátunk — te már nem lelkesedhetel és nem dolgozhatol velünk, te már a «fekete paripáján égbe röpült táltost» — kiről lantodon olyan rejtelmesen szép ének csendült — követed az örök dicsőség és örök boldogság földöntúli hazája felé. De ha van ott élet, — pedig van — lelki szemekkel látni fogod továbbra is magyar hazádnak egyelőre még nyomorúságát és küzdelmeit, de látni fogod majd azt is, hogy fiainak szent akaratja felemeli a porból s dicsővé és boldoggá teszi összetört hazádat és leroskadt nemzetedet. S akkor elnémult lantod újra meg fog zendülni, ott az elysiumi mezőkön, s te égi szent ihletéssel csapva húrjaiba, ismét boldogan dicsőíted rajta, itt már eldalolt, de az egekhez sem méltatlan énekedben «a munkás szittyát, az örök Magyar!...»

Ebben a boldogító hitben és biztató reményben búcsúzom tőled, földi pályád határkövénél, mennyei új hazád küszöbén, a komoly és mégis lángoló magyar érzésnek, a magyar vágyaknak és reményeknek kemény lelkű, édes szavú tolmácsa — Zempléni Árpád, s megindult lélekkel teszem le koporsódra a Kisfaludy-Társaságnak szeretetet és elismerést, hálát és büszkeséget hirdető koszorúját.

Isten veled!...

Bayer József rendes tag ravatalánál.

Szász Károly búcsúztató beszéde 1919 december 16-án.

Évek óta úgyszólván ki sem mozdultál ugyan csöndes dolgozó szobád magányából, de azért mégsem voltál elhagyatva, öreg barátunk, mert köréd sereglettek a te örökbecsű munkáid hőseinek, a *nemzeti játékszín* és a *magyar drámairodalom* nagy alakjainak általad idézett néma árnyai. Megvetve a jelen világ tülekedéseit s elfelejtve nyomorúságait, boldogan időztél azokkal, a kik «másszor voltak», a kik nem a rideg valóságnak, hanem az örökfényű költészetnek és a színpad varázsos világának éltek. Most azután egészen itt hagyva a siralmak e szomorú hazáját — belépsz a mennyek fényes csarnokába s örömmel üdvözlöd őket, kiknek e földön örök dicsőségét hirdetvén, akaratlanul is a magad dicsőségének öregbítésén dolgoztál.

Míg mi itt állunk megilletődött szívvel, bánatos szóval, tested földi porsátora mellett, — fenszárnyaló lelked elé két serege siet a földöntúli szellemalakoknak.

Egyik csapat előhírnökében a lobogó lelkű Sztárai Mihályt látod, ki «az igaz papságnak tüköré»-t tartja kezében; nyomában megismerkedel végre a *Balassi árullatása*-nak itt *névtelenül* maradt kemény szavú szerzőjével; Bessenyei Györggyel találkozol, egyik kezében *Agis* szomorú tragédiájával, a másikban *Pontyi* jóízű komédiájával; előtted áll Katona József, ajkán *Petur* örökös békétlenségével, szívében *Tiborcz* soha el nem múló keservével; szentől-szembe állasz Kisfaludy Károlylyal, a mint fáradhatatlanul vési, metszi a maradandóság ércztáblájára a derús magyar élet képeit, s rajzolgatja igazságos nagy királyunk ifjú lelkének kedves változatait; és ott van a százkezü Szigligeti, ki az égi üdvösség hónapjaiban is bizonyára akkor boldog csak, ha tovább álmodhatja és szöheti történetét a *Szökött katoná*-vá lett derék magyar kovácslegénynek, a fürge és vidám *Liliomfi*-nak s a nyugtalan és boldogtalan *Trónkereső*-nek . . .

A másik csapatból — mely előtted tolong — a lelkes Kelemen László int feléd; vidám kacagás hallatszik az ott sürgő-forgó Megyeri nyomán; felragogni látod a Szentpétery gazdag humorát; hódolsz Kántorné előtt, kinek homlokán királynői fenség és királynői korona tündököl; ott rajong a forró vérű Lendvay; finoman cseveg a kedves László József; büszkén hordozza hősi fegyverzetét Egressy Gábor; s boldogan érintheted kezét annak az öreg anyóknak, ki fényes multja halványuló emlékein mélán tünődve, szorongatja kopott *Napló*-ját: a kedves Déryné . . .

Ezek közt vagy már, édés öreg barátunk — nekem magamnak ötödfél elmúlt évtized messze távolában kedves tanárom, mindvégig szeretett mesterem. S míg te odafönn nagy multunk megdicsőült alakjainak fényes társaságában örvendezel, mi ideleln aggódva nézünk nemzetünk szomorú jövődjének elborult láthatára felé . . .

Oh, biztasd fényhazádban a nagyok szellemtáborát, hogy jőjjenek segítségünkre nehéz munkánkban és küzdelmünkben, a mit az irodalom eszközeivel és fegyvereivel végezzünk és vívunk a mi vérevesztett és kifosztott, szétszagotott és megalázott szegény hazánkért. Oh, mondd meg nekik, hogy népesítsék be álmainkat és képzeletünket, edzzék szándékainkat s tartsák ébren reménységünket, hogy itt, a te munkásságod egyik vezérszemlének, a színpad és a dráma nagy hősének, Kisfaludy Károlynak lobogója alatt hittel és diadallal harezolhassunk azért a nemzeti közügyért, melyhez te is szíved minden dobbanásával olyan hűségesen ragaszkodtál.

Ezzel az érzéssel és ezzel az óhajtással búcsúzik tőled, a köréből távozótól a Kisfaludy-Társaság, melynek nevében megindulva mondok neked utolsó Isten-hozzádot — kedves író társunk, szeretett öreg barátunk, Bayer József! . . .

TAGAJÁNLÁSOK

a Társaságnak 1919 február 5-én tartott tagválasztó ülésére.

I.

A költővel betölthető rendes tagsági helyre: 1. Móricz Zsigmondot ajánlják Ferenczi Zoltán rendes tag és Sebestyén Gyula rendes tag.

Tekintetes Társaság!

A Kisfaludy-Társaság elhatározván, hogy a megürült tagsági helyek egyikét költővel töltsi be, erre a helyre tisztelettel ajánlom *Móricz Zsigmond* elbeszélő, regény- és drámaíró, az újabb magyar irodalom egyik legnépszerűbb, legtermékenyebb és legértékesebb munkássát. Móricz Zsigmond, a ki jelenleg 40-ik évében van, (szül. 1879. jun. 30-án) mintegy 10 éve működik az említett műfajok terén. E szerint tehát aránylag későn találta meg igazi hivatását s ez a magyarázata, hogy Szinnyei József *Magyar írók élete* művének megfelelő (IX) kötete még nem említi, noha ez 1903-ban jelent meg. Ennek magyarázata az, hogy addig önálló művet nem adott ki. Sőt, úgy látszik, egyelőre nem is készült regény- és elbeszélés-

írónak. Kezdetben mint hírlapíró működött *Az Újság* cz. napilapnál, u öbb segédszerkesztője volt a *Magyarország vármegyeri és városai* cz. monográfia-vállalatunk és Társaságunk megbízásából Szatmár vármegyében népköltési gyűjtéssel foglalkozott. Midőn 1908-ban a *Nyugat* folyóirat megalapult, akkor kezdte meg elbeszélő- és regényírói működését s ott jelent meg a *Hét krajczár* cz. elbeszélése, mely feltűnt. Elbeszélései rövid idő alatt egy kötetnyire szaporodtak s megjelentek *Hét krajczár* (Elbeszélések) cz. alatt 1909-ben. Ugyanez évben írta *Sári bíró* cz. népszínművét, melyet a M. T. Akadémia a Vojnitsdíjjal tüntetett ki s a Nemzeti Színházban került színre. Megjelent 1910-ben. Ez óta a szépirodalom terén terjedt és sikerekben gazdag munkásságot fejtett ki s minden évben legalább egy, de rendszeren két-három, sőt több regényt, elbeszélés-gyűjteményt vagy kisebb egyfelvonásos darabokból álló kötetet adott ki, melyek legtöbbje több kiadást ért meg. E művek a következők: *Erdő-mező világa* (verses állatmesék, 1909., *Kis Könyvtár* 109-ik kötete), *A sas fia, meg a sasfőke* (1909., u. o. 113. kötet), *Sárarany* (regény, 1910.), *Tragédia* (4 elbeszélés, 1911.), *Az isten háta mögött* (regény, 1911.), *Csitt-esatt és több elbeszélés* (1911.), *Falu*, három egyfelvonásos színdarab (Mint a mezőnek virágai, Magyarosan, Kend a pap, 1911.), melyek mind a Nemzeti Színházban adattak s a *Sári bíró*-val együtt újabb kiadásban jelentek meg egy kötetben. Ezeket követte 1912-ben *A galamb papné* (regény), *Boldog világ* (összes állatmeséi), *Harmatos rózsza* (regény), *Az isten háta mögött* (regény), *Magyarok* (elbeszélések, melyeknek 3-ik kiadása van előttem), *Tavaszi szél* (elbeszélések); 1913-ban: *Szerelem* (egyfelvonásosai: I. Duffa pofon, Kvitt, A zördög), *Szerelem* (egyfelvonásosai: II. Aranyos öregek, Tökmag, A kapuban, Politika); 1914-ben *Kerek Ferkó* (regény, Athenæum könyvtár. XXVIII. k. ebben *A cigány malacza*, elbeszélés); 1915-ben: *Mese a zöld fűvön* (elbeszélések), *A kárpáti vihar* (elbeszélés); 1916-ban: *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* (regény), *A tűznek nem szabad kialudni* (novellák a háborús időkből); 1918-ban: *A szerelmes levél* (kis regény).

Ezek a művek teszik az alig tíz évre terjedő munkásság gazdag külső eredményeit. E gazdagságnak azonban megfelelő a belső érték is. Móricz ezekben magát erős és önálló tehetségnek mutatja. Nem képzelődésből, hanem szószerint a való életből merít; azt írja le, a mit tapasztalt, átélt, tehát jól ismer s ezért mindig határozott és jellemzetes. Az ő műveinek köre a falusi emberek, tanítók, református papok és papnék élete s pár regényének tárgya a középbirtokos osztály, a legutolsó az ezzel rokon hivatalnoki életből merített. Jellemzőbbek azonban azok, melyeket a falusi földműves osztály életéből

vesz. Ezekben hol idyllikus, hol, még pedig túlnyomólag, komoly, sőt komor jeleneteket rajzol. Rendkívül jó szeme van a lényeges, a fontos, a jellemző felismerésére, meglátására, s a mit meglátott, biztos érzékel, határozott vonásokkal rajzolja meg. Ezért határozott realista. Mint ilyen, nem igyekszik a parasztéletet idealizálni. Ezért képei, jelenetei nem egyszer nemcsak erővel teljesek, duzzadók, hanem tragikusak, a paraszti szenvedélyt a maga erőszakosságában és durvaságában rajzolja s nagy gondot fordít a környezet színezésére, a jellemek beállítására, a szenvedélytől való izzás hű és lélektani rajzára. A parasztban, a kit még nem finomított ki a műveltség, fölismeri és rajzolja az erőszakos ősemberi természetet kapzsiságával, földéhségével, bosszúvágyával, gyakran nem rokonszenves ösztöneivel együtt, mi olykor rajzaiban a naturalismus benyomását teszi. De mindebben kiváló erő, határozott valóságíránti érzék s biztos előadás jellemzik, melyet jó magyarság, igazi magyarosság, bizonyos komoly, sőt komor életfelfogás, ritkán derűs, inkább melancholiára hajló humor és felsőbbes bíráló kísér, azonban mindenütt a nép iránti erős szeretettel és részvétellel enyhítve. Ez a nép, melyet Móricz rajzol, nem a népszínművek dalos, derűs, örökké vidám népe, hanem az, melyre az életgond ránehezül, mely érzi, mint az író maga, hogy az élet súlyos és komoly küzdelem, mely éppen ezért, mert ismeri sorsát, egyszersmind ha kell, erőszakos, lázadó, elhatározott és kemény tud lenni. A néppel való viszonyában rajzolja többnyire a ref. papi életet is és ebben sem lát csak idyllt. Ellenkezőleg, itt is a komoly ellentétek összeütközését veszi észre, mint amott s ezeket teszi regényei és elbeszélései tárgyává. A középbirtokos osztálytól vett pár regénye befejezésénél fogva vidám ugyan, de mindenikben itt is egy-egy mélyebbre, sőt az egész életre kiható átalakulást rajzol. Mert szerző mindenütt s mindig a lélektani fejlődés, a lelki élet boncsolására, a belső indítékok feltárására helyezi a súlyt. Az ő művei mindezekért távolról sem kalandos, hanem egyenesen lélektani regények és elbeszélések s színdarabjaiban is a lélektani momentum az, a mi megragadja és érdekli.

Nem kívánom ezt az értékes írói működést ez alkalommal bővebben elemezni, mert hiszen ez mind közismert dolog s röviden csak azért kívántam rámutatni főbb vonásaira, hogy ajánlásomat indokoljam. Mindezeknél fogva teljes meggyőződéssel ajánlom Móricz Zsigmondot Társaságunk tagjának, mint az ifjabb magyar irodalom egyik legkiválóbb képviselőjét, mint a magyar néplektan egyik legkiválóbb ismerőjét, megértőjét, irodalmi jeles művekben, műalkotásokban szemléltetőjét, sokoldalulag megrajzolóját és kiválóan

magyar és magyaros író. Ajánlom abban a meggyőződésben, hogy benne Társaságunk nemcsak jeles erőt nyer, hanem megválasztása Társaságunk munkásságának és irányának is kiváló hasznára fog válni.

Budapest, 1918 decz. 26.

Ferenczi Zoltán.

Tisztelt Társaság!

A megüresedett rendes tagsági helyek egyikére, melyet jelenleg költővel szándékozunk betölteni, ajánlom *Móricz Zsigmondot*, a fiatalabb magyar költői nemzedék legkiválóbb epikusainak egyikét.

A Kisfaludy-Társaság minden egyéb feladata felett, különösen a nemzeti hagyományok ápolására van hivatva. És e magasztos hivatást sohasem teljesítette a maiaknál súlyosabb viszonyok között. Hiszen most, midőn a háború súlya alatt leroskadt magyar nép legnagyobb kincsét, ezerezstendős hazáját akarják előbb hálálra gyötörni, aztán szétdarabolni: e szegény társtalan nép fenmaradásának legfőbb biztosítékát a magyar lélek megtörhetlen erejében kell keresnünk és megtalálnunk. Ezután már azok is megtudják, a kik eddig nem tudták, hogy a művelt emberiség nagy egyetemében nemzetközi mérték szerint voltunk, vagyunk és leszünk értékelve, s a művelt népek és nemzetek nagy nemzetközi versenyében csak olyan mértékben érvényesülhetünk, a milyen mértékben magyarok vagyunk. A Kisfaludy-Társaság ezzel mindig tisztában volt s a legnagyobb magyar irodalmi tőke birtokában mindig aggodalommal szemlélte azokat a legújabbkori irodalmi jelenségeket, a melyek megdöbbenően igazolták, hogy a nyelv még nem teszi magyarrá azt az irodalmat, a mely lélekben egészen idegen, vagy legalább is magyartalan. Aggodalmasan szemlélte, hogy ez az irodalmi megtévelyedés, — mely magát nemzetközinek szereti tekinteni, pedig az említett nemzetközi mérték szerint teljesen értéktelen jelenség — sajátos modort hajhászva, az újszerűséget, furcsaságot mindig figyelemre méltató alacsonyabb műveltségű városi és félművelt falusi olvasóközönség előtt még a tehetségtelen termelők árúit is forgalomba hozni és keresett irodalmi cikké avatni tudja. Mivel ilyen esetben az ellenhatás sem maradhat el, a Kisfaludy-Társaságot nem kevésbé aggasztotta az a másik jelenség, hogy mások meg a tartalmatlan magyaros külsőségeket kezdték forgalomba hozni és el is fogadni irodalmi értékek gyanánt.

Ebből a zavaros újabbkori magyar irodalomból bontakozott ki *Móricz Zsigmond* erős költői egyénisége, a melynek művészete és tartalma egyaránt magyar. Mivel ma már az élő magyar nemzeti

irodalom oszlopos tagja lett, bizton remélhető, hogy a Kisfaludy-Társaság magasztos hivatásának a mostani és eljövendő nehéz időkben szintén egyik támasza, erőssége lesz.

Budapest, 1918 decz. 31.

Dr. Sebestyén Gyula,
rendes tag.

2. *Surányi Miklóst* ajánlja Alexander Bernát rendes tag.

A Kisfaludy-Társaságnak egyik megüresedett költői helyére Surányi Miklóst, *A trianoni páva*, *A szent hegy* és a *Cantate* című regények szerzőjét ajánlom. Surányi Miklós azonnal súlyos művekkel lépett a közönség elé, gyors egymásutánban három regényét jelentette meg: *A trianoni pávát*, *Szent hegyet* és a *Cantatét*. Mintha tanuló évei nem is lettek volna, azonnal nagy czélokot tűz ki magának és nagyszabású művekkel iparkodik czéljai felé. *A trianoni páva* érdekes regény a Biedermayer-korszakból és főleg megindulásával Jókai modorára emlékeztet, de igen jó inventiójú, színes, gazdag cselekvényt beszél el. A legjelentősebb a három regény közt a *Szent hegy*, történeti regény, Kún László idejéből, mely nemesak nagy történeti studiumokon nyugszik, hanem a rengeteg anyagot teljesen át is szellemíti és művészileg formálja, úgy hogy ez a történeti regény egyszersmind a legérdekesebb olvasmány és oly actualis, mintha szemünk előtt folyna le. Régóta nem volt a magyar irodalomnak oly örvendetes meglepetése, mint ez a regény, mely egészen modern és a mellett a legjobb magyar irodalmi hagyományokon nyugszik. A harmadik regény a nyolczvanas években játszik, Pécs városában és a kisvárosi életet a maga puhító, ernyesztő hatásával érdekfeszítően és megvesztegetően ábrázolja. A kisváros életében tükröződik a nagy világ, csak kissé elferdülve, esetleg tragikomikusan vagy torzképben. Surányi Miklós nagytehetségű, sajátos karakterű, ízig-vérig magyar, író, kinek igen jelentékeny világ-irodalmi műveltsége van, de senkit sem utánoz, mégis örököse legjobb irodalmi hagyományainknak.

Alexander Bernát.

3. *Vikár Bélát* ajánlják Zempléni Árpád, Ábrányi Emil, Benedek Elek és Csengeri János rendes tagok.

Tekintetes Társaság! A megüresedett költői helyre rendes tagul melegen ajánlom *Vikár Béla* műfordítót.

Negyedszázados barátság fűz jelöltemhez. Ismerem irodalmi multját. Láttam sikertelen küzdelmeit hetilapjával, később együtt

örvendeztem vele, mikor phonograph-fal gyűjtött magyar népdallamai százakra kezdtek gyűlni a néprajzi tárban, hol e hengereket őrzik. Nagy szeretettel hallgattam meg magyarul egy-egy Kalevala-részt első fogalmazásában. A magyar népköltés fáradhatatlan gyűjtője és bűvara meglepően új költői hangot revelált e fordítói kísérletekben, melyekről a Kisfaludy-Társaság ekkor már tudott és elismerőleg nyilatkozott. Legyen szabad Vikár Kalevala-kezdéseinek első sikeréről a Kisfaludy-Társaságban a Fővárosi Lapok harmincz év előtti tudósítását idéznem :

«Végül Beöthy Zsolt mutatott be részletet egy vendégtől, Vikár Bélától a *Kalevala* finn eposz fordításából. Rövid bevezetésben motíválja a fordító, hogy noha az észak e nagy művét Barna Ferdinándtól bírjuk már nyelvünkön, nem tartja fölösleges munkának, hogy azt népiesb nyelven, rímekben, az eredeti formában, mely egyez a régi magyar strófával, újra lefordítsa, annál inkább, mivel erre a Társaság elnöke (akkor Gyulai Pál) is buzdítá. Azt a részletet, melyben Vejnemöjnen ledalolja a vele versenyezni merő Joukahaint, Vikár Béla valóban olyan jól fordította le, hogy mindenki örömmel hallgatta s a Társaság tagjai egyhangulag csatlakoztak Szász Károly indítványához, hogy a fordítót buzdítani kell a szerencsés munka folytatására». (Főv. Lapok: 25. évfolyam 1888. 350. sz.)

A Kalevala ily kitűnő sikerrel kezdett fordításának folytatásához temérdek nyelvészeti, népköltészeti és néprajzi, itthon és Finnországban végzett tanulmányra volt még szüksége Vikár Bélának, míg nagy feladatának meg bírt végre felelni. Közben egy, a Kalevalába tartozó, de önálló, újabban gyűjtött változatokkal bővített résznek, a Kullervó-epizódnak fordításával 1906-ban Társaságunk Széher Árpád jutalmát nyerte el. Azután 1909-ben végre a M. Tud. Akadémia kiadásában megjelent az egész eposz és különösen Finnországban nagy feltűnést keltett. E. N. Setälä, a helsingforsi egyetem világhírű tanára, a lipcei egyetem díszdoctora, maga is a legjelesebb Kalevalakutatók egyike, a *Finnisch-ugrische Forschungen* Kalevala-kötetében így emlékezik meg Vikárról és munkájáról német nyelven :

«A Barna-féle fordítás költői erőtlensége következtében új Kalevala-fordításra volt szükség, melyet Vikár Béla hosszú évek munkájával most fejezett be. Vikár 1859-ben született, 1880 óta a magyar országgyűlésen gyorsíró; azonkívül folyóiratokat alapított és vezetett, néptani kérdésekről tanulmányokat írt és phonograph segítségével nagy tömeg magyar népdalt gyűjtött. Kalevala-fordításából, melyet még a 80-as években, Budenz József buzdítására kezdett meg, már régebben is jelentek meg mutatóványok, többek közt 1901-ben a Lemminkejnen-énekek (11—15 runó) és 1908-ban, karácsonyra, egy szép

kötetben, melyet a kiváló finn művész, Gallén-Kallela illusztrált, megjelentek a Kullervó-énekek, Krohn Gyulának ingermanlandi változatokkal bővített kiadása nyomán. 1909 február végén jött ki azután mint munkásságának gyümölcse a teljes fordítás: *Kalevala*, a finn eredetiből fordította Vikár Béla. A mennyire én e fordítást megíthetem, a legjobb Kalevala-fordítások közé tartozik, melyek eddig készültek; Vikár hosszas tanulmányaival kiválóan behatolt az eredeti szellemébe és egyszersmind kiváló mestere a magyar nyelvnek. Finom költői ízléssel használta fel a magyar népköltés megfelelő kifejezéseit és a Kalevala versmértéke számára alkalmas magyar metrumot sikerült találnia. A magyar versmérték, mely alapjaiban általában erősen különbözik az újkori európai mérettől, soha nem gyakorolja azt az egyhangú, fásasztó benyomást, mint több más fordítás négyes trocheusú versmértéke. A finn eredeti alliterációit rím és asszonance pótolja . . .»

A magyar műfordítás atyamesterének szeme tehát nem csalódott, a Kisfaludy-Társaság buzdítása tehát termékenyítőleg hatott, irodalmunk idő multával oly Kalevala-fordításhoz jutott, minő aligha van sok a közel százra menő fordítási kísérletek között a világ-irodalomban.

Buzdító mestere iránti örök hálóját Vikár Béla újabban azzal fejezte ki, hogy Rusztaveli gruz költőnek *Tariel* című verses lovagregényét lefordítván és Zichy Mihály rajzaival kiadván, e díszművet Szász Károly emlékezetének ajánlotta.

Rusztaveli lovagregénye nem vetekedhetik a finnek népnemzeti remekével, de érdekes és mozgalmas elbeszélés különben. Versformája bármely nyelven próbára tenné a legjobban verselő műfordítót.

Franciaul csak prózai kísérletekről, németül ötös- és hatodfeles rímetlen jambusokban készült fordításáról tudok. Egy Rusztaveliről tavaly írott ismertetésemben összehasonlításul idéztem néhány részletet franciaul, németül és magyarul. Vikár alakhú rímes fordítása bizonyult legköltőibbnek és legkiválóbbnak közülök.

Mikor ezelőtt tizenkét esztendővel a Kisfaludy-Társaság Taine-nek Lafontaineről szóló tanulmányát Geöcze Sarolta fordításában kiadni készült és nagyobb függelékét kívánt csatolni hozzá Lafontaine meséiből, Vargha Gyula titkár úr megbízásából én jártam el Vikár Bélánál, hogy a Kozma Andor és az én fordításomban készen levő negyvenhárom mesefordítást ő egészí. se ki százra. Taine könyve időközben önállóan megjelent, a függelék feleslegessé vált, de Vikár évek során úgy belészeretett a nagy francia mesemondóba, hogy lefordította a még hiányzó (kétszáznál több!) összes mesét, úgy, hogy

ma egy új, teljes Lafontaineünk van, mely a belőlük az Urániában tartott felolvasások után ítélve ifjaknak, öregeknek tetszeni fog.

Ezt a tevékeny, minden szépért, nagyért lelkesedni tudó, önzetlen költőtudóst, Vikár Bélát, melegen ajánlom rendes tagul a Kisfaludy-Társaságban megüresedett költői helyre.

Mély tisztelettel 1918 deczember havában.

Zempléni Árpád,
rendes tag.

Hozzájárul:

Ábrányi Emil,

Benedek Elek,

Csengeri János.

II.

Az íróval betölthető rendes tagsági helyre: Sebestyén Károlyt ajánlja Szász Károly rendes tag.

Tekintetes Társaság!

A Kisfaludy-Társaságban megüresedett s az 1919. évi februáriusi ülésen betöltésre kerülő írói helyre rendes tagul tisztelettel ajánlom dr. Sebestyén Károly íróat, az Országos Színművészeti Akadémia tanárát.

Sebestyén régi buzgó munkása a hírlapirodalomnak, és — részben ennek keretében — széptudományi, irodalomtörténeti, bölcsészeti és nyelvtudományi irodalmunknak. Önállóan megjelent nevezetesebb művei: *A görög gondolkodás kezdetei* (1898), *A cinikusok* (1902), *A római irodalom története* (1902), *Shakespeare Athéni Timon-ja* (1905). Sajó alatt van *Dramaturgiá-ja*, készületben *Shakespeare és az angol renaissance* (a M. Tud. Akadémia könyvkiadó-vállalatában) és *Rendszeres esztétika* cz. munkája. Néhány évig (1898—1903) a *Magyarország-nak*, tizenöt éven át pedig (1904—1918) a *Budapesti Hírlap-nak* volt rendes munkatársa, színházi bírálatokat írva, s kulturpolitikai és külpolitikai kérdéseket fejtegetve. Számos tanulmánya, értekezése, bírálata jelent meg a *Magyar Nyelvőr*, a *Budapesti Szemle*, a *Magyar Figyelő*, az *Egyetemes Philologiai Közöny*, az *Athenaeum*, a *Magyar Paedagogia* és az *Országos Középiszkolai Tanáregyesületi Közöny* lapjain. Megjelent egy verskötete, valamint egy nagyobb műfordítása is: *Ibsen Peer Gynt-je*.

Sebestyén Károly irodalmi munkásságát sokoldalú és alapos tudása, ítéleteinek nyugodt biztossága, tehetségének úgy elemző, mint összefoglaló ereje, működése irányának nemzeti és erkölcsi szempontból nemes és tiszta volta, nyelvérzékének erőssége s ebből folyólag irányának finom választékossága és magyarossága — igen előnyösen

jellemzik. Sebestyén — hivatottságot, készültséget s lelkes buzgalmat szerencsésen egyesítve, igen sokat tett a publicistikában az irodalom és általában a közművelődés kérdései iránti érdeklődés felkeltésére és a műízlés nemesítésére, s az irodalom és a hírlapírás közti kapcsolatnak szorosabbá és bensőbbé tétele érdekében kifejtett tevékenységével nemcsak a hírlapíróadalom színvonalának emelésére hatott, — a mi szintén fontos közművelődési mozzanat — hanem jelentékeny hasznára volt az irodalomnak általában is, mert hiszen a nemes irányú irodalom minél nagyobb nyilvánossága, az írók és az olvasók közti kapcsolatnak minél kiterjedtebbé és szorosabbá tétele — az irodalomnak nemcsak közvetlen hatása szempontjából, hanem további fejlődése érdekében is elsőrangú szükséglet.

Nagy szükség van ilyen írókra Társaságunknak is, és Sebestyén Károly, a ki úgy az antik világnak, mint Shakespearenek kitűnő ismerője (a Kisfaludy-Társaság Shakespeare-Bizottságának kültagja is), s kinek esztétikai és kritikai munkássága úgy a világirodalom, mint a nemzeti irodalom művei és jelenségei körében oly mélyreható, és a ki a mint kegyeletesen és tudatosan ápolja irodalmunk legszebb és legszentebb hagyományait, épúgy lelkes híve a haladásra képes és kész modern felfogásnak is — méltán foglalhat helyet a Kisfaludy-Társaságban, s megválasztása esetén ez intézet céljainak és feladatainak szolgálatában bizonyára buzgón és sikeresen venne részt.

Budapesten, 1918. évi december hó 29-én.

Szász Károly,

a Kisfaludy-Társaság rendes tagja

TAGAJÁNLÁSOK

a Társaságnak 1920 február 4-én tartott tagválasztó ülésére.

I.

A költővel betölthető rendes tagsági helyekre:

1. *Lőrinczy Györgyöt* és *ifjabb Szász Bélát* ajánlják Ábrányi Emil, Angyal Dávid, Bársony István, Jakab Ödön és Váradi Antal rendes tagok.

Tisztelt Társaság!

A költőkkel betöltendő tagsági helyekre ajánlom rendes tagokul:

1. *Lőrinczy Györgyöt,*
2. *ifjabb Szász Bélát.*

Lőrinczy Györgyöt, ezt a kiváló, ízig-vérig magyar elbeszélőt, már régóta tagjaink közé kellett volna soroznunk. Használjuk föl most a

kinálkozó alkalmat, hogy Lőrinczyt ne csak künn, az irodalomban, hanem itt bent, a Társaság bizalmas körében is, mihamarább tisztelt és szeretett társunkul üdvözölhessük.

Ha formaiságok nem köteleznének arra, hogy részletesebben foglalkozzam Lőrinczy György irodalmi munkásságával, ajánlásomat ezzel be is fejezhetném. Hiszen tudjuk mindnyájan, hogy az, a mivel Lőrinczy valósággal gazdagabbá tette elbeszélő irodalmunkat: az a nyolcz-kilencz kötet szerencsés, gondoskezű megírójukat a magyar próza elsőrangú, kiválasztott művészei közé emelte. Éles, megfigyelő szemmel rendkívül gyöngéd szívet látunk párosulva azokban a remekbe dolgozott kisebb-nagyobb rajzokban, elbeszélésekben; a hol a magyar faluról, a magyar lélekről, a magyar érzések és hangulatok gazdag hullámzásáról, a magyar föld szépségeiről ad nekünk megragadó képeket. Ennek a bizonyosságául csak *A magam földjén, Megtépett fészkek, Gereblyém alól* és *A rétek lelke* című kötetekre utalok. Meglátásának a realismusa mindenütt kifogástalan, észreveszi az élet aljasabb, sötétebb oldalait is, de nem kéjeleg abban, hogy a rútat, az elszomorítót pessimista kárörömmel tukmálja ránk; nem teszi külön bravurjává, hogy az értékes, ragyogó érczek rovására csak a hitvány, haszontalan salakot lapátolja elénk. Nemes veretű tehetsége kizár minden beteges, dekadens vonást. Abból a szennyes virtuositásból, a mit a «modern magyar irodalomnak» nevezett reklám-szövetség nyugati minták májmolásával áraszt széjjel a könyvespiacra: ebben a szépet kereső és a szépben gyönyörűséget találó poétalélekben egy szemernyi sincs. Komoly igazságmondásai, keserűvé fokozott gúnyos szemléldései sem bántanak, mert ezeken a felhőkön a humor kiengesztelő szíváránya lebeg és mert érezzük, hogy minden kifakadását a nemzetét imádó, hazájához halálíg hű magyar szív erkölcsi fensége sugalja. A közelmúlt borzalmas megpróbáltatásai ezt a tulajdonságát, ezt a nagy erényét ránk nézve tízszeresen becsessé, tízszeresen méltánylandóvá teszik.

Ifjabb Szász Bélát főleg kitűnő Horatius-fordításáért találnám méltónak arra, hogy Társaságunkban, mely eddig minden jeles műfordító előtt kaput tárt, helyet foglaljon. Az a törekvése, hogy Horatius ódáit és epodosait rímes magyar versekben adja vissza, nézetem szerint fényesen sikerült. Itt-ott az eredeti metrumokból kovácsolt classikus tömörséget természetesen nélkülöznünk kell ebben a modernizált alakban; de gazdag kárpótlást kapunk a nyelvnek abban a könnyed, csengő, néhol szinte bájos zenéjében, mely a hűség dolgában is nagy dicséretre érdemes fordítás minden darabját jellemzi. Egy kötet eredeti versen és négy értékes essay-n kívül még a Hugo Victor szomorújátékainak (*Ruy Blas, A király mulat*) színdús fordításaira és kéz-

iratban levő *Angol anthológiájára* mutatok rá, mint irodalmi munkáságának főbb mérföldjelzőire.

Budapest, 1919 december 28.

Bársony István,
Jakab Ödön,

Ábrányi Emil,
Váradi Antal,

Angyal Dávid.

2. *Lőrinczy Györgyöt* ajánlják Beöthy Zsolt és Szász Károly rendes tagok.

A Kisfaludy-Társaság rendes tagjának, a betöltendő költői helyek egyikére, van szerencsém tisztelettel ajánlani *Lőrinczy György* szépprózaíró, a Petőfi-Társaság tagját. Lőrinczy a magyar kulturát és irodalmat három évtizednél régebben lelkes buzgalommal és érdemes sikerrel szolgálja. Mint tanfelügyelő 1899 óta fáradatlan kitartással munkálkodik nemzeti művelődésünk érdekében a népnevelés mezején mindig határterületeken, hol ez a munka a legnehezebb, leghálátlanabb, de a legfontosabb. Hivatalos pædagogiai működését támogatta nagyszámú ifjúsági iratával, melyeket ép magyar nyelvök mellett nemes erkölcsi felfogás és tiszta hazafiúi szellem tüntetnek ki. Azonban ajánlásomban különösen a költőre kell rámutatnom, egyikére azoknak a régi irodalmunkban gyakoribb jelenségeknek, kik kitartó írói erejüket nem annyira külső ösztönzésből, mint inkább elnyomhatatlan sugallatukból és nemzeti szellemökből merítik. 1888 óta, mikor *Nefelejts* címmel első verses kötetét kiadta, Lőrinczyt legelső sorban ennek a szellemnek szolgálata hevíti. A versről csakhamar áttért a prózára, a kisebb elbeszélések és rajzok műfajára, melyben szorgalmán kívül jó szemével, borongásra hajló érzelmességével és az előadás művészetével tűnt ki. Harmincz kötet körüljáró terméséből ismertebbek: *A magam földjén*, a *Kis falum*, a *Gereblyém alól*, a *rétek lelke*, *Kortársaim*, *A kavai fűzfák* s a világháborúnak magyar falusi elégiája: *Az özvegy falu*. Jóformán valamennyi könyvének, minden írásának tárgya: a magyar föld és népe. Mindig érezzük, hogy a mi figyelő szemét megélesíti, hangjának inkább rezgő, mint harsány zengését adja, a mi beszédét átmelegíti: az szívének lobogó szeretete ehhez a földhöz és népéhez. Egész érzés- és gondolatvilága tiszta magyar. Írói sajátosságainak legkiválóbbika azonban kétségtelenül stílja, mely magyarosságával, gyökeres eredetiségével lendületet és numerositást tud párosítani s a melyre nézve Lőrinczy mai elbeszélő prózáknak legérdemesebb művelői közé tartozik. Már ennél az egy kiválóságánál fogva is

méltó helyet foglalhat a Kisfaludy-Társaságban, melynek tagjául ismételve melegen ajánlom.

Budapesten, 1919 december 29.

Beöthy Zsolt
r. tag.

Szász Károly
r. tag.

II.

Az íróval betölthető rendes tagsági helyekre:

1. *Hegedüs Lorántot* ajánlják Angyal Dávid, Ábrányi Emil, Beöthy Zsolt, Ferenczi Zoltán és Jakab Ödön rendes tagok.

Ajánljuk a Kisfaludy-Társaság tagjának Hegedüs Lóránt volt országgyűlési képviselőt, az ismeretes közgazdasági író. Különösképpen látszik, hogy szépirodalmi társaság tagjának egy közgazdasági íróval ajánlunk.

De ezzel nem tértünk el a Kisfaludy-Társaság hagyományaitól. Ez a társaság nemcsak æsthetikai írókat, műfordítókat és költőket szokott tagjai közé választani, hanem államférfiakat, publicistákat és tudósokat is, ha mint szónokok és írók az előadás formájában kiválóknak mutatkoztak.

Hegedüs Lóránt egyike legjelesebb publicistáinknak. A nemzeti lét legfontosabb problémái érdekelték. Rendkívüli érdemeket szerzett a magyar kivándorlás hármaskörének, a dunántúli, a székely s a felföldi kivándorlásokról leírása és e «nemzeti vérvesztés» okainak kutatása által. Két éven át kutatta a magyar nemzeti élet e szervezeti betegségét, a Csendes óceántól a Fekete tengerig bejárta a magyar telepeket. E tanulmányainak módszere mintaszerű és eredményei nagyon becsesek.

Három tanulmánya, a magyar kivándorlás trilógiája néprajzi tekintetben is igen érdekes. Az író szenvedélyes fajszeretete és művészi szeme behatol a magyar néplelek rejtekeibe s a nép vágyait, szokásait lebilincselő módon ismerteti. Tanulmányai az adóreformról és a magyarság jövőjéről a háború után szintén arra vallanak, hogy mennyire szíven viseli a szerző nemzetének sorsát. Nem phrasisokkal, hanem mélyreható tanulmányokon alapuló magvas gondolatokkal szolgálja a közügyet.

Egyik könyve rövid idő alatt két kiadást ért a világháború idején, mert Hegedüs úgy ír, hogy a legelvontabb fejtegetések iránt is érdeklődést tud kelteni.

A legszebb példája e ritka tehetségnek *A pénz filozófiája a háborúban* című felolvasása. (Magyar Figyelő 1915. 7. szám.) Valóban ragyogó

causerie. Ebben a nemben nálunk kevesen versenyezhetnek Hegedüssel. Legújabb röpirata: *Magyarország megesonkítása — Európa veszedelme*. 1919, erős érveken nyugvó lendületes tiltakozás Magyarország feldarabolása ellen.

Hegedüs sok tanulmányát, vezércikkét, szónoklatait és előadói jelentéseit felsorolnunk nem szükséges. Mert itt nem iratainak és beszédeinek tartalmára, hanem inkább formájára akarunk rámutatni.

Hegedüs előadásának fősajátsága: a rendkívüli élenkség. Ezt az élenkséget ismereteinek bőségével, ötleteinek gazdagságával, hasonlatainak ujságával és szemléltethetőségével éri el.

Hivatkozik egyszer Kemény Zsigmond Gábor diákjára, a *Gyulai Pál* egyik alakjára, a ki bűvös szavaival megidézi a legégyszerűbb tárgyakat és kicsiholja azoknak titkos dalát. Van Hegedüsben valami a Gábor diák bűvös mesterségéből. Ért ahhoz, hogy a legszárazabb tárgyból is kicsiholja az élet szikráit.

Már e tehetsége, de egyébként munkái is bizonyítják, hogy fogékonysága a költészet és a többi művészet iránt nem mindennapi.

Stílusának törül metszett magyarossága is figyelemre méltó. Nincs e magyarosságban keresettség, hanem annál több benne az ősi hagyományokból és a nép nyelvének ismeretéből fakadó eredetiség.

Azt hisszük, hogy az ilyen írói törekvések és sajátságok megérdemlik a Kisfaludy-Társaság méltánylatát.

Budapest, 1919 december 29.

*Beöthy Zsolt,
Ferenczi Zoltán,*

*Jakab Ödön,
Ábrányi Emil,*

Angyal Dávid.

2. Horváth Jánost ajánlja Vargha Gyula rendes tag.

Az íróval betölthető helyek egyikére ajánlom Horváth Jánost, az Eötvös-collegium tanárát.

Deczemberi ülésünkön, mely a betölthető helyek számát megállapította, annyi érdemes név merült föl, hogy szinte félve ajánlok egy újabb nevet. De ezekben a nehéz időkben, midőn nemzeti létünk gyökerein csattog a fejsze, kötelességünk, inkább mint valaha, hogy minden őrhelyre a legalkalmasabb erőket állítsuk. Mai napság pedig nem ismerek senkit, a ki Horváth Jánosnál méltóbb volna, hogy a Kisfaludy-Társaság egyik megüresedett tagsági helyét elfoglalja. Mint irodalomtörténíró, mint æsthetikus, mint nyelvtudós egyaránt kiváló. Izig-vérig magyar, de széleskörű európai műveltséggel gazdagítva. Senki sem tiszteli jobban

nála a mult hagyományait s nem becsüli magasabbra nemzeti értékeit ; de az újabb fejlődés elől sem zárkózik el mereven. E pontnál kissé meg kell állnom. Nagyon kiváló helyről hallottam kárhozthatni Horváth Jánosnak Adyról írt tanulmányát ; de ezzel szemben egyik legerősebb itéletű társunk, Négyesy László, a következőleg jellemzi akadémiai tagajánlásában ezt a tanulmányt : «Idevágó tanulmányai : *Ady s a legújabb magyar lyra* (Budapest, 1909) és *Forradalom után, Vörösmarty és a mai stílromantikuskok* (Magyar Figyelő, 1912), mai napig a legszámbevehetőbb tudományos jellegű dolgozatok közé tartoznak, a miket e kérdésről írtak ; föltétlen tárgyilagosság, az igazság pártatlan szeretete, meleg érdeklődés a fejlődési mozzanatok iránt, eleven érzék az irodalmi élet folytonossága iránt, állandó értéket adnak e tanulmányoknak». Én szintén értékesnek, mély és eredeti gondolkodásra vallónak tartom az Adyról írt tanulmányt. Ha Adyt — noha hibáira is élesen rámutat — netalán túlbecsüli, azon nincs mit csodálkozni. Ady akkor még pályája kezdetén állt, Horváth János joggal remélhette, hogy a zajos erjedésben levő fiatal must kiforr, megtisztul.

Horváth János gazdag irodalmi munkásságának részletes felsorolása helyett legyen szabad Négyesy László társunknak imént említett akadémiai tagajánlására utalni, mely tömören összefoglalt kritikai méltatását adja Horváth János nagyobb tanulmányainak. De külön is ki kell emelnem, hogy Horváth János elsőrendű essay-író. Nem hiába adja oly kitünő definitióját Ambrus Zoltán *Vezető szellemek* című munkájáról írt dolgozatában az essay-nek, az ő dolgozatai valódi essayk. a szó legnemesebb értelmében, eredeti felfogással, művészi alakítással s a magyar stilművészetnek ritka tőkélyével. Ez utóbbira különös súlyt kívánok fektetni. A nagy nemzeti hajótörésből alig maradt meg egyéb nyelvünknel. De ez mindennél nagyobb kincs, valóságos szentség. Órizzük féltékeny gonddal, s becsüljük meg azokat, kik nyelvünk tisztaságának s művészi kezelésének valódi mesterei. Ezek sorában a legelső helyek egyike illeti meg Horváth Jánost. Melegen ajánlom őt tisztelt tagtársaim szíves figyelmébe.

A tekintetes Társaságnak alázatos szolgálja

Pusztalób, 1919 december 20.

Vargha Gyula.

3. Papp Ferenczet ajánlják Voinovich Géza, Angyal Dávid, Császár Elemér és Szász Károly rendes tagok,

A Kisfaludy-Társaságba rendes tagnak ajánlom Papp Ferencz tanárt.

Régebbi munkáit az első Greguss-jutalomról szóló jelentésében

elismeréssel méltatta Angyal Dávid. Azóta különösen Kemény Zsigmond életének és munkásságának egyes korszakaival foglalkozott, beható kutatások alapján részletesen földerítve azokat. Lelkes buvárkodását jó szerencse kísérte; Kemény elveszettnek tartott s csak névről ismert munkái közül többet napvilágra hozott, s kitünő bevezetésekkel közre is bocsátott, a költő születésének százados évfordulójára, épen Társaságunk ægise alatt. Munkássága tehát már is a Társasághoz kapcsolta. Idefűzi legújabb tanulmánya is, Gyulai Pál *Romhányi-járól* (a Budapesti Szemlében), nemesak finom æsthetikai elemzését nyújtva, hanem megvilágítva egész korát, az életből vett vonásait s azok mintáit, a mű létrejöttét, az egyes énekek fogadtatását, szóval egész történetét is. Papp Ferencz buzgó buvárlatai általában rendesen kiszélesítik tárgyát; Kemény életrajza is kiterjed jelentősebb kortársaira, az akkori irodalmi és politikai viszonyokra, s egész korrajzzá szélesül, a mint hősét szereplésének korszakába beállítja. Aæsthetikai elemzéseiben bő ismeretei, megfontoltsága s jó ízlése mellett finom és gyöngéd érzék vezérli, a mi ritka, de a valódi kritikusknak legfőbb vonása. Stílusát nemes egyszerűség s hajlékonyság jellemzi, világosság, s a tárgyhoz alkalmazkodó hullámzás, úgy hogy valóban művészi.

Papp Ferencz lelkes buzgalma, tisztult ízlése, nemes gondolkodása és kötelességtudása sok jó szolgálatot tehet Társaságunknak.

Ha az irodalom, főkép pedig a Kisfaludy-Társaság ki akarja venni részét hazánk újjáépítésének nagy munkájából, akkor olyan tagokra van szüksége, minő Papp Ferencz, mint író és mint ember egyaránt.

Budapest, 1919 december 28.

Voinovich Géza,
Császár Elemér
r. tagok.

Angyal Dávid,
Szász Károly
r. tagok.

A TÁRSASÁG VAGYONA

1919 december 31-én.

a) Saját vagyona:

1. Kinn fekvő alapítványokban.....	11,920 K — f.
2. Értékpapirokban névérték szerint	536,500 « — «
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyószám- lákon.....	8,678 « — «
Összesen	557,098 K 22 f.
b) Ideiglenes kezelésében levő összegek	67,539 K 78 f.
Mindössze	624,638 K — f.

